

**ผลกระทบของ
โครงการพัฒนาต่อชุมชน
และสังคม**

วารสารวิจัยสังคม ได้จัดประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยของสถาบันฯ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยหรือบทความที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์ และรายงานข่าวประชาสัมพันธ์ฯ ทั้งนี้เพื่อเป็นภาระเผยแพร่ความรู้แก่คณาจารย์ หรือผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับการวิจัย วารสารนี้ ได้รับเงินสนับสนุนการพิมพ์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าของ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการ อภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา

กองบรรณาธิการ อมรฯ พงศาพิชญ์
สุวรรณา เกียรติไกรเพชร

จาริต ดิงคภักย์

จัสต์ อัมไฮต์

กอบกุล ภูธรภรณ์

สุรียา วีรวงศ์

นภัส กอร์ดอน

วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์

นิตยา กัทธิตะพันธ์

ประโยชน์ เจริญสุข

นฤมล บรรจงจิตร

ผู้จัดการ เนาวรัตน์ เนียมบุบผา

คำหนดออก ปีละ 2 ฉบับ

วารสารวิจัยสังคม

ผลกระทบของโครงการพัฒนาต่อชุมชน
และสังคม

คำนำ

วารสารวิจัยสังคมฉบับนี้รวบรวมงานด้านการประเมินผลกระทบของโครงการพัฒนาต่อชุมชนและสังคม ซึ่งเป็น การประเมินผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม

บทความที่รวบรวมในวารสารฉบับนี้ ไม่ได้เน้นการประเมินผลโครงการจากแง่มุมของการลงทุนว่าคุ้มทุนหรือไม่ แต่เป็นการพยายามทำความเข้าใจถึง อิทธิพลของการพัฒนาต่อผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น ผลกระทบของโครงการพัฒนาที่มีต่อชุมชนและ สังคมเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ไม่สามารถแยกออกได้ชัดเจนว่าองค์ประกอบ ส่วนใดของโครงการมีผลต่อเรื่องใดบ้าง หลายครั้งผลกระทบทางอ้อมเกิดขึ้นภายหลังจากโครงการสิ้นสุดแล้วรายงาน ทั้งหมดนี้จึงยังถือเป็นรายงานที่สมบูรณ์ไม่ได้ เป็นรายงานที่ยังต้องติดตามดูกันอีกต่อไป

วารสารวิจัยสังคม

Journal of Social Research

ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 2531

Vol. 11 No. 1 1988

สารบัญ CONTENTS

	หน้า
คำนำ	
การประเมินผล : โครงการพัฒนาชนบทขององค์การ พัฒนาเอกชน	อมรา ทงศาพิชญ์ สุริยา วีรวงศ์ เรวดี ไชยพาน 1
Attitude Survey on Settlers of The Khuan Bhumibol (Doi - Tao) Land Settlement	Abha Sirivongs na Ayudhaya 57 Nitaya Kataleeradabhan Ratana Charubenja
ผลกระทบของโครงการประมงหมู่บ้านที่มีต่อสังคม และชุมชนในภาคอีสานตอนบน	อุฬาร ไชติช่วงนรินทร์ 77

การประเมินผล : โครงการพัฒนาชนบทขององค์การพัฒนาเอกชน

อมรา พงศาพิชญ์

สุริยา วิจารณ์

เรวดี ไชยพาน

1. บทนำ

คู่มือหลังของโครงการ

องค์การพัฒนาเอกชนขนาดใหญ่ซึ่งมีองค์กรแม่อยู่ต่างประเทศ ได้แสดงความสนใจในการที่จะจัดทำโครงการพัฒนาชุมชนขึ้นในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2524 หลังจากที่ได้พบว่าองค์กร ฯ ได้ทำงานและประสบความสำเร็จมาแล้วในประเทศต่างๆ มากกว่า 35 ประเทศทั่วโลก ทางองค์กร ฯ มีความปรารถนาที่จะแสวงหาวิธีการเพื่อใช้ประสบการณ์การพัฒนา และทรัพยากรที่มีอยู่ช่วยการช่วยเหลือด้านพัฒนาชุมชนในประเทศไทย ดังนั้นทางองค์กร ฯ จึงได้เริ่มติดต่อกับหน่วยงานสำคัญ 3 แห่งด้วยกัน คือ

1. หน่วยงานราชการที่ทำงานพัฒนาในพื้นที่เพื่อประสานด้านความร่วมมือปฏิบัติงาน
2. กรมวิเทศสหการเพื่อประสานด้านความตกลงในระหว่างประเทศ
3. สำนักงานองค์การพัฒนาระหว่างประเทศ เพื่อขอทุนดำเนินงานเป็นเวลา 3 ปี

หน่วยงานข้างต้นได้มีการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อกำหนดขอบเขตและวางแผนงานของโครงการตลอดช่วงระยะเวลาของปี พ.ศ. 2525 พร้อมทั้งเลือกอำเภอในภาคกลางเป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางองค์กร ฯ เสนอให้เลือกตำบลหนึ่งเป็นตำบลแรกที่ลงมือปฏิบัติงาน (ของระยะแรก) และจะมีการขยายงานไปในตำบลที่สองในอำเภอเดียวกันในเวลาต่อไป จุดมุ่งหมายของโครงการ คือ การช่วยให้เกิดการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของเด็ก ครอบครัว และชุมชนด้วยการผ่านกระบวนการกิจกรรมการพัฒนาที่เป็นความต้องการของประชาชน และเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนอย่างเต็มที่ โดยองค์กร ฯ ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาด้วยกลวิธีการพัฒนาที่มาจากฐานคือชุมชน เพื่อการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน

การทำความตกลงกับทางหน่วยงานรัฐได้เจรจาผ่านผู้แทนของกรม ฯ และในขณะที่มีการเจรจาตกลงเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันถึงจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการนั้น ทางหน่วยงานรัฐได้แสดงความต้องการที่จะให้มีการปรับปรุงคุณภาพและความสามารถในการดำเนินงาน จึงให้ความเห็นว่า

“เพื่อเป็นการกระจายงานการพัฒนาของหมู่บ้านที่ทององค์การ ฯ ทำงานอยู่ ทางโครงการสามารถจัดพื้นที่ปฏิบัติการให้เป็นพื้นที่สาธิตและฝึกอบรมการพัฒนาให้กับ ผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่จากตำบลอื่น ๆ ภายในภาคเดียวกันพร้อมทั้งเน้นว่างานประกอบสำคัญของโครงการอีกประการหนึ่งก็คือ การให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคการฝึกอบรม

ในช่วงปลายปี 2525 ได้มีการพิจารณาแนวความคิดดังกล่าวโดยกำหนดให้หมู่บ้านในโครงการเป็นสนามทดลองวิจัยและปฏิบัติการ (action research) เพื่อค้นหาประสบการณ์การพัฒนาชุมชนรวมทั้งการฝึกอบรมและนำมาสรุปเป็นบทเรียนเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนา พร้อมทั้งจะจัดหาที่ปรึกษาที่ดำเนินการฝึกอบรมทำงานร่วมกับคณะทำงานด้านการฝึกอบรมระดับส่วนกลางและระดับภูมิภาค และทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคการฝึกอบรม ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงและประสานงานกับประสบการณ์สนามในอำเภอกับ ระบบการฝึกอบรมของกรม ฯ ถ้วย

ในขณะเดียวกันก็ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานองค์การพัฒนาระหว่างประเทศ ในกรุงเทพฯ ฯ และมีการปรับปรุงข้อเสนอของโครงการหลายครั้งเกี่ยวกับขอบเขตของงาน และองค์ประกอบของการฝึกอบรม ซึ่งทางองค์การ ฯ คาดลงที่จะให้การสนับสนุนด้านการเงินจากส่วนที่เป็นเงินกองทุนขององค์การ ฯ

ต่อมาในเดือนมกราคม 2526 ทางองค์การ ฯ ได้ตกลงกับกรมวิเทศสหการ ด้านการช่วยเหลือทางเทคนิคแก่ประเทศไทย ตามที่ได้เสนอแก้ไขไว้ในข้อเสนอโครงการที่เสนอต่อแหล่งทุนเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2525 และทางแหล่งทุนได้อนุมัติเงินสนับสนุนโครงการจำนวน 385,000 เหรียญสหรัฐ เป็นเวลา 3 ปี แก่องค์การ ฯ โดยเริ่มโครงการตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2526 เป็นต้นไปและหลังจากการเจรจาและพิจารณาข้อตกลงของทั้ง 2 ฝ่ายในระยะเวลาต่อมาจำนวนยอดเงินช่วยเหลือที่ได้รับจริงเหลือเพียง 317,000 ดอลลาร์สหรัฐ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานได้เริ่มขึ้นในเดือนมิถุนายน 2526 หลังจากที่ได้มีการลงนามในบันทึกความเข้าใจร่วมกันอย่างเป็นทางการระหว่างหน่วยงานของรัฐและองค์การ ฯ ในสัญญาดังกล่าวได้ระบุให้องค์การ ฯ หน่วยงานของรัฐ

“ดำเนินการตามแผนและปฏิบัติงานร่วมกันในโครงการ การพัฒนาชุมชนและการฝึกอบรมในตำบลที่เลือกดำเนินการในประเทศไทยตลอดช่วงระยะเวลา 3 ปี”

จากความล่าช้าในการเซ็นสัญญาข้อตกลงประกอบกับความล่าช้าอันเป็นผลเนื่องมาจากการหาบุคคลมาทำหน้าที่ที่ปรึกษาการฝึกอบรม ทำให้ลงมือทำงานในสนามไม่ได้ จนกระทั่งถึงเดือนพฤศจิกายน 2526 และในช่วงเวลาดังกล่าว ทางหน่วยงานของรัฐและองค์การ ฯ ได้ตกลงร่วมกันว่าตำแหน่งที่ปรึกษาการฝึกอบรมนั้นจะรับผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมและเป็นคนไทย ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานโดยตรงกับสำนักงานเขตมากกว่าการประสานงานกับกองฝึกอบรมของกรม ฯ ที่กรุงเทพฯ ฯ

วัตถุประสงค์ของการประเมินผล

การประเมินผลโครงการพัฒนาชุมชนในรายงานฉบับนี้ เป็นการประเมินตามข้อตกลงที่มีไว้ในเงื่อนไขของการขอรับทุนสนับสนุนจากสำนักงานองค์การพัฒนาระหว่างประเทศ ข้อตกลงได้สัญญาไว้ว่าการประเมินผล

โครงการจะเริ่มขึ้นในช่วงระยะหลังของการให้ทุน ดังนั้นการประเมินผลโครงการนี้ จึงเป็นการประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมาซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2526 ถึงเดือนมกราคม 2529

การกำหนดเป้าหมายของการประเมินผลนั้นถือตามจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ ซึ่งได้ระบุไว้ในข้อเสนอโครงการที่เสนอต่อสำนักงานองค์การพัฒนาระหว่างประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการการ ช่วยเหลือตนเองและการจัดการในชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายของโครงการ โดยการ :

1.1 ชยายการใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อการพัฒนาท้องถิ่น

1.2 สร้างเสริมและเพิ่มขีดความสามารถของชาวบ้านให้สามารถเข้าถึง และประสานกับหน่วยงานของรัฐและองค์การเอกชน (NGO) ในการใช้ทรัพยากรในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ

1.3 สร้างเสริมทักษะให้แก่กลุ่มชาวบ้านในท้องถิ่น กรรมการหมู่บ้านและสภาตำบล ในการประเมินความต้องการ การวางแผน การปฏิบัติงานตามแผน การจัดการ การติดตามและการประเมินผลโครงการ การช่วยเหลือตนเองในขั้นเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (ด้านการจัดการ)

2. เพื่อส่งเสริมขีดความสามารถและความพยายามในการพัฒนากันเศรษฐกิจและสังคมในระดับท้องถิ่น

นอกจากวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ทางองค์การ ฯ ยังได้ขอให้คณะผู้ประเมินผลพิจารณาถึงบทบาทขององค์การอาสาสมัครเอกชน (Private Volunteer Organization) ในการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย โดยมีส่วนประกอบสำคัญ ๆ ที่ควรประเมินดังต่อไปนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาความคืบหน้าของกระบวนการการพัฒนาชนบทของโครงการ

2. เพื่อศึกษาว่า โครงการมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้านและชุมชน ตลอดจนสถาบันการปกครองระดับท้องถิ่นอย่างไรบ้าง

3. สรุปบทเรียนที่ได้จากการศึกษาบทบาทขององค์การอาสาสมัครเอกชนที่ปฏิบัติงานด้านพัฒนาชนบทในประเทศไทย

วิธีการประเมินผล

การประเมินผลครั้งนี้ใช้ยึดแนวทางการวิจัยและประเมินผลในเชิงคุณภาพมากกว่าในเชิงปริมาณ ทั้งนี้กระบวนการที่จะเป็นเครื่องชี้ต่าง ๆ เช่น การเพิ่มทักษะในด้านการจัดการหรือการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ต้องการการอธิบายในเชิงพรรณนามากกว่าการนับจำนวน สำหรับการวัดจำนวนผลกระทบ เช่น อัตราการตาย ของทารก ผลประโยชน์ที่ได้รับทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ไม่สามารถจะกระทำได้นี้เนื่องจากขาดข้อมูลพื้นฐานที่เพียงพอและเชื่อถือได้ บทเรียนที่ได้จากบทบาทขององค์การอาสาสมัครเอกชน ที่ปฏิบัติงานพัฒนาต่างหากที่เป็นสิ่งจำเป็นและควรนำมาวิเคราะห์และอธิบายให้ชัดเจน ด้วยเหตุนี้ ทางคณะผู้ประเมินจึงมุ่งประเด็นสำคัญในการที่จะใช้ระเบียบวิธีวิจัย เพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนของโครงการ ฯ จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้

อนึ่งในการประเมินผลครั้งนี้ จะไม่เน้นการวิเคราะห์ในด้านเศรษฐกิจและการเงิน คณะผู้ประเมินผลพิจารณาเห็นว่า การประเมินผลในเชิงเศรษฐกิจไม่เหมาะสำหรับการประเมินผลโครงการพัฒนาชุมชน เนื่องจากเหตุผลที่ว่าในการศึกษาคำนวณค่าผลกระทบทางสังคมโดยกำหนดมูลค่าของทรัพยากรนั้น จะเป็นการใช้เหตุผลเฉพาะตัวเกินไป

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการประเมินผล มีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาบททวนจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาบททวนจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์การเพื่อใช้ข้อมูลที่มีอยู่เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการประเมินผล

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

การเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ โดยแบ่งกลุ่มบุคคลดังนี้

1. ชาวบ้าน ผู้นำทางธรรมชาติและทางการ
2. เจ้าหน้าที่ของรัฐในแต่ละระดับ ได้แก่ ระดับกรม ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น
3. เจ้าหน้าที่ขององค์การ ฯ

ในการเก็บข้อมูลแบบนี้ ทางคณะผู้ประเมินใช้เวลาในการสัมภาษณ์บุคคลแต่ละราย อยู่ในช่วงระยะเวลา 30 นาที ถึง 2 ชั่วโมง แล้วแต่กรณี และได้รับความร่วมมือในการให้ข้อมูลเป็นอย่างดีจากกลุ่มบุคคลดังกล่าว ทั้ง 3 กลุ่ม ทางคณะผู้ประเมินจึงถือโอกาสขอขอบคุณไว้ในรายงานฉบับนี้อีกครั้งหนึ่ง

3. การจัดกลุ่มสนทนา

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีทั้งดำเนินการเข้าร่วมกลุ่มในการประชุมของชาวบ้านตามปกติ และการขอให้ชาวบ้านที่มีทั้งผู้นำทางการและผู้นำทางธรรมชาติเข้าร่วมกลุ่มและร่วมสนทนากับคณะผู้ประเมินผล เพื่อประชุมและสอบถามถึงกระบวนการการจัดกิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นตามลำดับในแต่ละหมู่บ้าน ในการจัดกลุ่มสนทนาดังกล่าวนี้ ทางคณะผู้ประเมินได้พยายามระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งในการสังเกตกระบวนการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มสนทนา คณะผู้ประเมินเชื่อมั่นว่าการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการนี้ จะเป็นเครื่องมือให้เห็นทั้งการพัฒนาทางด้านทรัพยากรมนุษย์ และระดับของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน

พื้นที่โครงการ

เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐระดับกรม และเจ้าหน้าที่องค์การ ได้มีการปรึกษาหารือและสำรวจพื้นที่ภาคสนามกันอย่างถี่ถ้วน และคัดเลือกพื้นที่ปฏิบัติงานพัฒนาชนบท โดยมีปัจจัยประกอบการเลือกที่สำคัญดังนี้

1. เป็นพื้นที่เป้าหมายตามแผนพัฒนาชนบทภาคจน ที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5

2. สภาพทำเลที่ตั้งของพื้นที่เหมาะสมสำหรับให้เจ้าหน้าที่ทั้งในระดับกรมและระดับภาคสามารถเข้าถึงได้

3. มีองค์การพัฒนาเอกชนเข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่นั้นน้อยมาก

ในข้อเสนอโครงการได้ระบุไว้ว่า พื้นที่ปฏิบัติงานในอำเภอมี 2 ตำบล ทั้งนี้โดยจะเริ่มกิจกรรมการพัฒนาในหมู่บ้านของตำบลแรกก่อน เมื่อดำเนินงานจนครบทุกหมู่บ้านในตำบลแรกแล้วจึงขยายพื้นที่ทำงานต่อไปในตำบลที่สอง

กิจกรรมการพัฒนาของโครงการได้เริ่มต้นที่ 4 หมู่บ้านแรกของตำบล และในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ทางองค์การ ฯ ก็จัดทำประวัติเด็กเพื่อส่งไปหาผู้อุปการะในต่างประเทศ (Sponsorship) ในหมู่บ้านอีก 2 แห่ง และในช่วงที่กำลังทำการประเมินผล ทางองค์การ ฯ ก็ได้นำเอาหมู่บ้านทั้งสองมาช่วยอภิปรายด้วย นอกจากนี้ ได้เริ่มมีกิจกรรมการพัฒนาบางกิจกรรมเข้าไปสู่หมู่บ้านใหม่ 2 หมู่บ้าน (เป็นกลุ่มบ้านที่มีอยู่ 20 หลังคาเรือน) ดังนั้น ในการประเมินผลครั้งนี้ จึงมีขอบเขตของพื้นที่โครงการจำนวน 7 หมู่บ้านด้วยกันมีประชากรประมาณ 10,000 คน และมีกิจกรรมการพัฒนาเฉพาะหมู่บ้านเพียง 6 แห่งเท่านั้น ทั้งนี้เพราะในหมู่บ้านสุดท้ายยังไม่ได้เริ่มดำเนินการพัฒนาในพื้นที่

ทางองค์การ ฯ ไม่สามารถขยายพื้นที่ปฏิบัติการให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบล (ทั้งตำบลมี 11 หมู่บ้าน) และตำบลอื่นอีกตำบลหนึ่งนั้น มีปัจจัยสาเหตุที่ทำให้เกิดความล่าช้าหลายประการ ประการแรกเกิดจากความรู้สึกที่รุนแรงของเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐที่มีต่อองค์การ ฯ ในคราวที่จ้างเจ้าหน้าที่ระดับตติยขององค์การ ฯ อีกประการหนึ่งคือ เมื่อทางองค์การ ฯ พยายามที่จะหาวิธีตกลงกับทางหน่วยงานรัฐตลอดปี 2528 เพื่อจะขยายพื้นที่ปฏิบัติการออกไปในตำบลที่สอง ทางหน่วยงานรัฐได้ขอให้มีการประเมินผลโครงการก่อนเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ แต่ก็มีได้ดำเนินการประเมินผลมาจนกระทั่งถึงเดือนมกราคม 2529

ดังนั้นทางองค์การ ฯ จึงเน้นหนักการดำเนินงานใน 4 หมู่บ้านแรก และตลอดช่วงเวลา 18 เดือนแรกของโครงการนั้นทางองค์การ ฯ ได้ยึดกลยุทธ์ "High Impact Area"¹ ในชุมชนทั้ง 4 แห่ง ที่ยึดกลยุทธ์ดังกล่าวนี้ ทางองค์การ ฯ ตั้งความหวังไว้ว่า จะมีผลกระทบในทางบวกต่อการตัดสินใจเลือกหมู่บ้านที่ให้ความสนใจที่จะช่วยกระตุ้นชุมชนเพื่อนบ้านใกล้เคียงให้สนใจเข้าร่วมกับโครงการ

การพัฒนาชุมชนในประเทศไทย

แผนงานพัฒนาชุมชนขององค์การ ฯ ในประเทศไทยกำหนดโดยกระแสการพัฒนาชนบทของประเทศ และปัญหาการพัฒนาที่ผ่านมา และกรณีเริ่มขององค์การ ฯ เอง ดังนั้น จึงขอเสนอภาพของการพัฒนาที่ผ่านมาของประเทศโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์การอาสาสมัครเอกชน เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงวิธีการปฏิบัติงานขององค์การ ฯ

¹ "High Impact Area" หมายถึง เน้นการพัฒนาพื้นที่จุดใดจุดหนึ่งให้มีคุณภาพที่จะเป็นพื้นที่อิทธิพลต่อการกระจายการพัฒนาไปยังพื้นที่โดยรอบ

แนวความคิดการพัฒนาชนบทในประเทศไทย ได้เริ่มขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อมีการวางแผนงานพัฒนาชุมชนของชาติ และได้รับการอนุมัติจากสำนักนายกรัฐมนตรี รัฐบาลทุกรัฐบาลต่างก็ให้คำมั่นสัญญาว่า จะปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทยากจน ในแผนงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงมหาดไทย ที่ลงไปสู่หมู่บ้านโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ

เมื่อเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแผนที่ 1 และ 2 โครงการพัฒนามุ่งไปที่การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ โดยกำหนดรูปแบบเพื่อการป้องกันภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ในขณะนั้น ต่อมาในช่วงมีรัฐบาลก็ได้มีแผนพัฒนาชนบทบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 โดยย้ำให้ชุมชนมีการพึ่งตนเองมีส่วนร่วมในการพัฒนา และการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในระดับท้องถิ่น

องค์การอาสาสมัครเอกชนได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท หลังจากปี พ.ศ. 2500 องค์การอาสาสมัครเอกชนองค์การแรกที่ก่อตั้งขึ้นในประเทศไทยคือ มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย (TRRM) และหลังจากเกิดขบวนการนักศึกษาประชาธิปไตยในช่วงปี พ.ศ. 2519 ทางองค์การอาสาสมัครเอกชนได้หยุดบทบาทด้านการพัฒนาองค์กรระดับชาวบ้าน เพราะถูกเพ่งเล็งว่าเป็นการสร้างเสริมศักยภาพของขบวนการคอมมิวนิสต์ ปัจจุบันองค์การอาสาสมัครเอกชนได้เริ่มมีบทบาทและมีประสิทธิผลมากขึ้น ซึ่งเป็นทางเลือกในการพัฒนาในระดับชุมชนอีกทางหนึ่ง

รัฐบาลได้ตระหนักถึงบทบาท และความสำคัญขององค์การอาสาสมัครเอกชนและได้เสนอไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 ให้องค์การอาสาสมัครเอกชนทำหน้าที่พัฒนาในระดับท้องถิ่น นับเป็นปรากฏการณ์แรกที่รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจโดยได้กำหนดไว้ในเนื้อหาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ได้มีการกำหนดช่องทางการสื่อสารระหว่างองค์การอาสาสมัครเอกชนกับรัฐในระดับบนนั้น ยังคงมีปัญหาความคลุมเครือด้านบทบาทขององค์การอาสาสมัครเอกชนในการพัฒนาชุมชนระดับท้องถิ่น

องค์การที่ถูกประเมินนี้เป็นองค์การหนึ่งในจำนวนไม่มากนักที่ทำหน้าที่ดำเนินงานด้านการพัฒนาชนบทในระดับท้องถิ่น ด้วยความร่วมมือทำงานอย่างใกล้ชิดกับหน่วยงานของรัฐ ดังนั้น ประสิทธิภาพขององค์การ ฯ และบทเรียนที่ได้จากการทำงาน จึงน่าที่จะเป็นประโยชน์ต่อรัฐบาลและองค์การอาสาสมัครเอกชนอื่น ๆ ในการที่จะนำไปกำหนดทิศทาง การประสานสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานรัฐและเอกชน

2. กิจกรรมโครงการและการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ

การนำเสนอกิจกรรมพัฒนาที่ได้รับ การสนับสนุน จากองค์การ ในส่วนนี้จะพิจารณาในลักษณะของ การประสานการทำงานกับหน่วยงานรัฐ และให้มีการทำสัญญาระหว่างองค์การกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อดำเนินงานในลักษณะของการร่วมมือระหว่างฝ่ายรัฐและเอกชน ในการทำงานพัฒนาชนบท องค์การ ฯ ได้ยึดถือหลักและแนวการทำงาน CBIRD เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการคือ

1. เพื่อปรับปรุงความสามารถของชาวบ้าน ในการมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและจัดการดำเนินกิจกรรมพัฒนาในหมู่บ้านของตนเอง

2. เพื่อปรับปรุงภาวะเศรษฐกิจและสังคมในหมู่บ้านซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพเด็กและครอบครัวในหมู่บ้าน

เพื่อกำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้น องค์การ ฯ ได้กำเนินการในเรื่องต่าง ๆ กล่าวคือ

ก. การพัฒนาบุคลากร

องค์การ ฯ ได้รับบุคลากรเข้าทำงานเป็นเจ้าหน้าที่โครงการทำงานพัฒนาในหมู่บ้าน 2 คน มีหน้าที่ทำงานกับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านได้ร่วมคิดวางแผนและดำเนินกิจกรรมพัฒนาในหมู่บ้านตนเอง นอกจากเจ้าหน้าที่พัฒนาในระดับหมู่บ้านดังกล่าวแล้วยังรับผู้ประสานงานโครงการ 1 คน โดยทำงานอยู่ที่สำนักงานซึ่งตั้งอยู่ที่อำเภอ ทำหน้าที่ประสานงานและชี้แนะแนวทางให้การสนับสนุนแก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในสนาม ตลอดจนเป็นตัวเชื่อมระหว่างชาวบ้าน องค์การ ฯ หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ภายนอกชุมชนซึ่งถือเป็นทรัพยากรที่อาจนำมาช่วยในการทำกิจกรรมพัฒนาของหมู่บ้าน ผู้ประสานงานโครงการขององค์การ ฯ เป็นตัวหลักในการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานระดับอำเภอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนงานกิจกรรมพัฒนา ระดับหมู่บ้านและในส่วนการศึกษาอบรมกระบวนการพัฒนา

ข. การสนับสนุนทางด้านเทคนิค

การสนับสนุนทางด้านเทคนิคนี้ ทำโดยจัดหาบุคลากร ที่มีความรู้ความชำนาญในเทคนิควิชาการเฉพาะด้านมาช่วยดำเนินงานโครงการในหมู่บ้าน เช่น เรื่องการฝึกอบรม การสาธิตในเรื่องเทคโนโลยีที่เหมาะสมในระดับพื้นบ้าน

ค. ทุน

บทบาทหลักขององค์การ ฯ ในโครงการพัฒนาส่วนใหญ่เป็นเรื่องการให้การสนับสนุนด้านเงินทุน นโยบายสนับสนุนโครงการที่ดีคือหลักการว่าต้องเป็นกิจกรรมพัฒนาที่ริเริ่มขึ้นโดยชาวบ้าน องค์การ ฯ สนับสนุนการเงินที่เกินกว่าความสามารถของชาวบ้านที่จะดำเนินการงานสำเร็จ ได้โดยลำพัง หรือในกรณีที่ ไม่ได้มีงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐ และหน่วยงานอื่น ๆ กำหนดไว้ ทั้งนี้เกี่ยวกับนโยบายการให้การสนับสนุนนั้น ยึดถือหลักการ CBIRD ซึ่งให้ความสำคัญในการ ประสาน ทรัพยากรและความร่วมมือ จากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน องค์การ ฯ ตระหนักว่าในประเทศไทยนี้มีหน่วยงานของรัฐทำงานในระดับหมู่บ้านหลายหน่วยงานอยู่แล้ว จึงได้กำหนดนโยบายการสนับสนุนด้านการเงินว่าจะไม่ให้การ สนับสนุนกิจกรรม พัฒนาชนบท ในหมู่บ้าน โดยตรงเสียเอง โดยปราศจากการเชื่อมประสานในการนำทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วมาใช้

กิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านเป้าหมาย

การนำเสนองานโครงการพัฒนา ซึ่งดำเนินงานภายใต้หลักการ CBIRD ได้จัดทำในรูปของการบรรยาย กิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละหมู่บ้านทั้งนี้เพื่อให้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นทั้ง ในส่วนที่เป็นกระบวนการทำงานพัฒนาในหมู่บ้าน และกิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้น เพื่อใช้เป็นฐานในการประเมินโครงการของคณะผู้ประเมินผล

การพัฒนาหมู่บ้านแบบผสมผสานโดยมีฐานมาจากชุมชน (Community Based Integrated Rural Development, CBIRD)

เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นถึงขอบเขตและแนวโน้มการดำเนินงานการพัฒนาชนบท ซึ่งองค์การยึดถือเป็นหลักในการดำเนินงาน ดังได้บ่งบอกไว้ในเอกสารงานพัฒนาขององค์การ ฯ จึงได้นำเสนอข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแนวการทำงานพัฒนาตามหลักการ CBIRD ไว้ในเบื้องต้นของบทนี้ เพื่อใช้กล่าวอ้างถึงในช่วงการนำเสนองานโครงการและการวิเคราะห์ต่อไป

ในการทำงานพัฒนาชนบทตามแนว CBIRD นั้นสามารถแยกพิจารณาตามช่วงการดำเนินกิจกรรมพัฒนาออกได้เป็น 3 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 : ก่อนเริ่มทำงาน

- วางแผนการทำงานพัฒนาจากเบื้องล่าง
- ผูกอบรมผู้ประสานงานโครงการ ผู้นำชุมชนและอาสาสมัคร
- การจัดตั้งหรือ/และเสริมสร้างองค์กรชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน
- ตำรวจประมวลผลความถี่ของการและจัดลำดับความสำคัญของเป้าหมายและการดำเนินการโครงการ

ส่วนที่ 2 : ช่วงการทำงาน

- ดำเนินงานตามโครงการ
- ยึดหลักช่วยตัวเอง การมีส่วนร่วมของชาวบ้านและการสมทบทรัพยากรจากชาวบ้านในการทำงาน
- ประสานความร่วมมือระหว่างสถาบัน
- ให้การสนับสนุนด้านเทคนิค
- ให้การสนับสนุนด้านเงินทุนเป็นส่วนสมทบนอกเหนือจากส่วนที่หมู่บ้านและหน่วยงานรัฐมีอยู่แล้ว

ส่วนที่ 3 : หลังการดำเนินงานโครงการ

- การทบทวนวงจรการวางแผนโครงการ การดำเนินงานและการประเมินผลโครงการ
- พัฒนาองค์กร ฯ หักยัดดิน เสริมสร้างความสามารถของชาวบ้านในการบริหารจัดการตั้งกองทุนหมุนเวียนของชุมชน และพัฒนาองค์กรในหมู่บ้านและในเขตปฏิบัติการ เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมพัฒนาไปได้อย่างต่อเนื่อง
- การถอนตัว

รายละเอียดกิจกรรมโครงการ

1. หมู่บ้านกอ

หมู่บ้านกอเป็นหมู่บ้านแรกที่โครงการเริ่มกันทำงาน งานเริ่มเมื่อเดือนธันวาคม 2526 เจ้าหน้าที่โครงการทั้งจากหน่วยงานรัฐและองค์กร ฯ มีความคิดเห็นร่วมกันว่าสมควรเริ่มทำงานที่นี้เนื่องจาก

- มีองค์กรชาวบ้านและผู้นำที่ค่อนข้างเข้มแข็งอยู่แล้ว

- ในช่วงก่อนเริ่มทำงานของโครงการมีบัณฑิตอาสาสมัครทำงานพัฒนาในหมู่บ้านก่อนหน้าแล้ว และ
ได้ถอนตัวออกไปเมื่อสิ้นสุดช่วงเวลาทำงานภาคสนาม

- มีบุคคลที่อยู่ในคณะกรรมการประสานและสนับสนุนการทำงานพัฒนาระดับตำบล (กปท.) พักอาศัย
ที่หมู่บ้านเซวคินหลายคน

1.1 *การวางแผนงานพัฒนาหมู่บ้าน* เจ้าหน้าที่โครงการจากองค์กรฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐได้เข้าหมู่บ้าน
เพื่อทำความรู้จักสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านและผู้เฒ่า ได้ปรึกษาแลกเปลี่ยนเรื่องงานพัฒนาหมู่บ้านเมื่อเดือน
มกราคม-กุมภาพันธ์ 2527 ได้ริเริ่มจัดการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน การสำรวจครั้งนี้ชาวบ้านเป็นตัวหลัก
ในการดำเนินการ โดยใช้แบบสอบถามที่ได้จัด ปรับจากแบบฟอร์มการสำรวจความจำเป็นพื้นฐานของหมู่บ้านจาก
กระทรวงสาธารณสุขให้มายื่นและให้เหมาะสมที่จะใช้กับเงื่อนไขของหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้มแบ่งงานรับผิดชอบ
รวบรวมข้อมูลจากสมาชิกในคุ้มบ้านของตัวเองซึ่งมีประมาณ 15-20 ครอบครัว เมื่อเก็บข้อมูลได้ตามกำหนดแล้ว
หัวหน้าคุ้มและคณะกรรมการหมู่บ้านได้นำข้อมูลมาประมวลวิเคราะห์ และนำเสนอต่อชาวบ้านเมื่อเดือนกุมภาพันธ์
จากข้อมูลที่ประมวลขึ้นมาชาวบ้านได้นำเสนอปัญหาของหมู่บ้านที่ต้องการให้นำมาจัดทำเป็น โครงการพัฒนาของ
หมู่บ้าน 19 อย่าง เมื่อได้มีการปรึกษาหารือจัดลำดับเรื่องที่สำคัญก่อนหลังแล้ว จึงได้เลือกจัดทำโครงการพัฒนา
หมู่บ้าน 10 โครงการ โครงการดังกล่าวถือเป็นแนวการทำงานพัฒนาที่หมู่บ้านต่อไป

1.2 *การทอดผ้าด้วยกิจกรรม* หนึ่งในจำนวนโครงการที่ได้กำหนดขึ้นร่วมกันคือโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ
หมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้านได้เสนอโครงการทอดผ้าคอที่ประชุม เนื่องจากเห็นว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจ
หมู่บ้าน และได้คิดต่อองค์กรฯ เพื่อให้การสนับสนุน ในการปฏิบัติทางองค์กรฯ ได้ปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่
และมีความเห็นร่วมกันว่าเป็น โอกาสที่จะสาธิตให้ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่นเห็นถึง
กระบวนการทำงานพัฒนาจากปัญหาที่ชาวบ้านนำเสนอ กิจกรรมนี้เริ่มกับผู้สนใจเรื่องการทอดผ้าโดยได้ปรึกษาหารือ
ทำแผนดำเนินงาน มีการพิจารณาถึงการนำใช้ทรัพยากรในการดำเนินงาน องค์กรฯ ได้เสริมการเรียนรู้ให้แม่บ้าน
ผู้สนใจเรื่องทอดผ้า โดยจัดศึกษาดูงานการทอดผ้าที่ศูนย์ศิลปาชีพพิเศษ จังหวัดอยุธยา และที่หมู่บ้านในจังหวัด
อ่างทองที่มีกิจกรรมทอดผ้าอยู่ จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของแม่บ้านกับสมาชิกกลุ่มทอดผ้าในหมู่บ้านที่
ไปศึกษาดูงาน ทำให้แม่บ้านที่หมู่บ้านมีข้อมูลแม่แบบต่าง ๆ เกี่ยวกับขั้นตอนที่จะเป็นต้องเรียนรู้และเทคนิคต่าง ๆ
ในงานทอดผ้า นอกจากนี้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการโครงการ ภายหลังแม่บ้านได้ปรึกษาหารือกันทบทวน
ถึงงานทอดผ้าที่จะจัดทำในหมู่บ้านตนเอง ประโยชน์จากการศึกษาดูงานครั้งนี้เห็นได้ชัดเจนคือ การที่แม่บ้านได้
กลับมาปรึกษากันถึงความคาดหวังและเป้าหมายที่เป็นไปได้ ในการที่จะทำกิจกรรมทอดผ้าด้วยกัน และได้ตระหนัก
ด้วยกันว่าความคาดหวังเบื้องต้นที่จะทำกิจกรรมทอดผ้าเพื่อขายสู่ตลาดนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก และได้นำไปสู่
ข้อสรุปและข้อตกลงกันว่าการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทอดผ้านี้มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน 2 อย่าง คือ

1. เพื่อให้มีการสืบทอดเทคนิคการทอดผ้าจากคน รุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่เพื่อไม่ให้เทคนิควิชาการ พันบ้าน
จ้านนี้หายไป เป็นการเสริมคุณค่าเทคนิควิชาการพันบ้าน
2. เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่สามารถจะผลิตได้ด้วยตนเองได้ โดยไม่ต้องซื้อหาจากตลาด เป็นการช่วยลด
รายจ่ายของครอบครัว

จุดเริ่มต้นของการดำเนินงานโครงการ ชาวบ้านกำหนดร่วมกันว่าสมควรเริ่มต้นโดยฝึกอบรมแม่บ้าน จำนวน 5 คน ซึ่งมีทักษะในการทอดผ้ามาก่อนอยู่แล้วให้มีทักษะเพิ่มเติมในการทอดผ้าด้วยดีกระทัด เพื่อให้นำมาถ่ายทอดความรู้ และฝึกทักษะให้แก่แม่บ้านคนอื่น ๆ ที่สนใจในกิจกรรมนี้อีก 24 คน การฝึกอบรมช่างฝีมือสตรี ในการทอดผ้าด้วยดีกระทัดให้สามารถเป็นวิทยากรพื้บ้านเรื่องนี้ องค์การ ฯ ได้ให้การสนับสนุนการทำกิจกรรมของกลุ่มสตรี โดยให้ทุนสนับสนุนเป็นค่าใช้จ่ายของครูผู้ฝึกและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการทำภารกิจสอน

การฝึกอบรมช่างฝีมือให้เป็นวิทยากรของหมู่บ้านแล้วเสร็จเมื่อเดือนเมษายน และกลุ่มแม่บ้าน 5 คนนี้ ได้จัดฝึกอบรมแก่สตรีที่สนใจในช่วงต่อมาในปีนั้นเอง ปัจจุบันที่หมู่บ้านมีสตรีที่มีทักษะทอดผ้าด้วยดีกระทัดจำนวน กว่า 30 คน

1.3 การจัดหาภาชนะเก็บน้ำไว้ใช้ในครัวเรือน ความต้องการที่จะมีน้ำสะอาดไว้ดื่มและใช้ เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ในแผนการพัฒนาที่ชาวบ้าน ได้กำหนดขึ้น ร่วมกัน ค่อยเรื่องนี้เจ้าหน้าที่องค์การ ฯ และเจ้าหน้าที่เห็นสมควร ร่วมมือกันให้การสนับสนุนชาวบ้านเพื่อให้สร้างไฮโดรอีซิน ซึ่งเป็นภาชนะเก็บกักน้ำสะอาดที่สร้างโดยซีเมนต์โบก โครงไม้ไผ่ที่สานเป็นรูปภาชนะวงกลมขนาดใหญ่ ในการดำเนินงานทางเจ้าหน้าที่ องค์การ ฯ ได้จัดให้ชาวบ้าน ปรึกษาหารือกันเพื่อหาทางเลือกอื่นอีกนอกจากการสร้างไฮโดรอีซิน คณะกรรมการ หมู่บ้าน ได้นำไปปรึกษาหารือ กับหัวหน้าคุ้มเพื่อให้หัวหน้าคุ้มได้ปรึกษาหารือกับสมาชิกในคุ้มถึงทางเลือกอื่นที่เหมาะสม

ชาวบ้านที่เขาคินมีความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนี้มาก จากการพูดคุยในระหว่างชาวบ้านได้ข้อตกลง กันว่าจะมีการสร้างไฮโดรอีซินจำนวนทั้งสิ้น 32 ครอบครัวยุ่ การดำเนินงานครั้งนี้ ใช้ทุนจากโครงการ กศช. ซึ่งได้ตกลงทำเป็นกองทุนหมุนเวียนของหมู่บ้าน เพื่อว่าชาวบ้านครอบครัวอื่น ๆ ที่สนใจสร้างไฮโดรอีซินในโอกาสต่อไป สามารถกู้ยืมได้จากกองทุนนี้ซึ่งชาวบ้านที่ยืมเงิน ไปส่งใช้คืนกลับมา

ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งมีความสนใจที่จะปั้นโอ่ง ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่มีฐานะเศรษฐกิจไม่ดี การปั้นโอ่งเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่า และง่ายต่อการขนย้าย ครอบครัวดังกล่าวได้ออกเงินกันครอบครัวละร้อยบาท นอกจากนี้ ยังได้ร่วมใช้แรงงานในการ “ปั้นโอ่ง” ด้วยกัน ค่าใช้จ่ายในการปั้นเฉลี่ยแล้วจะประมาณ 300 บาท องค์การ ฯ ได้สนับสนุนค่าใช้จ่ายที่เหลือ ช่างฝึกปั้นโอ่งและแบบพิมพ์นั้นได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานสาธารณสุขในอำเภอ ช่างเคียง คำนึงการปั้นโอ่งดูดีกว่าเมื่อเทียบกับการไปซื้อโอ่งจากตลาดภายนอก

เจ้าหน้าที่จัดการ ฝึกอบรมให้ชาวบ้านเรียนรู้ถึงการสร้างภาชนะเก็บกักน้ำที่เรียกกันว่าไฮโดรอีซิน ชาวบ้านที่มีฝีมือทำงานช่างอยู่แล้ว ได้รับเลือกจากชาวบ้านให้เข้ารับการฝึกอบรม บุคคลเหล่านี้ต่อมาได้รับ ฝึกละเอียดในการวางแผนและดำเนินการ โครงการปั้นโอ่ง และสร้าง ไฮโดรอีซินในหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ร่วมมือกันดำเนินงานโครงการแล้วเสร็จตามเป้าหมายในเดือนพฤษภาคม นับเป็นความสำเร็จของโครงการ ทำให้หมู่บ้าน มีโอ่งเพิ่มขึ้นอีกจำนวน 85 ใบ และไฮโดรอีซินจำนวน 32 ใบ หลังจากนั้นอีก 12 เดือนต่อมาชาวบ้านที่ ยืมเงินกองทุนหมู่บ้าน ไปสร้างไฮโดรอีซินคืนเงินกองทุนมาจำนวนครบถ้วน และมีชาวบ้านอีกจำนวน 32 คน กู้ยืมเงินนี้ไปเพื่อสร้างภาชนะเก็บกักน้ำดังกล่าวไว้ใช้ ในขณะนี้จนครบช่วงเวลา 12 เดือน ซึ่งผู้ยืมเงินของทุน นี้ไปจะต้องนำเงินมาคืน คณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ปรึกษาหารือกัน ไว้ล่วงหน้าแล้วถึงการ ใช้งบประมาณก้อนนี้

เพื่อให้การสนับสนุนครอบครัวที่มีฐานะยากจนในหมู่บ้านทำกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาครอบครัวและชุมชน

1.4 การเลี้ยงไก่ กลุ่มแม่บ้านและเยาวชนได้ปรึกษากับคณะกรรมการหมู่บ้านและแสดงความจำนงที่จะเลี้ยงไก่ เยาวชนต้องการเลี้ยงไก่ไข่ แม่บ้านต้องการเลี้ยงไก่เนื้อ ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์หลักด้วยกันคือเพื่อเพิ่มอาหารให้แก่ครัวเรือนและขายบ้างถ้าหากมีผลผลิตมากเกินไปเกินความต้องการ คณะกรรมการหมู่บ้านให้การสนับสนุนเนื่องจากต้องการให้เยาวชนได้ทำกิจกรรมในเรื่องที่มีสาระและเป็นประโยชน์แก่เยาวชนเองและหมู่บ้านอยู่แล้ว เจ้าหน้าที่องค์การ ฯ ได้ช่วยคิดค่าใช้จ่ายขอรับการสนับสนุนโครงการจากสำนักงานส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีโครงการสนับสนุนกิจกรรมเรือน้อยๆ ทั่วแทนเยาวชนได้ทำตามคำแนะนำและได้เยี่ยมชมการเลี้ยงไก่ของฟาร์มเอกชนที่ดำเนินอยู่ในอำเภอไพศาลี เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรตกลงให้การช่วยเหลือและสนับสนุนกิจกรรม โดยจัดฝึกอบรมให้รู้จักวิธีการเลี้ยงไก่ การให้วัคซีนไก่ แต่ไม่สามารถให้การช่วยเหลือจัดหาไก่ให้เลี้ยงได้เนื่องจากไม่มีงบประมาณเพียงพอ ซึ่งคือเรื่องหนึ่งองค์การ ฯ ได้ตกลงที่จะให้เยาวชนยืมทุนจัดซื้อลูกไก่โดยตกลงกันว่าต้องส่งคืนเมื่อการดำเนินงานเป็นไปก็ด้วยก็ตามวัตถุประสงค์ มีเยาวชนเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้นจำนวน 22 คน ได้มีการแบ่งภาระความรับผิดชอบในการสร้างเล้าและให้อาหารไก่ กิจกรรมดำเนินมาได้ระยะหนึ่งและต้องหยุดไป เนื่องจากไก่ที่เลี้ยงส่วนใหญ่ตาย เพราะขาดการดูแลอย่างใกล้ชิดและไม่ได้ให้วัคซีนตามที่ควรได้ อย่างไรก็ตาม กลุ่มดังกล่าวก็ได้ประโยชน์จากการเลี้ยงไก่อยู่บ้าง กล่าวคือ ได้ไข่ไก่กินบ้าง และในสิ้นปีที่ผ่านมาเองสมาชิกได้ส่งคืนเงินที่กู้ยืมไปแก่องค์การ ฯ

1.5 การเพาะเห็ด ในช่วงต้นปี 2528 คณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มแม่บ้านได้ขอให้องค์การ ฯ ติดต่อกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จักรหาวิทยากร มาสอนเรื่องการเพาะเห็ด เนื่องจากเห็นว่ากิจกรรมนี้สอดคล้องและค่อนข้างเหมาะสมที่จะจัดให้ดำเนินงานได้ โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งซึ่งชาวบ้านมีเวลาดว่างและยังมีฟางข้าวเหลืออยู่ ชาวบ้านเห็นว่า การเพาะเห็ดจะทำให้มีอาหารสำหรับครัวเรือน อีกทั้งอาจจะมีการรายได้อีกด้วย จากการศึกษาทางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ส่งนักศึกษารวม 20 คนมาทำการฝึกอบรมการเพาะเห็ดให้แก่ชาวบ้าน ชาวบ้านให้ความสนใจและตื่นตัวมาก มีชาวบ้านมากกว่า 100 ครอบครัวทำการเพาะเห็ดของตนเองขึ้น

1.6 กิจกรรมสำหรับเด็ก ตั้งแต่ 2527 เป็นต้นมาองค์การ ฯ ได้ให้การสนับสนุนแก่โรงเรียนในการจัดกิจกรรมวันเด็ก ทั้งนี้เนื่องจากมองเห็นกิจกรรมนี้จะมีส่วนสร้างเสริมให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน การให้การสนับสนุนโครงการที่เกี่ยวข้องกับเด็กในโรงเรียนยังมีในเรื่องอื่นๆ เช่น การสร้างสนามบาสเกตบอลและการจัดกิจกรรมสันทนาการของเยาวชนอีกด้วย

1.7 การฝึกอบรม องค์การ ฯ ได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐในการวางแผนและดำเนินการจัดการฝึกอบรมและสัมมนาในหลายเรื่อง ทั้งที่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทโดยตรงและการจัดฝึกอบรมโครงการพัฒนาซึ่งเป็นโครงการของรัฐ นอกเหนือไปจากการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างความรู้เฉพาะเรื่อง และพัฒนาทักษะชาวบ้านในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการต่าง ๆ ทั้งนี้รวมถึงการเข้าร่วมการฝึกอบรม โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองซึ่งเป็นโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ การเข้าร่วมในการจัดฝึกอบรมกลุ่มแม่บ้านและเรื่องกลุ่มออมทรัพย์พัฒนาร่วม

กับสำนักงานพัฒนาชุมชนระดับเขตด้วย นอกจากนี้ยังมีในเรื่องการฝึกอบรมสมาชิกกลุ่มย่อยของคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งอบรมโดยวิธีการมีส่วนร่วม ในการอบรมครั้งนี้เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐได้วางแผนและดำเนินการฝึกอบรมด้วยกัน

การฝึกอบรมในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาฝีมือทักษะเฉพาะเรื่อง เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้า การทำอิฐบล็อก การทำรองเท้าด้วยยางถือเป็นความพยายามร่วมมือระหว่างองค์กร ฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐในการทำงานกับชาวบ้าน แม้ว่าโครงการดังกล่าวจะใช้งบประมาณจำนวนเล็กน้อยจากองค์กร ฯ แต่สิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นเลยถ้าหากไม่มีโครงการเข้าดำเนินงานในหมู่บ้าน กล่าวได้ว่าโครงการได้มีส่วนในการเชื่อมประสานทรัพยากรทั้งในถิ่นบุดลากร และเทคนิควิชาการ ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีอยู่ และสามารถจะให้บริการแก่ชาวบ้านได้ ยกตัวอย่างเช่น ความสนใจของชาวบ้านในการเรียนตัดเย็บเสื้อผ้าเกิดขึ้นเมื่อเรียนรู้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ว่า กรมการศึกษานอกโรงเรียนสามารถจัดส่งคนตัดเย็บเสื้อผ้าแก่ผู้สนใจได้ ชาวบ้านที่สนใจจึงได้รวบรวมรายชื่อผู้สนใจติดต่อขอให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดวิทยากรมาสอนให้องค์กร ฯ และสำนักงานพัฒนาชุมชนได้ช่วยสนับสนุนค่าวิทยากรที่มาทำการฝึกสอนเช่นเดียวกับการทำอิฐบล็อก สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทได้จัดวิทยากรมาฝึกสอนให้ชาวบ้านผู้สนใจ

มีแง่มุมที่น่าสนใจระหว่างการฝึกอบรมทำอิฐบล็อกชาวบ้านได้ขอให้เจ้าหน้าที่จาก รพช. ฝึกสอนการทำรองเท้าด้วยยางรถยนต์ ถึงแม้ว่า รพช. จะไม่มีวิทยากรท่านนี้อยู่ในจังหวัด แต่ได้ให้ความสนใจที่จะให้การสนับสนุนการขอรับจากชาวบ้าน โดยส่งบุคลากรคนหนึ่งไปรับการฝึกอบรมเรื่องนี้ และกลับเข้ามาเป็นวิทยากรให้การฝึกอบรมแก่ชาวบ้านตามที่ได้อธิบายกันไว้ ในขณะที่หมู่บ้านมีชาวบ้านมากกว่า 20 ครัวเรือนที่มีความสามารถตัดรองเท้ายางใช้เองได้และในบางท่านก็เอาไปขาย

นอกจากนี้องค์กร ฯ ยังสนับสนุนให้ชาวบ้านที่หมู่บ้านเข้าร่วม ในกิจกรรมเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือให้การสนับสนุนผู้นำชาวบ้านที่ศึกษาเรียนรู้ เยี่ยมเยียนหมู่บ้านอื่นที่ทำงานพัฒนาในที่ต่าง ๆ เช่น การไปศึกษาดูงานกลุ่มผู้เลี้ยงวัวนมที่จังหวัดชลบุรีเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการส่งเสริมการเลี้ยงวัวนมที่หมู่บ้าน ชาวบ้านได้ติดตามศึกษาข้อมูลด้วยตัวเอง นอกจากนี้ยังมีในการส่งเสริมให้ชาวบ้านเรียนรู้จากกระบวนการวางแผนและปฏิบัติงานกิจกรรมพัฒนาที่ดำเนินอยู่ในหมู่บ้าน นับเป็นการเรียนรู้จากภาคปฏิบัติ

1.8 *ชาวบ้านริเริ่มกิจกรรมพัฒนา* โครงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านเป็นโครงการที่ริเริ่มขึ้นโดยชาวบ้านเอง ภายหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมในโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านนี้รวมไปถึงการทำรั้วบ้าน สร้างถังเก็บขยะ และการทำความสะอาดหมู่บ้านเป็นประจำ ความช่วงเวลาที่จะเห็นผลควรทำกิจกรรมร่วมกัน

เรื่องของการจัดแบ่งหมู่บ้านออกเป็นคุ้ม แต่ละคุ้มได้คัดเลือกหัวหน้าคุ้มของตัวเอง ทำหน้าที่รับผิดชอบ นำเสนอปัญหาความต้องการของสมาชิกกลุ่มแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน นอกจากนี้หัวหน้าคุ้มยังทำหน้าที่ในการรวบรวมข้อมูลที่จำเป็นจากแต่ละกลุ่มบ้าน ติดตามเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพเด็ก โปรแกรมการฉีดวัคซีน แต่ละคุ้มได้จัดสร้างศาลาประจำคุ้มเพื่อใช้เป็นสถานที่พบปะและที่นั่งเล่น

นอกจากนี้ ในเรื่องของการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน ชาวบ้านแสดงความจำนงที่จะปลูกไม้ผลและไม้ที่ให้ร่มเงา ทางองค์การ ฯ ได้ช่วยประสานชาวบ้านให้รู้จักกับหน่วยงานป่าไม้ระดับท้องถิ่นซึ่งได้ให้กล้าต้นไม้เพื่อให้ชาวบ้านได้นำมาเพาะปลูกหลายร้อยต้น ในบริเวณบ้านของตนเองและตามแนวถนนของหมู่บ้าน ในส่วนของถนนภายในหมู่บ้านนี้ชาวบ้านช่วยกันปรับปรุงให้อยู่ในสภาพคดียุ่เสมอ

จากการเข้าร่วมในการปรึกษาหารือให้ชาวบ้านดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เจ้าหน้าที่องค์การ ฯ และเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนได้เห็นถึงการพยายามช่วยเหลือตัวเองของชาวบ้านที่มีอยู่แล้ว

1.9 การให้การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐต่องานพัฒนาหมู่บ้าน โครงการหลายอย่างของหน่วยงานของรัฐได้ดำเนินอยู่หลายโครงการ ที่หมู่บ้านก่อนหน้าคือองค์การ ฯ จะเข้ามาทำงานที่หมู่บ้านนี้ พบว่าชาวบ้าน ได้ให้ความร่วมมือและสนับสนุนกิจกรรมเหล่านั้นเป็นอย่างดี เช่น กองทุนยาและโครงการโภชนาการที่สนับสนุนโดยกระทรวงสาธารณสุข กิจกรรมนี้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง จำนวนเงินที่ได้รับการช่วยเหลือ ชาวบ้านนำมาจัดซื้อยาเพื่อจำหน่ายภายในหมู่บ้านตัวเอง ส่วนโครงการโภชนาการนั้น เงินกองทุนที่มีอยู่ชาวบ้านได้นำไปซื้อของมาทำอาหารขาย เงินกองทุนหมุนเวียนทั้งสองโครงการสร้างกำไรบ้างเล็กน้อย

เจ้าหน้าที่ได้เข้ามาดำเนินโครงการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา กิจกรรมนี้ดำเนินไปด้วยดี และกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จพอสมควรชาวบ้านมากกว่า 100 ครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรม ในกิจกรรมนี้ชาวบ้านสามารถบริหารและจัดการได้ด้วยตัวเอง เจ้าหน้าที่จัดการฝึกอบรมเสริมความรู้และทักษะ ในการดำเนินงานให้แก่กลุ่มการที่หน่วยงานรัฐก็สนใจเข้าดำเนินโครงการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาที่หมู่บ้านนี้ ได้สนองตอบต่อความจำนงของชาวบ้านซึ่งกำหนดไว้ในแผนพัฒนาหมู่บ้านตามที่ได้กล่าว ไว้แล้วข้างต้น นอกจากการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาแล้วยังให้การสนับสนุนในการจัดทำธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน

ตารางที่ 2.1 สรุปกิจกรรมที่เกิดขึ้นที่หมู่บ้านกย : 2526-2528

กิจกรรม	เงินช่วยเหลือ*			% ที่ชาวบ้าน สมทบ	
	ชาวบ้าน	รัฐ	องค์การ ฯ		
1. การจัดระเบียบชุมชน (19 คุ้ม)	1,900	-	-	1,900	100
2. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน	76,009	2,800	-	78,800	96
3. ฝึกอบรมกลุ่มแม่บ้าน	9,000	500	-	9,500	95
4. ฝึกอบรม (หมู่บ้านชีวิตใหม่)	12,300	500	-	12,800	96
5. ฝึกอบรมเยาวชน	4,000	1,000	-	5,000	80
6. จัดทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้าน	1,000	-	-	1,000	100
7. กิจกรรมสำหรับเด็ก	1,500	500	31,570	33,570	5

กิจกรรม	เงินช่วยเหลือ*			รวม	% ที่ชาวบ้าน สมทบ
	ชาวบ้าน	รัฐ	องค์กรฯ		
8. โครงการสร้างภาชนะเก็บกักน้ำสะอาด					
- ไฮโดรซีล 32 ใบ	74,240	42,240	-	116,570	64
- โอ่งน้ำ 85 ใบ	37,433	500	25,090	63,023	60
9. ฝึกอบรมการทอผ้า					
- ฝึกอบรมวิทยากรทอผ้า (6 คน)	1,980	10,000	9,500	21,480	9
- ฝึกอบรมการทอผ้าในหมู่บ้าน (24 คน)	55,250	-	30,706	95,956	63
10. กองทุนยา 2 กลุ่ม	4,500	500	-	5,000	90
11. กิจกรรมโภชนาการ	2,700	4,000	-	6,700	40
12. ถนนภายในหมู่บ้าน	3,080	4,800	1,400	8,280	33
13. การเลี้ยงไก่					
- กลุ่มเยาวชน 1 กลุ่ม	6,660	1,500	28,527	36,677	18
- กลุ่มแม่บ้าน 2 กลุ่ม	4,305	1,000	15,282	20,587	20
14. โครงการป้องกันตนเองภายในหมู่บ้าน	15,000	-	-	15,000	100
15. การปลูกต้นไม้	1,000	15,000	-	16,000	1
16. ธนาคารข้าว	12,000	100,000	-	112,000	6
17. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา (สมาชิก 116 คน)	23,000	-	-	23,000	100
18. การฝึกอบรมช่างเครื่องยนต์	1,200	18,450	1,500	21,150	6
19. ฝึกอบรมทำอิฐบล็อกซีเมนต์	+	+	-	-	-
20. ฝึกอบรมการทำรองเท้าด้วยยางรถยนต์	+	+	750	750	-
21. กิจกรรมสนทนาการสำหรับเยาวชน	-	300	1,000	1,300	-
22. ฝึกอบรมทอผ้าเย็บเสื้อผ้า (เยาวชน, สตรี)	3,900	+	2,000	4,900	66
รวม	351,948	203,590	147,325	702,852	* 57

* ในตารางตัวเลขที่ได้กำหนดเป็นตัวเลขเงินคิดจากแรงงานและวัสดุอุปกรณ์ที่ชาวบ้านร่วมสมทบ การสมทบด้วยเงินส่วนตัวอยู่บ้างเช่นกัน
- หากตัวเลขที่แน่ชัดไม่ได้

2. หมู่บ้านขอ

เดือนมิถุนายน 2527 องค์กรฯ เริ่มเข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านในหมู่บ้านขอ ทั้งเจ้าหน้าที่องค์กรฯ และเจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกว่าที่หมู่บ้านนี้ผู้หญิงมีความกระตือรือร้นและ มีความสนใจ ในกิจกรรมพัฒนา ซึ่งเป็น จุดเริ่มต้นของการทำงานพัฒนาในหมู่บ้านนี้

เจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ เข้าทำงานในหมู่บ้านเป็นเวลาหลายเดือนทำความรู้จักชาวบ้าน เรียนรู้เรื่องในหมู่บ้าน ทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ของหมู่บ้าน ในช่วงเดียวกันนั้นกลุ่มสตรีที่สนใจเรื่องงานพัฒนาที่เกิดขึ้นที่หมู่บ้านกอ ได้ไปเยี่ยมเยือนหมู่บ้านกอ และแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านที่หมู่บ้านกอเรื่องกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นที่หมู่บ้านกอ

2.1 การซ่อมแซมถนนเข้าหมู่บ้าน ภายหลังจากการศึกษาฐาน สตรีสองคนผู้ซึ่งเป็นกรรมการหมู่บ้าน ได้นำเรื่องการทำกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านปรึกษาขั้บคณะกรรมการหมู่บ้าน ครูและผู้นำไม่เป็นทางการร่วมสนทนาอยู่ด้วย การปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกลุ่มคนเหล่านี้นำไปสู่การพูดถึงปัญหาของหมู่บ้านที่สมควรร่วมกันดำเนินการคลี่คลายหรือแก้ไข เรื่องปัญหาถนนเข้าหมู่บ้านที่มีสภาพขรุขระทรุดโทรมได้ถูกจัดให้เป็นเรื่องสำคัญ และเห็นว่าเป็นความจำเป็นเรื่องแรกที่ชาวบ้านสมควรหาหนทางแก้ไขด้วยกัน

ในการวางแผนโครงการดังกล่าว เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ได้เสริมชาวบ้านให้คิด และกำหนดประเด็นเรื่องที่ชาวบ้านสามารถจะบริหารและดำเนินการด้วยตัวชาวบ้านเองได้ หลังจากที่ได้พูดคุยระหว่างชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านก็ตัดสินใจว่าควรดำเนินการปรับปรุงถนนเข้าหมู่บ้าน ในการดำเนินโครงการนี้ชาวบ้านได้ร่วมกัน ใช้แรงงานและนำรถอีแต่นเก่าที่มีอยู่ในหมู่บ้านช่วยกันขนหิน นอกจากนี้ชาวบ้านที่หมู่บ้านขอได้ขอความร่วมมือจากชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงเข้าร่วมทำกิจกรรม ซึ่งหมู่บ้านใกล้เคียงก็ให้ความร่วมมือเข้าร่วมทำการ ซ่อมแซมถนนด้วย ชาวบ้านได้คิดขอความร่วมมือจากทนายให้นำรถแทรกเตอร์ช่วยในการทำกิจกรรมครั้งนี้ องค์กร ฯ เองให้การสนับสนุนโดยออกค่าใช้จ่ายในส่วนที่เป็นค่าน้ำมันให้

การซ่อมแซมถนนเข้าหมู่บ้านนั้นใช้เวลาทั้งสิ้น 4 วัน ได้เส้นทางที่ทำสำเร็จมีความยาวรวม 8 กิโลเมตร มีผู้ร่วมแรงทำกิจกรรมกว่า 200 คน รถอีแต่นมาตมหินและดินอีกจำนวน 50 คันรถ ชาวบ้านจาก 4 หมู่บ้านข้างเคียงมาช่วยร่วมกิจกรรมด้วย

2.2 การปั้นโอ่ง แต่เดิมเมื่อเจ้าหน้าที่องค์กร ฯ เข้ามาทำงานที่หมู่บ้านขอ ได้พยายามที่จะร่วมทำงานกับผู้นำที่หมู่บ้านนี้ ทำการสำรวจปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน โดยใช้แบบสอบถามซึ่งที่เคยทำในหมู่บ้านกอ แต่พบว่าไม่สามารถใช้วิธีสำรวจชุมชนโดยใช้แบบสอบถามได้ เนื่องจากผู้นำและชาวบ้านให้ความเห็นว่าวิธีการนี้ค่อนข้างจะยุ่งยากและทำไม่ได้ เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ได้จัดปรับวิธีการทำงานในหมู่บ้านใหม่ โดยใช้การพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้นำทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้ได้ความคิดเห็นของชาวบ้านที่มีต่อการพัฒนาหมู่บ้าน

กิจกรรมพัฒนาที่หมู่บ้านขอนั้นเกิดขึ้นจากกลุ่มชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเสนอความต้องการที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน ชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นกลุ่มบ้านที่มีฐานะค่อนข้างยากจนเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มบ้านอื่น ๆ ส่วนใหญ่มีรายได้จากการค้าไม้ และมีผู้นำกลุ่มเป็นสตรีที่เคยไปเยี่ยมงานพัฒนาที่หมู่บ้านกอ ปัญหาที่กลุ่มบ้านนี้ต้องการที่จะแก้ไขร่วมกันและต้องการรับการสนับสนุนจากองค์กร ฯ คือปัญหาการขาดแคลนภาชนะสำหรับเก็บกักน้ำสะอาด ไว้ใช้ดื่ม ชาวบ้านที่กลุ่มบ้านนี้ได้รวบรวมเงินครอบครัวละ 100 บาท และขอให้องค์กร ฯ สนับสนุนการฝึกอบรมการปั้นโอ่งให้และสนับสนุนเงินเพื่อซื้อวัสดุอุปกรณ์ในส่วนที่ยังขาดอยู่ ชาวบ้านปั้นโอ่งโดยการร่วมแรงกันในปลายเดือนตุลาคม

บับ้องเสรีจำนวนทั้งสิ้น 15 ใบ ทั้งนี้โดยมีช่างฝีมือที่หมู่บ้านกอมมาเป็นวิทยากรฝึกอบรมให้องค์การ ฯ ภาคหวังว่าการเริ่มกิจกรรมจากกลุ่มผู้สนใจเล็ก ๆ จะเป็นจุดที่ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านขอเกิดความสนใจและความตื่นตัวที่จะร่วมทำกิจกรรมพัฒนาด้วยกันเนื่องจากได้เห็นตัวอย่างความสำเร็จ ซึ่งก็เป็นความจริง พบว่าชาวบ้านสนใจที่จะร่วมกันทำกิจกรรมพัฒนาหลายอย่างร่วมกันในเวลาต่อมา รวมทั้งโครงการบับ้องที่ชาวบ้านอื่น ๆ ได้แสดงความต้องการทำกิจกรรมนี้อีก กล่าวคือ ได้มีการพูดคุยปรึกษาหารือเพื่อดำเนินการโครงการบับ้องในช่วงฤดูแล้ง 2528 วิธีการดำเนินการนั้นทำเช่นเดียวกับที่เคยทำที่หมู่บ้านกอม กล่าวคือ หัวหน้ากลุ่มได้สำรวจความต้องการและความสนใจของชาวบ้าน รวมทั้งความเป็นไปได้และความสามารถของแต่ละครอบครัวที่จะร่วมกันทำโครงการบับ้อง

2.3 การเพาะเห็ด ในปี 2527 ชาวบ้านที่หมู่บ้านขอได้เชิญนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่มาฝึกอบรมเรื่องการเพาะเห็ดให้แก่ชาวบ้านขอให้ทำการฝึกอบรมเรื่องการเพาะเห็ดฟางที่หมู่บ้านขอด้วย ในการฝึกอบรมครั้งนี้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนทั้งสิ้น 155 ครอบครัว และส่วนหนึ่งได้เรียนเรื่องการเพาะเห็ดหูหนูด้วย ความสนใจและความต้องการของชาวบ้านหมู่บ้านขอในการเพาะเห็ดนั้นเช่นเดียวกับหมู่บ้านกอมคือ ต้องการผลิตอาหารสำหรับบริโภคในครอบครัวจากวัสดุที่มีอยู่ในหมู่บ้าน และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ยังเป็นการใช้เวลาว่างที่มีอยู่แล้วในเชิงสร้างสรรค์

2.4 การทอดผ้าด้วยकिกระตูก จากการไปเยี่ยมเยียนหมู่บ้านกอมในปี 2527 ดังที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น กลุ่มผู้หญิงที่หมู่บ้านขอมีความสนใจในโครงการทอดผ้าด้วยकिกระตูกเช่นเดียวกัน จึงได้จัดทำโครงการทอดผ้าขึ้นบ้าง โดยวางแผนการดำเนินงานเป็น 2 ช่วงคือ ขั้นแรกจะเชิญวิทยากรจากหมู่บ้านกอมมาฝึกอบรมการทอดผ้าด้วยकिกระตูกให้แก่สตรีจำนวน 4 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และทักษะในการทอดผ้ามาบ้างแล้ว ให้มีความรู้ความชำนาญเพิ่มมากขึ้น จนสามารถเป็นวิทยากรทอดผ้าด้วยकिกระตูกแก่ชาวบ้าน โดยวางแผนให้สตรีทั้ง 4 คนร่วมกับวิทยากรจัดฝึกอบรมให้กับชาวบ้านที่สนใจเรื่องนี้ในหมู่บ้านของตัวเองอีกครั้งหนึ่ง การอบรมกลุ่มแม่บ้านนี้ได้จัดทำในเดือนเมษายนปี 2527

ภายหลังการฝึกอบรมวิทยากรหมู่บ้านในแผนหนึ่งเสร็จสิ้นไปแล้ว เมื่อจะดำเนินการตามแผนขั้นที่สองที่วางไว้ก็เกิดความขัดแย้งภายในระหว่างกลุ่มผู้สนใจการฝึกอบรมการทอดผ้า เพราะไม่สามารถตกลงกันได้ว่าจะแยกผู้สนใจเป็น 2 กลุ่มหรือกลุ่มเดียว ทำให้ต้องเลื่อนระยะเวลาของการจัดฝึกอบรมภายในหมู่บ้านกันเองไปจนถึงเดือนตุลาคม 2528 แต่ในที่สุดกลุ่มผู้สนใจทั้งสองที่จะฝึกอบรมรวมกลุ่มโดยใช้โรงเรียนเป็นที่จัดฝึกอบรม ซึ่งกว่าจะตกลงกันได้นั้นได้มีการปรึกษาหารือประชุมกันหลายครั้ง การตัดสินใจแก้ไขปัญหาก็ครั้งนี้ สมาชิกกลุ่มสตรีและคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นกลุ่มบุคคลที่หาทางคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้นได้เอง การฝึกอบรมที่จัดขึ้นมีผู้สนใจเข้าร่วม 40 คน การดำเนินกิจกรรมครั้งนี้องคกร ฯ ได้ให้การสนับสนุนในการสร้างก๊อบกัว และผ้าที่ใช้ในการฝึกหัดทอดผ้า

2.5 กิจกรรมสำหรับเยาวชน นอกเหนือจากการให้การสนับสนุนกิจกรรมวันเด็ก ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทางโรงเรียน และทางหมู่บ้านจัดร่วมกันเป็นประจำทุกปี องค์กร ฯ ยังให้การสนับสนุนแก่โรงเรียน จัดซื้อเครื่อง

ขยายเสียงของโรงเรียน นอกจากนี้ครูใหญ่ได้เสนอเรื่องขอความช่วยเหลือจากองค์กร ฯ ในการจัดหาภาชนะเก็บกักน้ำไว้ใช้ในโรงเรียน องค์กร ฯ ได้กระตุ้นให้ชาวบ้านมีการปรึกษาหารือกันในเรื่องนี้ ชาวบ้านได้มีความคิดเห็นร่วมกันที่จะร่วมกับทางโรงเรียนจัดสร้างแทงค์น้ำและติดตั้งประปาเพื่อใช้ภายในโรงเรียน ในการดำเนินการครั้งนี้ องค์กร ฯ ให้การสนับสนุนค่าใช้จ่ายวัสดุอุปกรณ์แทงค์น้ำและท่อน้ำ ส่วนทางโรงเรียนจัดหาปั้มน้ำ ชาวบ้านร่วมแรงกันดำเนินงาน

2.6 การฝึกอบรม กิจกรรมนี้เหมือนกับกิจกรรมในหมู่บ้านกอก กล่าวคือทางองค์กร ฯ ได้เข้าร่วมการจัดฝึกอบรมกลุ่มสตรีและกลุ่มเยาวชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ การจัดฝึกอบรมดังกล่าวเป็นโอกาสที่จะทำให้ชาวบ้านได้มีการพูดคุยเกี่ยวกับงานพัฒนาหมู่บ้าน อีกทั้งทำให้องค์กร ฯ ได้เข้าใจถึงแนวทางการฝึกอบรมของรัฐ ในการเข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรมครั้งนี้ องค์กร ฯ ได้แลกเปลี่ยนทัศนคติและความเห็นกับคณะผู้จัดเพื่อให้ได้ทดลองวิธีการฝึกอบรมที่ชาวบ้านหรือผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีส่วนร่วม ในการออกความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนทัศนคติของตนเองออกมาบ้าง นอกเหนือไปจากวิธีการให้คำบรรยายซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้กันตลอดมา

2.7 การริเริ่มของชาวบ้านในกิจกรรมการพัฒนา ชาวบ้านที่หมู่บ้านขอเห็นชอบด้วยกับแนวความคิดของชาวบ้านกอก เรื่องการจัดแบ่งหมู่บ้านออกเป็นคุ้มและนำมากทำบ้าง ในช่วงเดือนเมษายน 2527 และได้มีการสร้างศาลาในแต่ละคุ้มบ้าน อย่างไรก็ตามพบว่าชาวบ้านที่มิได้ตระหนักถึงความจำเป็นและบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนของการจัดแบ่งหมู่บ้านเป็นคุ้มว่าจะเอื้อต่อการพัฒนาอย่างไรบ้าง ดังนั้นเมื่อมีการแบ่งแยกหมู่บ้านออกเป็นคุ้มและจัดทำศาลาประจำคุ้มขึ้น สิ่งเหล่านี้มิได้ถูกนำมาใช้อย่างสมประโยชน์เท่าที่ควร ดังนั้นในภาพที่ปรากฏก็มีเพียงแต่ชื่อของคุ้มและศาลาที่ปรากฏอยู่ แม้ว่าชาวบ้านจะเริ่มคุ้นเคยว่าครอบครัวตนเองอยู่ในคุ้มไหนแล้วก็ตาม

ในหมู่บ้านนี้ชาวบ้านได้รณรงค์เรื่องการทำความสะอาดเช่นเดียวกับที่หมู่บ้านกอก อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกันกับโครงการอื่น ๆ ที่ความกระตือรือร้นของชาวบ้านมีเฉพาะช่วงแรก ต่อไปก็ไม่ได้ดำเนินต่อ ทั้งนี้เนื่องจากภายในหมู่บ้านขาดผู้นำที่เข้มแข็งในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นกิจกรรมพัฒนายังไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นจนกระทั่งถึงต้นปี 2529

2.8 กิจกรรมพัฒนาของหน่วยงานรัฐ นอกเหนือจากโครงการฝึกสอนการถนอมอาหารให้สตรี การฝึกอบรมเยาวชนและกลุ่มแม่บ้านแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีโครงการของหน่วยงานรัฐใด ๆ หนึ่งอีก แม้ว่าในช่วงกลางปี 2528 จะได้มีการพูดคุยที่จะให้กรมประมงเข้ามาส่งเสริมการเลี้ยงปลาในหมู่บ้าน แต่โครงการไม่ได้ดำเนินต่อเนื่องมาแต่อย่างใด

ตารางที่ 2.2 สรุปกิจกรรมพัฒนาที่หมู่บ้านขอมปี 2526–2528

กิจกรรม	เงินช่วยเหลือ*			รวม	%ที่ชาวบ้าน สมทบ
	ชาวบ้าน	รัฐ	องค์กร ๖		
1. การจัดระเบียบหมู่บ้าน (14 คุ้ม)	1,400	–	–	1,400	100
2. การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน	56,000	–	–	56,000	100
3. การฝึกอบรมเบื้องต้นให้แก่กลุ่มเยาวชน	4,090	1,000	–	5,000	80
4. การฝึกอบรมสำหรับกลุ่มแม่บ้าน	9,000	500	–	9,500	95
5. การสำรวจข้อมูลพื้นฐานในชุมชน	800	–	–	800	100
6. กิจกรรมสำหรับเด็ก	–	–	22,210	22,210	–
7. ถ่ายเยาวชนของกำบด (114 คน)	5,000	20,000	11,400	36,400	13
8. ภาระหนี้เก็บกักน้ำสะอาด					
– สาทิต 15 ไบ	2,240	–	6,155	8,395	30
– ชาวบ้านร่วมกันสร้าง 46 ไบ	12,740	–	21,630	34,370	37
9. การปรับปรุงถนนเข้าหมู่บ้าน	111,300	–	11,309	122,603	90
10. การฝึกอบรมวิทยากรการทอผ้าด้วยกี่ กึ่งระตูก	12,000	–	11,313	23,313	51
11. การฝึกอบรมเรื่องการเพาะเห็ด	6,550	16,125	4,345	27,020	24
12. การฝึกอบรมเรื่องการถนอมอาหาร	1,300	200	–	1,500	86
รวม	222,330	37,825	95,396	355,551	67

* ตัวเลขที่เป็นตัวเงินบาทคำนวณจากแรงจูงใจและวัสดุอุปกรณ์ที่ชาวบ้านร่วมสมทบรวมทั้งเงินสดด้วย

3. หมู่บ้านคอ

หมู่บ้านคอกันเป็นหมู่บ้านที่อยู่ไกลจากชุมชนอื่น การติดต่อกับชุมชนอื่นค่อนข้างลำบากเนื่องจากเส้นทางไม่สะดวก หมู่บ้านนี้อยู่ห่างไกลจึงขึ้นชื่อว่าหมู่บ้านนี้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกโจร ขโมย เป็นเขตที่น่ากลัว เจ้าหน้าที่ของรัฐส่วนใหญ่จะลงใจที่จะเข้าไปในหมู่บ้านนี้ ผู้นำและองค์กรภายในชุมชนแถบนี้จะไม่หรือที่มีอยู่ก็ไม่เข้มแข็ง บางทีอาจจะเนื่องจากว่าหมู่บ้านนี้ค่อนข้างจะโดดเดี่ยวอีกอย่างหนึ่งคือชาวบ้านออกมาทางนทำภายนอก เพราะในหมู่บ้านนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินของตัวเองและสภาพที่ดินที่มีอยู่ก็ขาดความอุดมสมบูรณ์

3.1 การซ่อมแซมถนนเข้าหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ขององค์กร ๖ เข้าไปพูดคุยสร้างสัมพันธภาพกับชาวบ้านที่หมู่บ้านคอกเมื่อต้นปี 2527 ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับงานพัฒนา เริ่มแรกชาวบ้านไม่ให้ความสำคัญเพราะไม่สนใจเรื่องนี้ จนกระทั่งเมื่อปลายปี 2527 ช่วงนี้ฝนตกหนักทำให้เส้นทางเข้าหมู่บ้านยิ่งลำบากมากขึ้น ชาวบ้านที่หมู่บ้านคอกได้รู้ข่าวเรื่องราวการปรับปรุงถนนของหมู่บ้านขอม และเกิดความต้องการที่จะปรับปรุงถนนเข้าหมู่บ้านบ้าง จึงได้ขอให้ครูใหญ่ของโรงเรียนที่หมู่บ้านติดต่อกับองค์กร ๖ เพื่อขอความช่วยเหลือ

ได้มีการจัดประชุมขึ้นในหมู่บ้านพูดคุยกันถึงปัญหาเส้นทางเข้าออกหมู่บ้าน ไม่สะดวกและเป็นอุปสรรคแก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จะเข้ามาทำงานร่วมกับชาวบ้าน มีความคิดเห็นว่าชาวบ้านควรร่วมกันทำการปรับปรุงเส้นทางเข้าหมู่บ้าน และได้ขอรับการสนับสนุนค่าน้ำมันรถชนกินลูกรัง ไปถมถนนจากองค์การ ฯ โดยชาวบ้านจะระดมแรงงานและรถอีแต๋นในการจัดทำ องค์การ ฯ เห็นว่าการให้การสนับสนุนกิจกรรมตามที่ขอร้องมานั้นจะช่วยสร้างเสริมให้ชาวบ้านได้มีการรวมกันทำกิจกรรม เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหของชาวบ้านและหมู่บ้านในเรื่องอื่น ๆ ต่อไป จึงได้อนุมัติเงินสนับสนุน จากนั้นชาวบ้านได้นัดหมายกันมาร่วมขนดินหินลูกรังถมถนนจนอยู่ในสภาพที่ดีทำให้การคมนาคมของชาวบ้านสะดวกมากขึ้น แต่ว่าโชคไม่ดีฝนตกหนักก็อีกทำให้เส้นทางที่ถมไว้ขาด สภาพถนนในหมู่บ้านไม่ดีขึ้นเช่นเดิม

3.2 *กิจกรรมเด็ก* จากการจัดองค์การ ฯ ได้ให้ความสำคัญและสนับสนุนโครงการ ของหมู่บ้านดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้ชาวบ้านเห็นถึงความจริงใจในการจะเข้าร่วมแก้ไขปัญหาในหมู่บ้าน ได้ติดต่อขอรับการสนับสนุนอีกในเดือนธันวาคมซึ่งเป็นช่วงที่อากาศหนาวเย็นมาก ชาวบ้านได้ติดต่อให้ช่วยจัดซื้อเสื้อผ้ากันหนาวให้กับเด็กที่ขาดแคลนเสื้อผ้า เรื่องนี้ได้มีการพูดคุยในระหว่างคณะกรรมการหมู่บ้าน ครูใหญ่ และชาวบ้านที่สนใจ จาก การพูดคุยตกลงกันว่าองค์การ ฯ จะจัดหาเสื้อผ้ากันหนาวให้กับเด็กตามที่ชาวบ้านขอมาเป็นส่วนสมทบให้ในวันเด็ก พ่อแม่ของเด็กจะเป็นฝ่ายจัดหาอาหารและร่วมกับครู จัดกิจกรรมวันเด็กที่โรงเรียน ถือเป็นการทำบุญร่วมกันในโอกาสวันเด็ก นอกจากนี้องค์การ ฯ ยังให้การสนับสนุนการจัดงานวันเด็กกับทางโรงเรียน โดยให้เงินทุน ในการจัดทำสนามเด็กเล่นและเครื่องขยายเสียงแก่โรงเรียนด้วย

3.3 *การปั่นไถ่* จากสองโครงการที่เกิดขึ้นดังกล่าวข้างต้น ได้มีส่วนกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความสนใจในกระบวนการพัฒนาจนเกิดการปรึกษาหารือใน ระหว่างชาวบ้านเองถึงกิจกรรมพัฒนาที่ชาวบ้าน ควร ได้ร่วมคิดจัดทำด้วยกัน ดังนั้น ในช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ ปี 2528 ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้ปรึกษากับเจ้าหน้าที่ขององค์การ ฯ ในอันที่จะวางแผนดำเนินการโครงการสร้างถนนเก็บกักน้ำไว้ดื่มไว้ใช้ ชาวบ้านได้แบ่งกันทำการสำรวจความสนใจและความต้องการในการสร้างไถ่ อีกทั้งสำรวจว่าบ้านใดมีความสามารถรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการปั่นไถ่ของตัวเองได้ บ้านใดบ้างที่ต้องการได้รับความช่วยเหลือ ในการประชุมครั้งต่อมา ผู้นำและชาวบ้านที่สนใจการปั่นไถ่ได้วางแผนงานแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเพื่อดำเนินการปั่นไถ่ ได้มีการแบ่งฝ่ายรับผิดชอบ อาทิเช่น กลุ่มที่รับหน้าที่ในการปั่นไถ่ กลุ่มจัดซื้อของ กลุ่มในการเก็บเงินสมทบจากชาวบ้าน ชาวบ้านได้ติดต่อช่างฝีมือในการปั่นไถ่จากหมู่บ้านขอ เพื่อให้มาฝึกอบรมการปั่นไถ่ หลังจากนั้นชาวบ้านได้ร่วมกันปั่นไถ่จนสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ปัจจุบันหมู่บ้านคอบไม่มีปัญหาเรื่องถนนเก็บกักน้ำไว้ดื่มไว้ใช้

มีจุดหนึ่งที่นำสนใจควรกล่าวไว้ในที่นี้ คือในช่วงของการปั่นไถ่นั้น ชาวปั่นไถ่ที่หมู่บ้านนี้ได้คิดแปลงเทคนิคและวิธีการการปั่นไถ่ให้ง่ายต่อการปั่นไถ่ได้จำนวนมากขึ้นและจนน้ำได้มากกว่าแบบเดิม

3.4 *กองทุนของหมู่บ้าน* เมื่อโครงการไถ่ดำเนินไปด้วยดี มีปัญหาใหม่ที่ชาวบ้านร่วมแก้ไขด้วยกันตามมา คือเรื่องการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูก เนื่องจากในปีที่ผ่านมาชาวบ้าน ไม่ได้ผลิตข้าวเพียงพอสำหรับบริโภค

และเป็นเมล็ดพันธุ์ ชาวบ้านได้ติดต่อกับนายทุนเพื่อขอยืมเงินมาจัดซื้อเมล็ดพันธุ์ นายทุนกำหนดอัตราดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 60 ในช่วงระยะ 6 เดือน ชาวบ้านจึงนำเรื่องมาปรึกษารีหรือกับเจ้าหน้าที่ขององค์การ ฯ และพบแนวทางในการคลี่คลายปัญหา ร่วมกัน ว่าชาวบ้าน จะยืมเงิน จากองค์การ ฯ จำนวนหนึ่งเพื่อจัดซื้อเมล็ดพันธุ์ให้ครอบครัวที่ขาดแคลน โดยถือว่าเป็นเงินยืมของหมู่บ้าน ชาวบ้านที่มากู้ยืมเงินส่วนนี้ไปจะต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อช่วง 6 เดือน โดยต้องส่งทุนคืนในรูปของข้าว และจัดให้ส่วนของดอกเบี้ยถือเป็นกองทุนของหมู่บ้าน ส่วนที่เป็นต้นทุนให้ส่งกลับคืนองค์การ ฯ

เมื่อตกลงกันได้ดังกล่าวยังข้างต้น จึงดำเนินการไปตามที่ตกลงกันในเดือนเมษายน 2529 ชาวบ้านได้นำส่วนที่กู้ยืมไปเป็นทุนคืนทั้งหมด ในขณะที่ในหมู่บ้านมีพันธุ์ข้าว ซึ่งได้จากดอกเบี้ยเก็บ ไว้เป็น ของส่วน รวมของหมู่บ้าน

3.5 การฝึกอบรม ในปี 2528 ได้มีการจัดฝึกอบรมจากหน่วยงานรัฐในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่องค์การ ฯ ได้มีส่วนติดต่อกับหน่วยงานของรัฐเข้ามาดำเนินการในหมู่บ้าน กล่าวคือ เรื่องการฝึกอบรมตัดเย็บเสื้อผ้าให้กับสตรีที่สนใจจำนวน 15 คน วิทยากรผู้ฝึกอบรมมาจากหมู่บ้านขอ งบประมาณ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ องค์การ ฯ ได้จัดให้มีการฝึกอบรมผู้ปกครองเด็กให้รู้จักวิธีการทำน่านมถั่วเหลือง นอกจากนี้ยังได้วางแผนงานที่จะจัดคณะกรรมการหมู่บ้านขอเข้าร่วมการฝึกอบรมคณะกรรมการหมู่บ้านที่จะจัดขึ้นที่หมู่บ้านภายในปี 2529 ด้วย

3.6 กิจกรรมพัฒนาที่ริเริ่มโดยชาวบ้าน เช่นเดียวกับหมู่บ้านขอ กล่าวคือ หมู่บ้านขอเห็นด้วยกับแนวคิดในการจัดแบ่งหมู่บ้านออกเป็นคุ้ม ทั้งนี้เป็นการจัดระเบียบชุมชน เพื่อการทำงานพัฒนาชนบทในแต่ละคุ้ม ได้มีการคัดเลือกหัวหน้าคุ้มของตนเอง เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบในฐานะตัวแทนเสนอปัญหา และความสนใจของชาวบ้านต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน และทำหน้าที่ช่วยเป็นตัวประสานงาน ในการจัดทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนา ได้มีการจัดสร้างศาลาประจำคุ้มโดยใช้วัสดุและแรงชาวบ้านเช่นเดียวกัน

3.7 งานพัฒนาของหน่วยงานรัฐ ผู้ว่าราชการจังหวัดได้เยี่ยมชมโครงการพัฒนาขององค์การ ฯ การเยี่ยมชมครั้งนั้นได้เข้าไปเยี่ยมชมหมู่บ้านคอด้วย ภายหลังจากการเยี่ยมชมผู้ว่าราชการ ได้อนุมัติงบประมาณจากโครงการสร้างงานในชนบทเพื่อปรับปรุงถนนเข้าหมู่บ้าน ทั้งสองด้านทาง จากงบประมาณส่วนนี้ นอกจากได้ปรับปรุงถนน ของหมู่บ้านแล้วยังทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นในช่วงฤดูแล้ง นับว่าได้เป็นการช่วยชาวบ้านที่ค่อนข้างเป็นผล

การปรับปรุงถนนให้มีสภาพที่ดีขึ้นทำให้เกิดผลดีอีกหลายประการ กล่าวคือ ทำให้เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐเข้าไปทำงานให้บริการกับชาวบ้านบ่อยครั้งขึ้น เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำหมู่บ้านได้กำหนดเข้าเยี่ยมและให้บริการแก่หมู่บ้านทุกเดือน เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนได้เข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับงานพัฒนาบ่อยครั้งขึ้น ได้จัดการสัมมนาและฝึกอบรมคณะกรรมการหมู่บ้าน และประชุมกลุ่มย่อยที่หมู่บ้านคอแทนที่จะเป็นหมู่บ้าน

4. หมู่บ้านจอบ/หมู่บ้านจอบ

กิจกรรมพัฒนาที่เริ่มในบ้านจอบนั้นได้รวมเอาครอบครัวจากกลุ่มบ้านจอบไว้ด้วย แม้ว่าบ้านจอบจะตั้งอยู่ติดกับชุมชนบ้านจอบ แต่ก็จริงแล้วบ้านจอบเป็นหนึ่งในสี่กลุ่มบ้านเล็ก ๆ ที่รวมกันขึ้นเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่ง

กิจกรรมการพัฒนา ความคิดและประสบการณ์ต่าง ๆ แล้ว ชาวบ้านสามารถที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาซึ่งมีส่วนขยายกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นที่บ้านจอบทำให้ชาวบ้านจอบและบ้านจอบได้เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนา นับว่าเป็นผลกระทบของงานพัฒนาที่ขยายผลไปยังหมู่บ้านข้างเคียง

4.1 การปั้นโอ่ง วิธีการของชาวบ้านและขององค์กร ฯ ในการจัดการสร้างโอ่งเก็บน้ำในบ้านจอบและบ้านจอบนั้นเป็นวิธีที่คล้ายกับที่ได้ทำไปแล้วในบ้านจอบและบ้านจอบ ความสนใจของชาวบ้านคือกิจกรรมนำไปสู่การทำแผนงานโครงการร่วมกัน ทั้งนี้โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านและหัวหน้ากลุ่มเป็นแกนดำเนินงานในช่วงการทำโครงการนั้น ชาวบ้านจอบเป็นผู้ฝึกอบรมการปั้นโอ่งให้

การดำเนินโครงการเริ่มในปี 2528 และเสร็จสิ้นในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกัน จำนวนโอ่งที่สร้างขึ้นในบ้านจอบมีทั้งสิ้น 106 ใบ และในบ้านจอบ 27 ใบ การปั้นโอ่งในทั้ง 2 หมู่บ้านนี้มีการจัดปรับเรื่องรูปแบบของโอ่งให้สวยงามและจำหน่ายได้มากขึ้นซึ่งเป็นเทคนิควิธีการที่ชาวบ้านคิดขึ้นมาเอง เงินทุนที่เหลือจากโครงการได้ใช้สร้างโอ่งสำหรับครอบครัวในชุมชนซึ่งไม่สามารถมีส่วนร่วมในโครงการ เพราะว่าขาดทุนทรัพย์

4.2 กิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ที่ริเริ่มในหมู่บ้าน เมื่อต้นปี 2527 หลังจากที่ได้มีการไปศึกษาดูงานพัฒนาจากบ้านจอบแล้ว ผู้หญิงในบ้านจอบได้ริเริ่มปรึกษาจัดระเบียบชุมชนในบ้านจอบใหม่โดยแบ่งชุมชนเป็นกลุ่มบ้าน มีทั้งหมด 13 กลุ่ม และมีการสร้างศาลาประจำกลุ่มขึ้นโดยสมาชิกของแต่ละกลุ่ม การจัดระเบียบชุมชนใหม่ก็กล่าวว่าเป็นประโยชน์ในการทำกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านหลายโครงการในเวลาต่อมา เช่น โครงการสร้างโอ่ง กิจกรรมในการซ่อมแซมถนนภายในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ ทางชาวบ้านมีการรณรงค์เรื่องการทำความสะอาดภายในหมู่บ้าน การสร้างรั้วบ้าน การทำความสะอาดสิ่งแวดล้อม และสร้างมาตรการกำจัดขยะมูลฝอยอีกด้วย

4.3 กิจกรรมเด็ก ทางองค์กร ฯ ได้จัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ในสนามเด็กเล่น วัสดุสำหรับทำโอ่งได้น้ำดื่ม และอุปกรณ์การศึกษาในโรงเรียนให้กับโรงเรียนในหมู่บ้าน และยังได้ช่วยเหลือโรงเรียนและหมู่บ้านในการจัดกิจกรรมงานวันเด็กประจำปีร่วมกันด้วย

4.4 การฝึกอบรม เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนระดับท้องถิ่น ได้จัดให้มีการฝึกอบรมกลุ่มสตรีและกลุ่มเยาวชนที่บ้านจอบ และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานการศึกษาออกโรงเรียนได้ส่งเสริมให้มีการฝึกอาชีพอีกด้วย

5. หมู่บ้านจอบ

องค์กร ฯ ได้ขยายเขตการปฏิบัติงานไปที่หมู่บ้านจอบในปี 2528 แต่เดิมพื้นที่หมู่บ้าน นี้มีการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาจากหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐหลายกิจกรรม ทั้งนี้โดยมีกำนันเป็นตัวแทนนำในการดำเนินงานโครงการพัฒนาดังกล่าวมีจำนวนไม่มากนักก็ประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านเป็นผู้มีความคิดและการแนะนำของกำนัน

เมื่อแรกเริ่มชาวบ้านไม่สนใจงานโครงการขององค์กร ฯ แต่ต่อมาชาวบ้านเริ่มที่จะตื่นตัวภายหลังจากได้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรื่องงานกับเจ้าหน้าที่องค์กร ฯ และเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นของรัฐ และได้รับรู้เรื่องการพัฒนาของบ้าน กอ

ในกลางปี 2528 กำหนดหมทวาระต้องลาออกเพราะปลัดเกษียณ ได้มีการเปลี่ยนแปลงคณะผู้บริหารหมู่บ้าน ใหม่ และเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างสนใจการพัฒนา ได้มีการเชิญเจ้าหน้าที่องค์กร ฯ เข้าร่วมประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการหมู่บ้านและปรึกษาหารือเรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งได้นำไปสู่การดำเนินกิจกรรมการพัฒนาก่าง ๆ ใน เวลาต่อมา

ตารางที่ 2.3 : สรุปกิจกรรมการพัฒนาที่บ้านกอ : 2526-2528

ประเภทกิจกรรม	* เงินช่วยเหลือ			% ที่ชาวบ้าน	
	ชาวบ้าน	รัฐ	องค์กร ฯ	รวม	สมทบ
1. องค์กรหมู่บ้าน (11 กลุ่ม)	1,100	-	-	1,100	100
2. กิจกรรมเด็ก	2,520	1,500	23,040	27,060	19
3. ถนนหมู่บ้าน (ซ่อม 2 ครั้ง)	-	334,280	5,000	339,280	-
4. โถงน้ำขนาดใหญ่ 185 ไบ	36,460	-	55,160	91,610	40
5. เงินกู้สำหรับพันธู์ข้าว	9,261	2,437	300	5,337	49
รวม	51,941	338,217	139,140	629,298	**

* ตัวเลขที่เป็นตัวเงินบาทคำนวณจากแรงงานและวัสดุอุปกรณ์ที่ชาวบ้านร่วมสมทบรวมทั้งเงินสดด้วย

** มีการให้เงินช่วยเหลือ แต่หาตัวเลขที่แน่ชัดไม่ได้

ตารางที่ 2.4 : สรุปกิจกรรมการพัฒนาที่บ้านงอ/บ้านจอ : 1983-1985

ประเภทกิจกรรม	* เงินช่วยเหลือ			% ที่ชาวบ้าน	
	ชาวบ้าน	รัฐ	องค์กร ฯ	รวม	สมทบ
1. องค์กรหมู่บ้าน (13 กลุ่ม)	1,300	-	-	1,300	100
2. ผักอบรมพื้นฐาน (กลุ่มเยาวชน)	4,000	1,000	-	5,000	80
3. ผักอบรม (กลุ่มผู้หญิง)	7,000	500	-	7,500	93
4. ซ่อมแซมถนนหมู่บ้าน	6,700	-	-	6,700	100
5. ผักอบรม (การพัฒนาอาชีพ)	2,000	3,500	-	5,500	36
6. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมหมู่บ้าน	52,000	-	-	52,000	100
7. กิจกรรมเด็ก	-	+	15,770	15,770	-
8. โถงน้ำ (133 ไบ)	57,340	-	32,400	89,740	64
รวม	130,340	5,000	48,170	183,510	72

* ตัวเลขที่เป็นตัวเงินบาทคำนวณจากแรงงานและวัสดุอุปกรณ์ที่ชาวบ้านร่วมสมทบรวมทั้งเงินสดด้วย

5.1 *การปั้นโอ่ง* การสร้างโอ่งน้ำเพื่อกักเก็บน้ำสะอาดไว้ใช้ เป็นกิจกรรมแรกที่คณะกรรมการหมู่บ้าน ชุคใหม่ได้ร่วมกันจัดทำ ทั้งนี้สืบเนื่องจากการสำรวจพบว่า มีชาวบ้านที่มีปัญหาไม่มีภาชนะเก็บน้ำสะอาดไว้บริโภค จากการวางแผนกำหนดกิจกรรมการแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้าน โดยการสนับสนุนจากองค์การ ฯ ชาวบ้านลือได้ช่วยกันปั้นโอ่งได้จำนวน 209 ใบสำหรับครัวเรือน และปั้น โอ่งให้โรงเรียนอีกจำนวน 20 ใบ การปั้นโอ่งเหล่านี้ใช้เงินทุนส่วนหนึ่งจากชาวบ้านและอีกส่วนหนึ่งจากเงินสนับสนุนขององค์การ ฯ

สิ่งที่น่าสนใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาที่หมู่บ้านนี้ คือ การร่วมมือวางแผนและปฏิบัติงานจากทั้งฝ่ายชาวบ้านและครู โดยปกติแล้วโรงเรียนทำกิจกรรมแยกต่างหากจากหมู่บ้าน ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของโรงเรียนจึงมีความสำคัญในแง่ที่ทำให้เกิดการประสานกันในระดับหมู่บ้าน

5.2 *กิจกรรมเด็ก* เช่นเดียวกับโครงการในหมู่บ้านอื่น ๆ องค์การ ฯ ได้ให้เงินช่วยเหลือกิจกรรมวันเด็กแห่งชาติในเดือนมกราคม 2529 องค์การศรุระดับท้องถิ่นได้เข้าร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน และได้พูดคุยถกเถียงกันระหว่างองค์การ ฯ ครูและชาวบ้านในเรื่องความร่วมมือทำกิจกรรมที่จะส่งผลต่อการพัฒนาของเด็ก ในกรณีบ้านค้อวัดคู่ประสงค์ของการปรึกษาหารือก็เพื่อนำไปสู่การทำกิจกรรมเฉพาะเรื่องที่ส่งผลต่อเด็กโดยตรง และเพื่อสร้างเสริมให้คณะครูในโรงเรียนเข้าร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน

5.3 *การฝึกอบรม* ในปี 2527 องค์การ ฯ ได้เข้าร่วมกับผู้ฝึกอบรมจากวิทยาลัยครู ในโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ซึ่งผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมมีทั้งกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้าน ผู้นำธรรมชาติ ฯลฯ ผลจากการฝึกอบรมครั้งนี้ นับได้ว่ามีส่วนสร้างความสนใจของชาวบ้านในการพัฒนา และพัฒนาการประจำตำบลก็ได้มีการจัดฝึกอบรมกลุ่มสตรีและเยาวชนในหมู่บ้านนี้เช่นเดียวกัน

5.4 *กิจกรรมการพัฒนาทีวีเริ่มในหมู่บ้าน* การสัมมนาและจัดฝึกอบรมเรื่องแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองยังผลให้เกิดการรณรงค์การทำความสะอาดภายในหมู่บ้าน ต่อมาชาวบ้านที่นี่ได้ตัดสินใจทำตามตัวอย่างของบ้านค้อในเรื่องการแบ่งหมู่บ้านออกเป็นคุ้มบ้าน และสร้างศาลาในแถวระแวกบ้านของแต่ละคุ้ม

5.5 *กิจกรรมการพัฒนาที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล* คำนปี 2527 กรมชลประทาน ได้เริ่มโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในหมู่บ้าน มีการสร้างคลองชลประทานขึ้น 2 คลอง เพื่อส่งน้ำสำหรับการทำนาในฤดูฝนและได้มีการสร้างฝายเพื่อท่อน้ำจากลำธารใกล้ ๆ เข้าสู่คลองชลประทาน

กิจกรรมพัฒนาระหว่างหมู่บ้าน

1. *การฝึกอบรมเยาวชน*

การฝึกอบรมเป็นระยะเวลา 1 สัปดาห์ ได้จัดให้มีขึ้นที่บ้านขอเมื่อเดือนกันยายน 2527 โดยมีตัวแทนเยาวชนจากทุก ๆ หมู่บ้านมาร่วมองค์การ ฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่นได้ร่วมกันวางแผนการจัดฝึกอบรมโดยได้รับการช่วยเหลือเรื่องเงินจากทั้ง 2 หน่วยงาน ได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการฝึกอบรมในบางเรื่อง เช่น การบรรยายที่กำหนดเป็นรูปแบบตายตัวจากหลักสูตรของหน่วยงานรัฐ ได้นำมาปรับใหม่ให้สอดคล้องและเหมาะสมมากขึ้น กล่าวคือ ได้กำหนดวิธีการฝึกอบรมด้วยการกระตุ้นให้เยาวชนแสดงความคิดเห็นในเรื่องการพัฒนา การพบปะพูดคุยกันทุกวันระหว่างผู้จัดการฝึกอบรมกับกลุ่มเยาวชน เพื่อสรุปร่วมกันในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำในแต่ละวัน

และเตรียมการสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ในวันต่อไป มีการประเมินผลทั้งก่อนและหลังการฝึกอบรมจากผู้เข้าร่วม การฝึกอบรมด้วย จากการศึกษาครั้งนี้มีประโยชน์ต่อการวางแผนและออกแบบการฝึกอบรมสำหรับเยาวชนในครั้งต่อไป

ตารางที่ 2.5 : สรุปกิจกรรมการพัฒนาบ้านล่อ : 2526-2528

ประเภทกิจกรรม	*เงินช่วยเหลือ			รวม	%ที่ชาวบ้าน สมทบ
	ชาวบ้าน	รัฐ	องค์กรการ ฯ		
1. องค์กรหมู่บ้าน (14 กลุ่ม)	+	-	-	+	+
2. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมหมู่บ้าน	52,250	-	-	52,250	100
3. ธนาคารข้าว	8,700	200,000	-	208,700	1
4. กิจกรรมเด็ก	+	+	3,390	3,390	-
5. ฝึกอบรม (ชุมชนชีวิตใหม่)	4,000	+	-	4,000	100
6. การปั้นโย่ง (สำหรับชาวบ้าน 214 โย่ง วัด โรงเรียน 20 โย่ง)	50,795	-	15,460	66,255	77
รวม	115,745	200,000	18,850	334,595	35

* ตัวเลขที่เขียนตัวเงินบาทค่าหน่วยจากแรงงานและวัสดุอุปกรณ์ที่ชาวบ้านร่วมสมทบรวมทั้งเงินสดด้วย
+ มีการให้เงินช่วยเหลือ แต่หาตัวเงินช่วยเหลือไม่ได้

2. การอบรมด้านเครื่องกลสำหรับเยาวชน

มีเยาวชนจำนวน 23 คน จากบ้านล่อ บ้านล่อ และบ้านขอเข้าร่วมการฝึกอบรม วัตถุประสงค์การฝึกอบรมครั้งนี้เพื่อให้พวกเขาที่มีความสามารถซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องจักรที่ใช้ในการทำงาน การฝึกอบรมใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 5 วัน โครงการนี้เกิดขึ้นเพราะว่ามีข่าวจากหน่วยงานของรัฐหน่วยหนึ่งว่ามีเงินกองทุนที่จะให้ในการสนับสนุนกิจกรรมการฝึกอบรมต่าง ๆ องค์กรการ ฯ ได้ไปติดต่อกับกรม ฯ นี้ทันทีที่เป็นที่แน่ชัดว่าทางกรมมีความสนใจในโครงการระดับหมู่บ้าน และสามารถให้การสนับสนุนทางการเงิน องค์กรการ ฯ ได้ไปติดต่อกับวิทยาลัยเทคนิคและวิทยาลัยอาชีวศึกษาเพื่อมาเป็นวิทยากร ทางวิทยาลัยเทคนิคกลงที่จะให้นักเรียนช่างกลบี่สุดท้ายและทปรีภษามาช่วยฝึกอบรมให้ และทางวิทยาลัยคิดว่า เป็นโอกาสที่จะให้นักเรียนของตนได้มีโอกาสฝึกงานภาคสนามด้วย ทางวิทยาลัยอาชีวศึกษาแนะนำว่าเยาวชนที่สำเร็จหลักสูตรการฝึกอบรมแล้วสามารถที่จะสมัครเข้าเรียนในหลักสูตรช่างกลที่วิทยาลัยได้ และถ้าพวกเขาสามารถผ่านการสอบได้ที่วิทยาลัยอาจจะช่วยเหลือให้ค่าใช้จ่ายในเรื่องค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่

การฝึกอบรมนั้นได้เสร็จสิ้นในกันนี้ 2528 มีเยาวชนจำนวน 3 คนที่สมัครเข้าศึกษาต่อที่วิทยาลัยอาชีวศึกษา แต่มีเพียงคนเดียวที่สามารถสอบเข้าได้และสำเร็จการศึกษา

3. การเข้าเยี่ยมหมู่บ้านและการสัมมนาแลกเปลี่ยน

นอกจากการกระตุ้นให้มีการแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้านในระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่โครงการแล้ว ทางองค์การ ฯ ยังได้กระตุ้นและสนับสนุนชาวบ้านให้ได้ศึกษาดูงานพื้นที่ต่าง ๆ นอกตำบลอีกด้วย เช่น กรณีการให้การสนับสนุนผู้แทน 4 คน จากบ้านต่าง ๆ เข้าร่วมกิจกรรมการสัมมนาแลกเปลี่ยน ระหว่างองค์การ ยาธาตัมคัร เอกชนในประเทศไทยที่ภาคอีสาน ในเดือน ตุลาคม จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ผู้แทนชาวบ้าน ได้เห็น กิจกรรมการพัฒนาหลายรูปแบบ และมีโอกาส ในการ ร่วมรับ รู้ประสบการณ์การพัฒนา ร่วมกับ ผู้แทน ชาวบ้าน ที่มาจากจังหวัดทางภาคเหนือของประเทศ เมื่อกลับถึงแล้ว กลุ่มนี้ได้มีการพูดคุยเกี่ยวกับการที่ได้ ไปร่วมกิจกรรม กังกล่าว และวางแผนกำหนดงานโดยการจัดให้มีการสัมมนาแลกเปลี่ยนระหว่างผู้นำของหมู่บ้านทั้งสิ้น ในเรื่องงาน พัฒนาหมู่บ้าน ความน่าจะเป็นและเป็นไปได้ในการร่วมกันทำกิจกรรมพัฒนา เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2529

4. การสำรวจแหล่งน้ำของตำบล

ในเดือนมีนาคมและเมษายน องค์การ ฯ ได้จ้างผู้เชี่ยวชาญด้านน้ำใต้ดิน สำรวจหาศักยภาพในการ พัฒนาแหล่งน้ำในตำบล ได้มีการสอนเทคนิคการสำรวจน้ำแบบง่าย ๆ แก่ชาวบ้านในบ้านคอบ บ้านชอและบ้านงอ ระหว่างที่มีการสำรวจได้ส่งรายงานและผลสรุปให้คณะกรรมการหมู่บ้านทั้งหมดในตำบล รายงานนี้ได้ชี้ให้เห็นถึง การพัฒนาแหล่งน้ำใต้ดินในพื้นที่ที่อาจจะทำได้ยากและต้องลงทุนสูง และรายงานได้เสนอแนะว่าหมู่บ้านควรจะ พัฒนาแหล่งน้ำต่าง ๆ เช่น บ่อน้ำหรือลำธารที่ไหลผ่านตำบล และเสนอแนะว่าการอบรมอย่างง่ายควรจะใช้ ประโยชน์ได้ดีที่สุดสำหรับแหล่งน้ำเหล่านี้

แผนพัฒนาหมู่บ้าน

ขณะที่คณะประเมินผลกำลังทำงานอยู่ในพื้นที่นั้น หมู่บ้านทั้งหมดที่อยู่ในพื้นที่โครงการมีความคิดและ แผนงานสำหรับ 12 เดือนข้างหน้า ดังนี้

- การสร้างส้วม	บ้านคอบ บ้านชอ บ้านงอ บ้านนงอ บ้านชอ
- การสร้างหรือปรับปรุงฝายและบ่อ	บ้านคอบ บ้านชอ
- การทอดผ้า	บ้านชอ บ้านนงอ
- การทำบดลือกซีเมนต์	บ้านคอบ บ้านชอ
- การทำโอ่ง	บ้านชอ

นอกจากนั้น ได้มีการเสนอโครงการของรัฐบาลอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งรวมถึงการสร้างถนนใหม่ และ คลองชลประทานระหว่างบ้านคอบและบ้านชอ การอบรมกลุ่มย่อยภายในหมู่บ้านในบ้านคอบซึ่งได้รับการสนับสนุน จากองค์การ ฯ และหน่วยงานของรัฐ และการขยายโครงการสาธารณสุขในชุมชนบางชุมชน ซึ่งกลุ่มดังกล่าวนี้เป็น อีกกลุ่มเป้าหมายที่ถูกกำหนดไว้ในโครงการที่จะต้องมีการปรับปรุงเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพ

ความร่วมมือระหว่างองค์การกับหน่วยงานของรัฐ

ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาชนบทในประเทศไทยนั้น องค์การ ฯ ได้พิจารณาถึงความจำเป็นที่จะ ต้องประสานงานอย่างใกล้ชิดกับหน่วยงานของรัฐ และเห็นว่าหน่วยงานของรัฐที่ร่วมงานนี้เป็นหน่วยงานที่มีหลักการ และแนวคิดในการทำงานพัฒนาที่คล้ายคลึงกับขององค์การ ฯ โดยเฉพาะการพยายามที่จะพัฒนาระดับล่าง

ขณะเดียวกันองค์กรฯ ยังเห็นว่าหน่วยงานนี้เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในการประสานกิจกรรมพัฒนา ระดับตำบลและหมู่บ้าน ซึ่งองค์กรฯ เห็นว่าเป็นพื้นที่เป้าหมายซึ่งจะเป็นฐานสำหรับการพัฒนา เนื่องจากเหตุผลดังกล่าวประกอบกับหน่วยงานนี้เองมีความสนใจที่จะปรับปรุงประสิทธิภาพและวิธีการฝึกอบรม ดังนั้นการประสานความร่วมมือระหว่างสองหน่วยงานที่จะทำงานร่วมกันจึงเกิดขึ้นและได้มีการเซ็นสัญญาข้อตกลงเมื่อเดือนมิถุนายน 2526

ผู้แทนของหน่วยงานรัฐได้ให้ความสนใจในการปรับปรุงความสามารถของคณะที่ปรึกษาประสานงาน พัฒนาระดับตำบล คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานรัฐ 4 แห่ง คือ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงเกษตร และมีตัวแทนจากชุมชน 3 คน ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีความรู้ด้านช่าง

ความสัมพันธ์และการประสานงานระหว่างองค์กรฯ และหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐที่เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาหมู่บ้านนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก โดยเฉพาะกับหน่วยงานของรัฐ โครงสร้างการประสานความร่วมมือ และความพยายามขององค์กรฯ ที่จะทำงานกับรัฐบาล มีดังนี้คือ

โครงสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรและหน่วยงานของรัฐ

ในข้อตกลงที่ร่างขึ้นระหว่างองค์กรฯ และหน่วยงานของรัฐเมื่อเดือนธันวาคม 2526 นั้นได้กำหนดบทบาทและหน้าที่ที่บุคลากรของทั้งสององค์กรในระดับต่าง ๆ จะต้องร่วมมือปฏิบัติงาน

- ระดับชาติ : ฝ่ายฝึกอบรมได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่รับผิดชอบประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ ภายในหน่วยงาน พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการฯ ให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ รวมทั้งเผยแพร่งานโครงการ
- ระดับเขต : สำนักงานเขต ซึ่งตั้งอยู่ที่จังหวัดใกล้เคียงได้รับมอบหมายให้เป็นฝ่ายสนับสนุนด้านเทคนิค วัสดุ อุปกรณ์และการรวบรวมศึกษาค้นคว้าข้อมูล รวมทั้งสรุปบทเรียนจากโครงการ
- ระดับจังหวัด : สำนักงานระดับจังหวัดรับผิดชอบในการประสานงานกับหน่วยงานของรัฐระดับจังหวัด ช่วยในการแก้ไขปัญหาและทบทวนแผนปฏิบัติงานโครงการฯ
- ระดับอำเภอ : เพื่อเจ้าหน้าที่สำนักงานระดับอำเภอบริษัทฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ การจัดทำแผนพัฒนาอำเภอ ซึ่งเกิดจากความต้องการและปัญหาของหมู่บ้าน และร่วมมือกับองค์กรฯ ในการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ รวมทั้งการมีส่วนร่วมศึกษาค้นคว้าและวางแผนกิจกรรม
- ระดับตำบล : เจ้าหน้าที่ในระดับตำบลรับผิดชอบการจัดให้มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนปรึกษาหารือในการจัดทำแผนและร่วมทำกิจกรรมเพื่อให้มีการจัดการฝึกอบรมตามความต้องการเฉพาะเรื่องของชาวบ้าน
- องค์กรฯ : องค์กรฯ รับหน้าที่จัดหาบุคลากรให้การสนับสนุนทางเทคนิค วิธีการ และด้านการเงิน ประสานความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ทุกระดับ รับผิดชอบในการกำเนิคมโครงการ นอกจากนี้หน้าที่ขององค์กรฯ อีกประการหนึ่งก็คือ การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ของโครงการ

เมื่อทบทวนถึงโครงสร้างดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่า ทั้งสองหน่วยงานให้ความสำคัญในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ โดยเจ้าหน้าที่รับผิดชอบเป็นตัวหลักในการดำเนินงาน

การประสานงานกิจกรรมระหว่างองค์กร ฯ กับหน่วยงานของรัฐ

เริ่มแรกองค์กร ฯ ได้จัดตั้งสำนักงานบริหารงานโครงการ และสำนักงานปฏิบัติงาน เมื่อเดือนตุลาคม และพฤศจิกายน 2526 ตามลำดับ เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ได้เข้าร่วมประชุมระดับจังหวัดและอำเภอ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เข้าร่วมประชุมมาจากหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ คือ กรมการปกครอง สาธารณสุข การประถมศึกษา กรมการศึกษา นอกโรงเรียน กรมส่งเสริมการเกษตร รวมทั้งพัฒนาชุมชน วัตถุประสงค์ของการประชุมเพื่อแนะนำโครงการแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ นอกจากการประชุมดังกล่าวแล้ว ยังมีการประชุมเรื่องโครงการร่วมกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่กล่าวถึงข้างต้นอีกหลายครั้งหลายครา

จากเดือนพฤศจิกายน 2526 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2527 เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ได้เข้าพบเจ้าหน้าที่หน่วยงานดังกล่าวเป็นรายหน่วยงาน เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ แผนงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและโครงการหลักของแต่ละแห่ง

เดือนมกราคม 2527 คณะเจ้าหน้าที่องค์กร ฯ และเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเขต ได้เริ่มเข้าปฏิบัติงานในหมู่บ้านเป้าหมาย 4 หมู่บ้านแรก ในการเข้าทำงานในหมู่บ้านนั้น ได้เชิญเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำงานในระดับหมู่บ้านเข้าร่วมด้วยทุกครั้ง ซึ่งการเข้าไปปฏิบัติงานร่วมกันนับเป็นโอกาสที่ดีสำหรับองค์กร ฯ ในการที่จะกำหนดแผนดำเนินงานโครงการ ให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ของรัฐหน่วยต่าง ๆ ยังสามารถที่จะวางแผนงานของหน่วยงานของตน เพื่อให้สอดคล้องและตอบสนองกับสถานการณ์ ความต้องการที่ปรากฏอยู่ในหมู่บ้าน และจากปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าหน่วยงานรัฐมีแผนงานพัฒนาในหมู่บ้านคน

ในช่วงต้นปี 2527 องค์กร ฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีความเห็นและตกลงกันว่ากิจกรรมพัฒนาในตำบลวังน้ำลัดจะต้องประสานการทำงานผ่านทางคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านกิจกรรมพัฒนาใด ๆ ที่ขอรับการสนับสนุนจากองค์กร ฯ จะต้องนำเสนอต่อตำบล เมื่อสภาตำบลอนุมัติโครงการแล้ว โครงการนั้น จะถูกส่งมาที่กรมการพัฒนาระดับอำเภอ และกรมการพัฒนาระดับจังหวัดตามลำดับ วัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นก่อนในการทำงานดังกล่าวนี้เพื่อที่จะ

- สร้างเสริมการมีส่วนร่วมของสภาตำบล และคณะกรรมการหมู่บ้านทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องมือ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง และพัฒนาความสามารถในการบริหารขององค์กรพัฒนาในระดับท้องถิ่น
- เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าโครงการที่จะดำเนินงาน ในหมู่บ้าน ไม่ขัดแย้งกับแผนงานพัฒนาของรัฐ ที่กำหนดอยู่ หรือจะดำเนินการในพื้นที่นั้น ๆ

องค์กร ฯ ยอมรับหลักการระบบการวางแผนงานพัฒนา และการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุมัติกิจกรรมพัฒนาของคณะกรรมการหมู่บ้านและสภาตำบล ระบบดังกล่าวมีการจัดปรับในระดับอำเภอในเดือนตุลาคม 2528 ในช่วงนั้นองค์กรและหน่วยงานของรัฐได้ตกลงกันว่า การดำเนินงานโครงการและการให้การสนับสนุนจะคล่องตัวกว่า ถ้าหากทุกแผนงานจะนำเสนอต่อเจ้าหน้าที่ระดับ จังหวัด ซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบในการประสานงานกับ

กิจกรรมงานพัฒนาของทุกหน่วยงานที่จะทำในหมู่บ้านและตำบลอยู่แล้ว ข้อตกลงใหม่นี้เริ่มนำใช้ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2528

โดยปกติเจ้าหน้าที่โครงการขององค์กร ฯ และผู้แทนระดับบริหารจากหน่วยงานของรัฐได้จัดให้มีการพบปะกันเป็นประจำทุกเดือน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐรับหน้าที่ที่จะเป็นผู้ประสานการจัดการประชุมวัตถุประสงค์หลักของกิจกรรมนี้ เพื่อจะได้ทบทวนกิจกรรมของโครงการ และวางแผนงาน กิจกรรมที่จะดำเนินต่อไป ในการประชุมแต่ละครั้งเจ้าหน้าที่สำนักงานระดับเขต ได้เข้าร่วมประชุมเป็นครั้งคราว การประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับงานโครงการดำเนินไปอย่างราบรื่นจนกระทั่งปี 2528 ในช่วงนั้น ได้มีการปรับเปลี่ยนบุคลากรของรัฐในช่วงของเจ้าหน้าที่คนใหม่การประชุมปรึกษาหารือเช่นที่เคยทำมาลดน้อยลง สัมพันธภาพระหว่างองค์กร ฯ กับหน่วยงานของรัฐที่เคยดีก็เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม องค์กร ฯ ยังคงติดต่อและแจ้งให้สำนักงานรับรู้ในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ในหมู่บ้าน ได้มีการจัดทำรายงานร่วมกับงานโครงการเพื่อนำเสนอไปยังกรม องค์กร ฯ ยังคงติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ในระดับตำบล อีกทั้งพยายามให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าร่วมประชุมปรึกษาวางแผนเรื่องงานพัฒนากับชาวบ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมที่ชาวบ้านดำเนินอยู่

ในต้นปี 2527 ในการประชุมประจำเดือนเกี่ยวกับงานโครงการ เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเขตเข้าร่วมประชุมแทบทุกครั้ง ในระยะต่อมาและในปี 2528 การมีส่วนร่วมในการประชุมของเจ้าหน้าที่เขตเปลี่ยนแปลงไป ผู้แทนจากเขตที่เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่จะเป็นที่ปรึกษางานฝึกอบรม นอกจากนั้น กรมการศึกษาออกโรงเรียนได้ให้ความช่วยเหลือองค์กร ฯ โดยจัดสรรงบประมาณสำหรับการฝึกอบรมช่างเครื่องยนต์ และทักเย็บเสื้อผ้า เจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้เข้าร่วมในการปรึกษาวางแผนโครงการสร้างโถงและสร้างส้วมในหมู่บ้าน ครูในหมู่บ้านและสำนักงานประถมศึกษาประจำจังหวัด ได้เข้าร่วมการสัมมนาที่จัดขึ้นในเดือนตุลาคม 2528 เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องโครงการ และเนื้อหาการประสานความร่วมมือระหว่างฝ่ายครูและโครงการต่อไป คณะครูในระดับหมู่บ้านส่วนใหญ่เข้าร่วมปรึกษาหารือกับองค์กร ฯ ตลอดมา เพื่อวางแผนทางร่วมกันให้สอดคล้องกับการช่วยเหลือเด็กในโรงเรียนเจ้าหน้าที่จากฝ่ายส่งเสริมการเกษตรร่วมงานกับองค์กร ฯ ในโครงการเลี้ยงไก่ที่หมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีโครงการอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากที่องค์กร ฯ ได้ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ อาทิเช่น กรมการปกครอง กรมชลประทาน กรมประมง และสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท

3. การวิเคราะห์และข้อคิดเห็นต่อโครงการพัฒนาชนบท

ในบทนี้นำเสนอผลการประเมินโครงการพัฒนาชนบทเชิงวิเคราะห์ เพื่อแสดงให้เห็นระดับมากน้อยของความสัมฤทธิ์ผลของโครงการ และผลกระทบต่อการพัฒนาหมู่บ้านตามวัตถุประสงค์ในเค้าโครงการที่กำหนดไว้

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. การช่วยเหลือตัวเองและความสามารถบริหารและจัดการงาน

สิ่งที่ได้กำหนดอยู่ในเค้าโครงการ ฯ ในเรื่องของช่วยเหลือตัวเอง และความสามารถของชาวบ้านในการบริหารและจัดการงานนั้น มีแง่มุมมองดังนี้คือ

1. ความสามารถในการนำใช้ทรัพยากร รวมทั้งเทคนิควิทยาการพื้นบ้าน
2. ทำให้ชาวบ้านมีความสามารถในการติดต่อกับ สามารถใช้ทรัพยากรบริการทั้งจากหน่วยงานรัฐ และจากองค์การเอกชน
3. เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรภายในชุมชน กล่าวคือคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล และกลุ่มอื่น ๆ ให้สามารถประมวลปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน และของชุมชนเพื่อนำมาหาแนวทางเลือกในการจัดกิจกรรมแก้ไขปัญหภายในชุมชน รวมทั้งกำหนดยุทธศาสตร์พัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม งานพัฒนาก่อสร้างขั้นพื้นฐานในหมู่บ้าน

นอกจากการดำเนินการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังสามารถประเมิน จัดปรับกิจกรรมนั้น ๆ ให้ตอบสนอง ปัญหาและความต้องการของหมู่บ้านอีกด้วย

1. ความสามารถในการนำใช้ทรัพยากร รวมทั้งเทคนิควิทยาการพื้นบ้าน

ทรัพยากรท้องถิ่นในที่นี้หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในหมู่บ้านซึ่งก็คือ แนวคิดและแรงงานชาวบ้าน วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เงินทุน องค์กร และกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ส่วนเทคโนโลยีนั้น หมายถึง เทคนิควิชาการต่าง ๆ ที่ชาวบ้านสามารถจะเรียนรู้และนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ และมีความเหมาะสมสอดคล้องกับเงื่อนไขภายในของชุมชน การทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีในระดับท้องถิ่นในอำเภอนั้น องค์กร ฯ มีวัตถุประสงค์ที่จะเสริมสร้างความสามารถของชาวบ้าน ในอันที่จะนำไปสู่การช่วยเหลือตัวเอง

การปรึกษาหารือเพื่อวางแผนกิจกรรมพัฒนาในระดับหมู่บ้านเริ่ม จากการค้นหาปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและการกำหนดกิจกรรมพัฒนาที่ทำร่วมกัน เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ได้สร้างเสริมให้ชาวบ้านได้ค้นคิดร่วมกัน เกี่ยวกับการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและความสามารถจะนำมาใช้ได้

ที่ผ่านมาพบว่าในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งในส่วนที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กร ฯ และในส่วนที่ชาวบ้านดำเนินการเอง แสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือตัวเองของชาวบ้านในรูปแบบที่แตกต่างกันไป ยกตัวอย่างเช่น กิจกรรมการซ่อมแซมถนนที่หมู่บ้าน 2 แห่ง ความสำเร็จของโครงการนี้เกิดจากความร่วมมือของชาวบ้านในการทำกิจกรรม ทั้งในส่วนที่เป็นแรงงานและเครื่องจักรกลเท่าที่มีอยู่ในหมู่บ้านในการทำกิจกรรมครั้งนี้ มีชาวบ้านใช้แรงงานร่วมทำกิจกรรมมากกว่า 250 คน อีกทั้งได้นำรถอีแต่นมาขนดินและหินมากกว่า 50 คัน นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างอื่นอีก เช่น โครงการโองซึ่งเป็นกิจกรรมของชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านในเขตปฏิบัติการของโครงการ ความสำเร็จของโครงการ ฯ นั้นเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจ ทั้งด้านวัสดุอุปกรณ์ การเงินและแรงงานในโครงการเลี้ยงไก่และโครงการทอดผ้าก๊วยเต้เช่นกัน ชาวบ้านรับผิดชอบในการจัดสร้างเล้าไก่ และที่ทอดผ้า ในการทำกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ในงานวันเด็ก และการจัดฝึกอบรมหรือการสัมมนา ชาวบ้านรับผิดชอบในเรื่องการจัดเลี้ยงอาหาร อีกตัวอย่างที่ไ้ร่ยกให้เห็นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการให้กู้ยืมเงิน เพื่อสนับสนุนการทำกิจกรรมในหมู่บ้าน คือ โครงการส่งเสริมการเลี้ยงหมูที่หมู่บ้าน โครงการปั้นโองในหมู่บ้าน และโครงการกองทุนเมล็ดพันธุ์

เงินในส่วนที่หมู่บ้านอืม จากโครงการเพื่อทำกิจกรรมนั้น เมื่อครบกำหนดตามที่ได้ตกลงกันไว้ชาวบ้านได้คืนเงินแก่ที่อืมทั้งหมดมายังองค์กร ฯ แสดงให้เห็นถึงความพยายามช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน

การใช้ทรัพยากรและเทคนิคพื้นบ้านให้เป็น ประโยชน์ต่อการ คัดเลือกปัญหาในหมู่บ้านเองนั้น มีกรณีหลายตัวอย่างที่แสดงให้เห็น อย่างเช่นกรณีโครงการปั้นโอ่งและทอผ้า ขอรขยายความในส่วนนี้คือ ในการทำกิจกรรมส่งเสริมการปั้นโอ่งขึ้น จะเห็นถึงการที่โครงการได้เน้นและให้ความสำคัญในการส่งเสริมทักษะ และเทคนิควิชาการพื้นบ้านที่มีอยู่แล้ว ได้มีการฝึกอบรมช่างฝีมือของหมู่บ้านเพื่อให้มีทักษะและความสามารถในการปั้นโอ่ง และบุคคลเหล่านี้ได้กลายเป็นวิทยากรท้องถิ่น สามารถที่จะฝึกสอนถ่ายทอดความรู้แก่เพื่อนบ้าน ได้ ทั้งภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านข้างเคียงอื่น ๆ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในโครงการทอผ้า และโครงการปั้นโอ่ง บุคคลที่เป็นวิทยากรของโครงการคือ ช่างฝีมือภายในหมู่บ้านเอง บุคคลเหล่านี้แสดงความสามารถได้ดีมาก ทั้งนี้เห็นได้จากที่สามารฝึกสอนเพื่อนบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมให้มีความรู้ความสามารถ เช่น โครงการทอผ้า สมาชิกกลุ่มสามารถทอผ้าได้ ส่วนโครงการโอ่ง ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเองก็มีความรู้ความสามารถ และความชำนาญในการปั้นโอ่งได้

ประสบการณ์ในงานพัฒนาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนับว่าเป็นสิ่งที่สามารถ ใช้เป็นบทเรียนในการให้การศึกษา ความรู้กับชาวบ้านในหมู่บ้านนั้น ๆ และหมู่บ้านข้างเคียงอื่น ๆ ต่อเรื่องนี้อองค์กร ฯ ได้ให้ความสำคัญในการส่งเสริม และสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนกันระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองในหมู่บ้านที่ได้เริ่มดำเนิน กิจกรรมเกี่ยวข้องกับ การพัฒนาชนบทกับหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งในส่วนนี้นับว่าเป็นกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ สำหรับการสร้างเสริมกระบวนการพัฒนาด้วยตนเองของชุมชน ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาฐานของสตรีในหมู่บ้านข้างเคียง ได้มีส่วนให้สตรีกันคิดและรวมตัวกันทำกิจกรรมปั้นโอ่งในหมู่บ้านของตัวเอง เป็นต้น

2. ทำให้ชาวบ้านมีความสามารถในการติดต่อ สามารถนำใช้ทรัพยากร และบริการ ทั้งจากหน่วยงานรัฐและเอกชน

ในการทำกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านเป็นความพยายามขององค์กร ในการประสานกับหน่วยงานของรัฐที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทและได้ช่วยเหลือให้ชาวบ้านได้เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากร ของรัฐที่มีอยู่ และสามารถติดต่อ นำมาใช้ดำเนินกิจกรรมพัฒนาในหมู่บ้านของตัวเอง ยกตัวอย่างเช่น

- โครงการส่งเสริมการเลี้ยงและการให้วัคซีนไก่ กิจกรรมนี้เป็นแผนงานของหน่วยงานส่งเสริมการเกษตร
- กิจกรรมวันเด็ก โครงการน้ำดื่มของโรงเรียนที่เป็นโครงการ ร่วมขององค์กร ฯ ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่สำนักงานประถมศึกษา
- โครงการปลูกต้นไม้ ซึ่งได้ร่วมมือประสานงานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้
- โครงการน้ำดื่มและโครงการทอผ้า เป็นการรวมงบประมาณของกรมการพัฒนาชุมชน
- การจัดกลุ่มสนใจ ซึ่งทำร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมการศึกษานอกโรงเรียน และสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท

นอกเหนือจากการศึกษาคู่ประสานงานกับหน่วยงานของรัฐต่าง ๆ เพื่อประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมพัฒนาในหมู่บ้าน องค์การ ฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้ทำงานในหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านตระหนักถึงและรู้แหล่งของทรัพยากรของรัฐ ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมภายในหมู่บ้าน ได้ทั้งนี้โดยการจัดให้มีการพบปะและเยี่ยมเยียนของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ และขณะเดียวกันก็สนับสนุนให้ชาวบ้านเองได้มีโอกาสในการศึกษาคู่เยี่ยมเยียนหน่วยงานของรัฐ พบปะแลกเปลี่ยนกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ วิธีการส่งเสริมดังกล่าวทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงทรัพยากรต่าง ๆ ที่รัฐมีอยู่ และสามารถนำมาใช้ได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ การที่ชาวบ้านได้นำใช้ทรัพยากรของรัฐเมื่อรู้ว่าเป็นบริการ หรือ โครงการ ที่หน่วยงานรัฐสามารถเอื้อการสนับสนุนได้ อาทิเช่น โครงการฝึกอบรมความรู้ทางช่างและศัลยกรรมเย็บเสื้อผ้าที่ชาวบ้านจัดทำขึ้น เมื่อทราบถึงการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐก็จะให้แก่หมู่บ้านก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

ในการนำใช้ทรัพยากรของรัฐให้เกิดประโยชน์แก่หมู่บ้านนั้น นอกเหนือจากที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว เมื่อมีโอกาสองค์การ ฯ ก็ได้พยายามที่จะบ่อนข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหา และความต้องการของชาวบ้านให้แก่หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐทราบเพื่อให้หน่วยงานดังกล่าวตระหนักในปัญหาและหาทางดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องและสามารถจัดการได้ เท่าที่ทำได้ผลสำเร็จนั้นมีตัวอย่างเช่น กรณีที่ได้รับการสนับสนุนจากท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ในการสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ซึ่งทั้งนี้เป็นเพราะการที่ท่านผู้ว่า ฯ ได้เข้าเยี่ยมงานโครงการพัฒนาชนบทในหมู่บ้าน

๑. *เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรในหมู่บ้าน* กล่าวคือกับคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล และกลุ่มอื่น ๆ ให้สามารถประมวลปัญหาและความต้องการของชาวบ้านและของชุมชน เพื่อนำมาหาแนวทางเลือกในการจัดกิจกรรมการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหภายในชุมชน

ถึงวัตถุประสงค์ขององค์การ ฯ ที่กล่าวไว้ข้างต้นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร และจัดการ โครงการของชาวบ้านนั้น จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อได้มีการเสริมสร้างความสามารถของชุมชน ให้สามารถรับผิดชอบในงานพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบหลายประการ กล่าวคือในส่วนของความต้องการของชาวบ้านในแต่ละแห่ง ผู้นำชุมชน และองค์กรภายในชุมชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินงานตั้งแต่ขั้นจนถึงขั้นสุดท้าย

กระบวนการเสริมสร้างทักษะและความสามารถของชาวบ้านนั้นเริ่มต้นจากวิธีการทำงานให้ชาวบ้านเป็นผู้นำเสนอปัญหา และความต้องการของตัวเองจากการปฏิบัติงาน เท่าที่ผ่านมาเจ้าหน้าที่องค์การ ฯ ได้คลุกคลีปรึกษาหารือพูดคุยกับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านได้นำเสนอปัญหาและความต้องการของตนเองออกมา เจ้าหน้าที่องค์การ ฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐได้แนะนำให้ และช่วยให้ผู้นำชุม ทำการสำรวจความต้องการพื้นฐานของชาวบ้าน พบว่าวิธีการค้นหาปัญหาและความต้องการของชาวบ้านโดยใช้แบบสอบถามนั้น ผู้นำชาวบ้านที่หมู่บ้าน กอสามารถดำเนินการได้และได้นำข้อมูลมาประมวลพร้อมทั้งจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน ความรุนแรงของปัญหาและเรื่องที่จะดำเนินการก่อนหลัง ส่วนที่หมู่บ้านคอ บ้านงอ บ้านจอ และที่บ้านฉอ การค้นหาปัญหาและความต้องการของ

ชาวบ้านไม่ได้ใช้วิธีการใช้แบบสอบถาม ทั้งนี้เนื่องจากการใช้แบบสอบถามนั้นไม่สามารถใช้ดำเนินการได้ในทุกหมู่บ้าน ดังที่เคยได้มีความพยายามใช้ที่หมู่บ้านขอ แต่ปรากฏว่าใช้ไม่ได้ ดังนั้นในหมู่บ้านที่ดำเนินการในระยะหลังๆ ส่วนใหญ่ใช้วิธีการพูดคุยมากกว่า และพบว่าปัญหาทั่วไปของชาวบ้านจะเป็นเรื่องน้ำดื่ม ถนน และการฝึกอบรมทักษะในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้นในระยะต่อมาการดำเนินการหาปัญหาและความต้องการโดยชาวบ้าน มีลักษณะเป็นการกันหารายละเอียดในปัญหาเฉพาะเรื่อง และจากความสนใจของชาวบ้านในการเข้าร่วมหาทางคลี่คลายปัญหาแต่ละเรื่อง

ในกระบวนการวางแผนงานพัฒนาในหมู่บ้าน องค์การ ฯ ให้ความสำคัญในการที่ทำให้ผู้นำและองค์กรของหมู่บ้านได้กำหนดยุทธวิธีในการดำเนินงานแต่ละกิจกรรมตามความต้องการและความสนใจของชาวบ้าน ซึ่งถูกกำหนดออกมาโดยหัวหน้าคุ้ม คณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการหรือผู้เข้าร่วมทำกิจกรรมในเรื่องนั้น ๆ จะได้ร่วมกันกำหนดแผนปฏิบัติการ ทั้งนี้หมายความว่ากลุ่มชาวบ้านมีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดปัญหาหรือประเด็นที่จะทำการแก้ไขปัญหามาออกมาให้ชัดเจน เพื่อนำมากำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการนั้น ๆ รวมทั้งได้ร่วมกันกันคิดแนวทางแก้ไข เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดขึ้นร่วมกัน จะต้องมีข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับจำนวนชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมโครงการ ทรัพยากรจากทั้งภายนอกและภายในที่จำเป็นในการดำเนินการ

ระยะแรกในการดำเนินงานที่หมู่บ้านกอก กระบวนการวางแผนโครงการพัฒนาค่อนข้างจะดีมาก ทั้งนี้เนื่องจากทักษะและความสามารถของผู้นำหมู่บ้านมีค่อนข้างสูง ที่หมู่บ้านนี้คณะกรรมการหมู่บ้านมีความสามารถที่จะจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน ยกตัวอย่างเช่น โครงการเลี้ยงหมู ทอดผ้า ตักเย็บเสื่อผ้า และการฝึกอบรมช่างเครื่องยนต์เกิดจากการที่คณะกรรมการหมู่บ้านมีความสนใจในการที่จะให้ผู้หญิงและเยาวชน ได้มีส่วนร่วม ร่วม ในการพัฒนาและคลี่คลายปัญหาเศรษฐกิจของหมู่บ้าน

นอกจากนี้ที่หมู่บ้านกอก ผู้นำเองยังมีความสามารถในการจัดการประเมินผลงานพัฒนาที่ดำเนินไปในหมู่บ้านของตน อย่างไรก็ตามการดำเนินการเรื่องนี้ยังไม่เห็นระบบที่แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่เข้าร่วมการติดตามและประเมินผลงานที่คืบคั้น ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากกิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านยังอยู่ในช่วงระยะเวลาสั้น หรืออาจเป็นเพราะว่ากระบวนการติดตามและประเมินผลยังเป็นเรื่องที่ค่อนข้าง จะยุ่งยากเกินไปสำหรับชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม พบว่าชาวบ้านเองได้มีกระบวนการติดตามงานอย่างไม่เป็นทางการอยู่แล้ว ในส่วนของเจ้าหน้าที่องค์กร ฯ เองได้พยายามที่จะสนับสนุนให้คณะกรรมการหมู่บ้านและสมาชิกโครงการ ได้พบปะกัน ในช่วงการดำเนินงานโครงการ ทั้งนี้เพื่อประมวลความก้าวหน้าและทบทวนงาน ในส่วนของชาวบ้านเองพบว่า ได้มีการพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อแลกเปลี่ยนและออกความคิดเห็น รวมทั้งประเมินงานต่าง ๆ และการพูดคุยถึงงานที่ต้องทำต่อไป กลุ่มแม่บ้านที่หมู่บ้านกอกอาจจะเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า ในหมู่บ้านตนเองได้มีการพบปะแลกเปลี่ยนทบทวนถึงงานโครงการ มีความสนใจดำเนินกิจกรรมและประเมินงานอย่างค่อนเนื่อง รวมทั้งกำหนดแผนงานที่จะดำเนินงานต่อไป

ความพยายามในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม

ผลกระทบของงานพัฒนาทางบ้านเศรษฐกิจและสังคม จะชี้ให้เห็นในสองระดับ กล่าวคือ ผลกระทบที่มีต่อบุคคลและต่อชุมชนโดยรวม แต่เนื่องจากข้อมูลพื้นฐานโครงการไม่ได้จัดทำไว้ก่อน ดังนั้น การเปรียบเทียบให้เห็นผลที่ชัดเจนช่วงก่อนและหลังโครงการไม่สามารถทำได้ อีกทั้งงานของโครงการที่ดำเนินไปนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นในเรื่องการตอบสนองต่อปัญหาความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน ด้วยเหตุนี้เองในการประเมินผลกระทบของโครงการทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมจึงประเมินว่าในแต่ละกิจกรรมนั้นใครได้รับประโยชน์ในเรื่องอะไรบ้าง ยกตัวอย่างเช่น สมาชิกในหมู่บ้านในส่วนบุคคลได้ประโยชน์อย่างไรในการเข้าร่วมในโครงการพัฒนาชนบท และมีผลกระทบเชิงสังคมอย่างไรในชุมชน ตารางที่ 3.1 เป็นรายการแสดงให้เห็นถึงจำนวนบุคคลที่ได้รับประโยชน์จากโครงการ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์กรฯ ส่วนตารางที่ 3.2 เป็นการสรุปย่อให้เห็นผลกระทบของกิจกรรมต่าง ๆ

1. ผลประโยชน์ต่อบุคคล

ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องในแต่ละกิจกรรม ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรฯ เกี่ยวข้องในระดับที่แตกต่างกันไป เช่น โครงการปั้นโอ่งนั้นมีเป้าหมายประสงค์ที่จะให้กลุ่มบุคคลที่ยากจนในชุมชนได้รับประโยชน์ เนื่องจากกลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ มีปัญหาในด้านการเงินทุนในการจัดหาโอ่งมาเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ ส่วนโครงการทอดผ้านั้นบุคคลที่ได้รับประโยชน์คือ กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจ และมีเวลาเพียงพอที่จะเข้าร่วมกิจกรรม ดังนั้นในโครงการนี้สตรีที่มีฐานะก่อนข้างยากจนจะไม่ได้ได้รับประโยชน์จากโครงการ เนื่องจากไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมเพราะเงื่อนไขของเวลาที่บีบคั้น คือในแต่ละวันพวกเขาต้องออกไปหางานรับจ้างทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน สำหรับโครงการเพาะเห็ด ผู้ได้รับประโยชน์เป็นกลุ่มบุคคลทั่วไป เนื่องจากต้นทุนในการทำกิจกรรมเพาะเห็ดค่อนข้างต่ำ อุปกรณ์หลาย ๆ อย่างสามารถจัดหาได้ง่าย หรือมีอยู่แล้วในครอบครัวชาวบ้าน ส่วนในเรื่องของการอบรมช่างเครื่องยนต์และตัดเย็บเสื้อผ้า นั้น ผู้ได้รับประโยชน์ส่วนใหญ่จะเป็นเยาวชนทั้งครอบครัวฐานะดี ปานกลาง และยากจน ส่วนในโครงการเงินทุนนั้นผู้ได้รับประโยชน์จะเป็นผู้ที่มีฐานะก่อนข้างยากจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโครงการกู้ยืมเงินทุนเพื่อซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อเพาะปลูก ครอบครัวชาวบ้านที่มีฐานะก่อนข้างก็จะไม่ใคร่กู้ยืม ทั้งนี้เนื่องจากเงื่อนไขในการกู้ยืมที่ว่าผู้กู้ยืมจะต้องคืนให้ร้อยละ 10 ส่วนโครงการของโรงเรียนนั้นส่วนใหญ่จะเป็นประโยชน์เฉพาะกับเด็กที่อยู่ในโรงเรียน

โครงการแต่ละโครงการส่งผลประโยชน์โดยตรงตามแต่ลักษณะของโครงการ เช่น โครงการปั้นโอ่งนั้นทำให้ชาวบ้านมีการเก็บกักน้ำไว้ใช้ ปรากฏว่าเกือบจะทุกครัวเรือนในทั้ง 6 หมู่บ้านในเขตปฏิบัติการขององค์กรฯ มีภาชนะเก็บกักน้ำสะอาดไว้บริโภค ซึ่งเมื่อ 2 ปีก่อนมีชาวบ้านเพียงร้อยละ 40 เท่านั้นที่มีโอ่งเก็บกักน้ำไว้ใช้ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยในหมู่บ้านให้ข้อคิดเห็นและข้อสังเกตว่า ในเขตปฏิบัติงานขององค์กรฯ พบว่าชาวบ้านที่มีปัญหาเรื่องโรคทางเดินอาหารมีจำนวนลดลงจากผลสืบเนื่องของการมีน้ำสะอาดดื่ม

โครงการเพาะเห็ด เลี้ยงไก่ ตัดเย็บเสื้อผ้า อบรมช่างเครื่องยนต์ ในตัวโครงการเองมีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มผลผลิตเพื่อใช้และบริโภค ทั้งนี้พบว่าชาวบ้านที่เข้าร่วมในแต่ละโครงการได้ลดค่าใช้จ่ายลงไป นอกจากนี้ในโครงการเลี้ยงไก่และตัดเย็บเสื้อผ้า ทำให้บางครอบครัวสามารถมีรายได้จากกิจกรรมดังกล่าวได้ด้วย

ประโยชน์อีกประการหนึ่งที่ชาวบ้านได้รับคือ ในเรื่องของการพัฒนาทักษะ จากการพัฒนาที่ชาวบ้าน คณะผู้ประเมินผลพบว่า ชาวบ้านเองมีความภาคภูมิใจและเชื่อมั่นในทักษะใหม่ที่ตนเองมีขึ้นอย่างยิ่ง

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ชาวบ้าน ได้รับจากกิจกรรมที่ได้รับจากการสนับสนุนจากองค์กรฯ นั้น มีความหมายมากกว่าการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว แต่รวมถึงการลดค่าใช้จ่ายประจำวันของครอบครัว อีกทั้งเพิ่มผลผลิตที่จำเป็นต่อการใช้และการกิน โครงการเพาะเห็ดและโครงการเลี้ยงไก่มีเป้าหมายในการเพิ่มอาหารในหมู่บ้าน การดำเนินโครงการทำให้ชาวบ้านมีอาหารเพิ่มเพื่อบริโภคในบางเดือน นอกจากนี้ยังมีส่วนทำให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายผลผลิตจากส่วนที่เหลือกินเช่นเดียวกัน

การฝึกอบรมช่างเครื่องยนต์ ทำให้เยาวชนสามารถซ่อมเครื่องยนต์ของตัวเองและเพื่อนบ้านได้ ทำให้ไม่ต้องไปพึ่งพาทายนอกทุกครั้งเมื่อมีปัญหาเครื่องยนต์เสีย นอกเสียจากกรณีที่เครื่องชำรุดมากจริง ๆ โครงการทอผ้าและตัดเย็บเสื้อผ้า ทำให้ชาวบ้านตัดเสื้อแบบง่าย ๆ ให้ตัวเองและสมาชิกในครอบครัวได้ ไม่ต้องไปเสียเงินและเสียเวลาให้แก่ทายนอก ชาวบ้านบางรายที่ได้รับการฝึกอบรมให้มีทักษะในเรื่องดังกล่าวสามารถหารายได้จากกิจกรรมนั้นได้ เช่นเดียวกันในหลายหมู่บ้านชาวบ้านบึงไธสงไว้ชายเป็นการหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว ในแต่ละโครงการนั้น การดำเนินงานโครงการปัจจุบันดำเนินไปได้เองโดยไม่ต้องได้รับเงินสนับสนุนจากองค์กรฯ แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องของโครงการ กลุ่มแม่บ้านได้ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และปัจจุบันมีความต้องการพัฒนาทักษะในการทอผ้าให้มีความชำนาญมากขึ้นอีกทั้งต้องการจะเรียนรู้เทคนิควิธีการทอหลากหลายและของใช้ต่าง ๆ โครงการเพาะเห็ดนั้นชาวบ้านต้องการดำเนินการให้ต่อเนื่อง คือที่หมู่บ้านกอก และที่หมู่บ้านซอ ชาวบ้านทำการเพาะเห็ดและมีผลผลิตที่ดีเป็นปีที่ 2 โครงการปั้นโอ่งในทุกหมู่บ้านมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องโดยไม่ต้องขอรับความช่วยเหลือจากองค์กรฯ อีกซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสนใจและการเห็นประโยชน์ของชาวบ้านในโครงการ จากตัวอย่างข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์โดยตรงที่ชาวบ้านได้รับจากโครงการ และปัจจุบันโครงการต่าง ๆ มีการดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่องโดยไม่ต้องมีการสนับสนุนจากภายนอก

2. ผลประโยชน์ต่อชุมชน

การพิจารณาถึงประโยชน์จากโครงการต่อชุมชนเป็นการชี้ให้เห็นถึงความพยายามจากการทำงานโครงการ ที่มีผลต่อการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาด้านสังคม ซึ่งใคร่แยกแยะให้ชัดเจนออกมาเป็น 2 เรื่องคือ ในเรื่องการพัฒนาผู้นำและการสร้างองค์กรชุมชน ในที่นี้โดยพิจารณาเปรียบเทียบจากภาวะผู้นำและองค์กร ที่มีอยู่แล้วในหมู่บ้านก่อนการเข้าดำเนินงานโครงการ และประเมินงานผู้นำและองค์กรดังกล่าวว่าได้ทำอะไรบ้างในการพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยมองบทบาทและหน้าที่ที่ผู้นำและองค์กรได้ทำในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมพัฒนา ทั้งนี้โดยจะได้อธิบายให้เห็นว่าจากสิ่งต่าง ๆ นั้น ๆ โครงการพัฒนาชุมชนได้มีบทบาทต่อเรื่องนั้น ๆ อย่างไรบ้าง

คณะกรรมการหมู่บ้านนั้นเป็นกลุ่มบุคคลและองค์กรชาวบ้านที่จัดตั้งโดยหน่วยงานของรัฐ เกิดขึ้นและมีอยู่แล้วในทุกหมู่บ้านที่องค์กรฯ เข้าไปดำเนินงาน ในบางหมู่บ้านองค์กรฯ นี้ได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่

ตารางที่ 3.1 จำนวนผู้ได้รับประโยชน์จากกิจกรรม

กิจกรรม	กย	กค	ชย	งย	จย	ธย
จำนวนตัวเลขของ ครอบครัวทั้งหมด	272	136	207	145	27	209
1. น้ำ						
1.1 การสร้างโอ่งเก็บกัก น้ำสะอาดไว้ใช้	85	181	86	116	27	214
2. โครงการเพิ่มรายได้ เกษตรกร						
2.1 ตักเย็บเสื้อผ้า	29	—	37	—	—	—
2.2 เลี้ยงไก่	20	—	—	—	—	—
2.3 เมล็ดพันธุ์ข้าว	—	132	—	—	—	—
3. การเกษตร						
3.1 การเพาะเห็ด	54	—	101	—	—	—
4. การปรับปรุงสภาพแวดล้อม						
4.1 การซ่อมแซมถนน	272	136	207	145	27	209
5. การฝึกอบรมด้านทักษะ						
5.1 เครื่องยนต์	10	3	14	—	—	—
5.2 ตักเย็บเสื้อผ้า	21	17	—	—	—	—
5.3 การปั้นอิฐบล็อก	22	—	—	—	—	—
5.4 ทำรองเท้ายาง	22	—	—	—	—	—
6. กิจกรรมที่เกี่ยวกับเด็ก *	272	153	201	138	—	213

* หมายเหตุ : ในงานของเด็ก/เยาวชน แสดงตัวเลขของเด็กที่ได้รับประโยชน์

ในการทำงานพัฒนาหมู่บ้านไปแล้วจากหน่วยงานของรัฐ เท่าที่ผ่านมาก่อนเข้าเริ่มโครงการนั้นในจำนวนคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีอยู่ จะมีเพียงคณะกรรมการหมู่บ้านที่หมู่บ้านกอเท่านั้นที่มีบทบาทในการทำงานพัฒนาหมู่บ้าน ที่กล่าวเช่นนั้นเนื่องจากเห็นจากผลงานของคณะกรรมการที่ได้ทำกิจกรรมหลายชิ้น ในหมู่บ้าน เช่น ธนาคารข้าว กองทุนยา ซึ่งมีการบริหาร การจัดการค่อนข้างดี และชาวบ้านเองได้รับประโยชน์ นอกจากนี้พบว่า ที่หมู่บ้าน กอนั้น คณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดระเบียบหมู่บ้าน โยกแยกออกเป็นคุ้มเพื่อให้มีตัวแทนเข้าร่วมทำงานกับชาวบ้านอย่างทั่วถึง เรื่องนี้เกิดขึ้นภายหลังที่คณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านได้ ไปดูงานพัฒนาของหมู่บ้านใกล้เคียงมา นอกจากโครงการต่าง ๆ ที่กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น กิจกรรมพัฒนาที่ได้รับ การสนับสนุนโดยรัฐในขณะนี้จะมีในเรื่องงานบริการของรัฐเกี่ยวกับด้านสาธารณสุข การประถมศึกษา และการสร้างถนน

ในตลอดปี 2527 เจ้าหน้าที่ของรัฐได้จัดให้มีการฝึกอบรมกลุ่มสตรีในหมู่บ้านเขตปฏิบัติการ 4 หมู่บ้าน เป้าหมาย อย่างไม่รู้ตัวว่ากลุ่มที่เกิดขึ้นภายหลังการฝึกอบรมนั้น มีเพียงแต่ชื่อว่าได้มีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน แม้ว่าสมาชิกกลุ่มจะได้พยายามทำกิจกรรมหลายอย่าง เช่น หมู่บ้านกอ หมู่บ้านขอซึ่งแม่บ้านได้พยายามปรับโครงสร้างหมู่บ้านให้เป็นระบบคุ้ม แต่ความพยายามดังกล่าวก็ไม่ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งต่อมา กลุ่มแม่บ้านไม่ได้ทำกิจกรรมอะไรร่วมกันอีกเลย จนกระทั่งในปี 2528 กลุ่มแม่บ้านได้ทำโครงการทอดผ้า ทำให้กลุ่มกลับมีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้ง

มีเหตุการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นซึ่งชี้ให้เห็นถึงการเข้ามีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านที่เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมในทุกหมู่บ้าน ทั้งนี้โดยดูได้จากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามในแต่ละหมู่บ้านนั้นมีความแตกต่างกันไป กล่าวได้ว่าในจำนวนคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีอยู่ในเขตพื้นที่ปฏิบัติงานของโครงการนั้น คณะกรรมการหมู่บ้านที่หมู่บ้านกอเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งและมีบทบาทในการทำงานพัฒนาหมู่บ้านมากที่สุด เรื่องนี้เห็นได้จากความสามารถของกลุ่มบุคคลดังกล่าวในการเข้ามามีบทบาทด้านการบริหารจัดการกิจกรรมพัฒนาหลายเรื่อง คณะกรรมการดังกล่าวได้จัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้านตนเอง และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามแผน อีกทั้งยังมีความสามารถในการสรรหาและนำใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากภายนอกเพื่อทำงานให้บรรลุเป้าหมายของกิจกรรมนั้น ๆ ส่วนในพื้นที่อื่น คณะกรรมการหมู่บ้านเองก็มีบทบาทเข้ามีส่วนร่วมทำกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านหลายเรื่อง แต่มีระดับน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับที่หมู่บ้านกอ คณะกรรมการหมู่บ้านในหมู่บ้านอื่น ๆ นั้น ยังไม่สามารถที่จะกำหนดงานพัฒนาในลักษณะผสมผสานและวางแผนงานพัฒนาในระยะยาวในเรื่องที่ไกลออกไปจากปัญหาเฉพาะหน้าของตนเองได้ ส่วนใหญ่ นั้น จะเข้าร่วมในกิจกรรมเฉพาะเรื่อง ดังเช่นเมื่อมีการ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์การพัฒนาในระหว่างคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านในเดือนมกราคม 2529 คณะกรรมการที่เข้ามาประชุมมาจากหมู่บ้านกอ งอ และหมู่บ้านกอ ได้มีการพูดคุยและปรึกษาเกี่ยวกับงานพัฒนาในเรื่องที่กว้างไปกว่ากิจกรรมที่เคยทำอยู่ในหมู่บ้าน และได้พูดคุยถึงบทบาทของผู้นำ บทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามเรื่องนี้จำเป็นต้องติดตามต่อไป

ได้มีการรวมตัวของชาวบ้าน เพื่อร่วมประสานดำเนินกิจกรรมพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ในส่วนนี้ โครงการมีส่วนสร้างบรรยากาศการทำกิจกรรมรวมกลุ่มในหมู่บ้าน และทำให้เกิดผู้นำโดยธรรมชาติหลายคน กลุ่มแม่บ้านและเยาวชนที่หมู่บ้านขอมีความเข้มแข็งขึ้น จากการทำกิจกรรมเฉพาะเรื่อง เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกด้วยกัน กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มทอผ้า กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ กลุ่มผู้ช่วยอบรมช่างเครื่องยนต์ที่เกิดขึ้นได้ทำให้สมาชิกได้มีโอกาสพบปะและทำงานด้วยกัน ในขณะเดียวกันเป็นโอกาสของสมาชิกกลุ่มในการพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำ และทักษะในการบริหารโครงการ การจัดแบ่งกลุ่ม และโครงการย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการสนองตอบต่อความจำเป็นต่อการจัดองค์กรเพื่อดำเนินกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน หัวหน้ากลุ่มนับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลเหล่านี้ ได้มีส่วนช่วยคณะกรรมการหมู่บ้านในการสำรวจรวบรวมประมวลปัญหาความต้องการและความสนใจของชาวบ้านในการทำกิจกรรมพัฒนา นอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยในการจัดหาและนำทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชนเท่าที่เป็นไปได้ เพื่อสมทบในการดำเนินกิจกรรม หัวหน้ากลุ่มได้ประชุมปรึกษากับคณะกรรมการหมู่บ้านเมื่อชาวบ้านมีความต้องการในการทำกิจกรรมพัฒนา หลังจากนั้นจึงได้มีการวางแผนกำหนดแนวทางดำเนินโครงการเฉพาะเรื่องเพื่อสนองตอบต่อปัญหาแต่ละเรื่องไป ยกตัวอย่างกรณีโครงการปั้นโอ่ง ชาวบ้านที่สนใจเรื่องโครงการปั้นโอ่งได้ช่วยในการจัดการฝึกอบรมจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ รวบรวมทรัพยากรที่จำเป็นที่ทำได้จากชาวบ้านเพื่อสมทบในการดำเนินงานโครงการปั้นโอ่ง

โครงการปั้นโอ่งนี้ นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปอย่างไร การเข้าร่วม และการมีบทบาทของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ รวมทั้งการประสานงานกันได้ดำเนินไปอย่างไรบ้าง กล่าวคือในโครงการนี้หัวหน้ากลุ่มเป็นผู้นำ นำเสนอปัญหาความต้องการและความสนใจของสมาชิกภายในหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านประสานงานติดต่อแสวงหาการสนับสนุนที่เป็นไปได้จากองค์กรภายนอกชุมชนและให้แก่แต่ละกลุ่มบ้านเป็นผู้ดำเนินงานเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายงานที่ตั้งขึ้นไว้

องค์กรและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐ ได้มีส่วนในการเสริมสร้างองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็ง และสามารถดำเนินบทบาทที่ทำให้เกิดผลทางการพัฒนาในหมู่บ้าน ทั้งนี้โดยวิธีการและรูปแบบต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรมให้ผู้นำและชาวบ้านได้ตระหนักถึงบทบาทของแต่ละคนที่มีส่วนร่วมในการทำการพัฒนาหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ได้ใช้เวลาทำงานเพื่อเสริมสร้างความสามารถให้ชาวบ้านสามารถจัดทำงานโครงการพัฒนา รวมทั้งแผนปฏิบัติงานโครงการพัฒนาทั้งนี้โดยวิธีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้นำ ตั้งคำถามให้เกิดการแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างความเข้าใจ และความชัดเจนในงานที่จะทำร่วมกัน ให้คำแนะนำในเรื่องบางเรื่อง ช่วยติดต่อทรัพยากรบุคคลภายนอกในบางครั้ง รวมทั้งให้กำลังใจในการดำเนินงานโครงการ และการเสริมสร้างให้ชาวบ้านได้ร่วมกันคิดร่วมกันทำงาน ทั้งนี้จึงเห็นได้ว่าการดำเนินงานโครงการแต่ละขั้นนั้นค่อนข้างจะช้า เนื่องจากเจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ใช้กระบวนการวางแผนและปฏิบัติงานโครงการเพื่อเป็นสื่อหรือเครื่องมือในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการของกลุ่มชาวบ้าน และเพื่อนำไปสู่การพัฒนาความสามารถของผู้นำชาวบ้านทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ตารางที่ 3.2 กลุ่มบุคคลที่ได้รับประโยชน์จากกิจกรรม และผลกระทบของกิจกรรมในการพัฒนาหมู่บ้าน

โครงการ/หมู่บ้าน	ผลประโยชน์ที่ตกกับชุมชนและผลกระทบจากการดำเนินโครงการพัฒนา
กองทุนเมล็ดพันธุ์ข้าว หมู่บ้านกอ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากการกู้ยืมเงินจากกองทุน เพื่อจัดซื้อเมล็ดพันธุ์จำนวน 132 ครอบครัวทั้งนี้ถ้าหากว่าไม่มีกองทุนส่วนนี้ ชาวบ้านต้องไปกู้ยืมเงินหรือซื้อข้าวจากพ่อค้าคนกลาง ซึ่งมีดอกเบี้ยในอัตราสูงถึงร้อยละ 60 ต่อปี 2. จากโครงการนี้ ได้มีส่วนในการช่วยเสริมบทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านในการประสานกิจกรรมพัฒนาของหมู่บ้าน 3. กองทุนเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เกิดขึ้นนี้เป็นฐานก่อการจัดทำธนาคารข้าวของหมู่บ้านต่อไป
โครงการปั้นโอ่ง หมู่บ้านกอ หมู่บ้านขอ หมู่บ้านกอ หมู่บ้านจอ หมู่บ้านลอ หมู่บ้านงอ	<ol style="list-style-type: none"> 1. จำนวนโอ่งที่เพิ่มในหมู่บ้าน <ul style="list-style-type: none"> จำนวน 181 ใบ จำนวน 101 ใบ จำนวน 85 ใบ จำนวน 27 ใบ จำนวน 214 ใบ จำนวน 106 ใบ 2. พัฒนาทักษะของชาวบ้านให้สามารถปั้นโอ่งได้เอง ทั้งนี้ช่างฝีมือเกิดขึ้นทั้งใน 6 หมู่บ้าน รวม 80 คน บุคคลเหล่านี้ได้กลายเป็นทรัพยากรบุคคลทางด้านช่างของตำบล 3. เป็นจุดเริ่มของการรวมตัวของชาวบ้าน ในการแก้ไขปัญหาคาชาค แกลสน้ำสะอาด เพื่อดื่มและใช้ซึ่งเป็นปัญหาหลักของหมู่บ้านแต่เดิมมา นอกจากนี้โครงการปั้นโอ่งยังทำให้เกิด <ol style="list-style-type: none"> 3.1 การเสริมสร้างความเข้มแข็งในความพยายามของชาวบ้านต่อการทำงานรวมกลุ่ม 3.2 กลุ่มชาวบ้านที่ยากจนได้รับผลประโยชน์ 3.3 สร้างให้ชาวบ้านมีความมั่นใจ และมีทักษะในการช่าง 3.4 ทำให้เกิดแนวทางแก้ไขปัญหาคาชาคที่เหมาะสมและสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน 4. ทำให้สถาบันวัดและ โรงเรียนมีโอ่งน้ำไว้ใช้ทำให้เกิดการประสานความสัมพันธ์ในการทำงาน ร่วมกันของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องในแต่ละสถาบัน นับได้ว่าเป็นครั้งแรกของความร่วมมือจากทั้ง 3 ฝ่ายที่รวมกันทำงานในหมู่บ้าน

ตารางที่ 3.2 (ต่อ)

โครงการ/หมู่บ้าน	ผลประโยชน์ที่ตกกับชุมชนและผลกระทบจากการดำเนินโครงการพัฒนา
โครงการทอผ้า หมู่บ้านขอ หมู่บ้านกอย	<ol style="list-style-type: none"> 1. เสริมสร้างทักษะชาวบ้านในงานการทอผ้า ทำให้เกิดช่างฝีมือที่มีความชำนาญสามารถที่จะเป็นวิทยากรจัดฝึกอบรมให้เพื่อนบ้านได้ ช่างฝีมือระดับวิทยากร 5 คน ชาวบ้านที่มีทักษะการทอผ้าจำนวน 40 คน 2. ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างชาวบ้าน กล่าวคือ ช่างฝีมือในหมู่บ้าน กอยฝึกสอนช่างฝีมือในหมู่บ้านเขาหินกลิ้ง จนมีความรู้ความสามารถในระดับเป็นวิทยากรได้จำนวน 5 คน 3. สร้างความมั่นใจกันทั้งครูผู้สอนและชาวบ้าน ในการเรียนรู้เกี่ยวกับงานทอผ้าจากการฝึกสอนกันเอง 4. ชาวบ้านสามารถทอผ้าใช้ได้เองโดยไม่ต้องซื้อหา เป็นการช่วยลดรายจ่ายในครอบครัวอย่างหนึ่ง 5. นำไปสู่การสร้าง ความสนใจในการทำกิจกรรมพัฒนาบ้านอื่น ๆ ร่วมกัน 6. ทำให้กลุ่มแม่บ้านได้ใช้เวลาว่างที่มีอยู่ทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ และเป็น การส่งเสริมบทบาทสตรี ในการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน อีกทางหนึ่ง 7. กระทบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและเพื่อนบ้าน จากการแลกเปลี่ยนและมอบงานฝีมือทอผ้าให้แก่กัน 8. เสริมสร้างทักษะ และทำให้ช่วยลดภาวะความตึงเครียดอันเกิดจากงาน และสภาพแวดล้อมที่จำเจ 9. ผู้ชายได้มีบทบาททำกิจกรรมร่วมโดยช่วยสร้างก็ได้
ซ่อมแซมถนน หมู่บ้านขอ หมู่บ้านกอย	<ol style="list-style-type: none"> 1. ซ่อมแซมถนนจากอำเภอ ถึงหมู่บ้านขอ และหมู่บ้านกอย ในเส้นทาง 8 กิโลเมตร 2. สร้างสรรค์การทำงานร่วมกันระหว่างคนในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน 3. ปรับปรุงสภาพถนน ทำให้การคมนาคมคึกคักระหว่างหมู่บ้านดีขึ้น 4. ทำให้ชาวบ้าน ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านตนเอง เรียนรู้ถึงความสามารถและศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ และสามารถนำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงสร้างสรรค์ต่อหมู่บ้าน อีกทั้งเป็นการแก้ไขปัญหาของหมู่บ้านได้อีกด้วย

ตารางที่ 3.2 (ต่อ)

โครงการ/หมู่บ้าน	ผลประโยชน์ที่ตกกับชุมชนและผลกระทบจากการดำเนินโครงการพัฒนา
โครงการเพาะเห็ด หมู่บ้านกอก หมู่บ้านซอ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ชาวบ้านได้เรียนรู้การเพาะเห็ด 2. ชาวบ้านที่หมู่บ้านเขาคิน เพาะเห็ดเป็นจำนวน 54 ครัวเรือนที่หมู่บ้านเขาคินกั้งจำนวน 101 ครัวเรือน 3. ใช้ทรัพยากรภายในชุมชนที่มีอยู่และหาได้ให้เป็นประโยชน์ 4. เป็นการช่วยลดค่าใช้จ่ายระดับหนึ่ง 5. ทำให้เกิดทรัพยากรบุคคลในหมู่บ้านที่มีทักษะและความสามารถในการเพาะเห็ด

การวิเคราะห์และประมวลข้อคิดเห็นของผลกระทบจากงานพัฒนา ในกระบวนการพัฒนาโครงการ เพื่อพิจารณาถึงหมู่บ้านที่โครงการได้เข้าไปดำเนินงาน โดยการสนับสนุนจากองค์กร มีเครื่องบ่งชี้หลายอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการค้นคว้าและการตระหนักของชาวบ้านในการทำกิจกรรมแก้ไขปัญหากันอีกทั้งมีการนำทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกมาใช้ในการทำกิจกรรมพัฒนา นอกจากนี้พบว่าในเขตหมู่บ้านดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการมากกว่าหมู่บ้านข้างเคียง อีกทั้งชาวบ้านในหมู่บ้านเหล่านั้นเองก็ตระหนักและรู้จักถึงงานของรัฐที่สามารถจะสนับสนุนและให้ประโยชน์คือหมู่บ้านค่อนข้างมาก กลุ่มชาวบ้านและผู้นำเองมีความรู้ ประสบการณ์ และทักษะในการทำงานรวมกลุ่ม รู้จักการบริหาร การจัดการ โครงการค่อนข้างดี ชาวบ้านได้มีการพัฒนาความรู้และทักษะใหม่ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อครอบครัว ในทางครอบครัว ทักษะที่ได้เรียนรู้ทำให้ชาวบ้านสามารถมีรายได้เพิ่มขึ้นมาจากเดิม สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้มีหลายอย่างก็ชี้ให้เห็นถึงกิจกรรมและแนวทางการดำเนินงานโครงการซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกัน

ลักษณะเด่นขององค์กร ฯ ในการทำงานพัฒนาชนบท ก็คือความสามารถสร้างการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านในการทำกิจกรรมพัฒนา การทำให้ชาวบ้านเป็นหลักในการกำหนดกิจกรรมพัฒนาของหมู่บ้านด้วยตัวชาวบ้านเอง รวมทั้งการวางแผนการทำงานพัฒนาโดยชาวบ้านเป็นแกนนำ หลักการทำงานกับชาวบ้านขององค์กร ฯ ในเรื่องของการทำกิจกรรมพัฒนาบนพื้นฐานของการช่วยเหลือตัวเองของชาวบ้าน การพึ่งตัวเองและการเสริมสร้างองค์กร ชุมชนมีส่วนทำให้กระบวนการพัฒนาคำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น มีโครงการหลายอย่างที่เกิดขึ้น รวมทั้งโครงการโอง์ โครงการทอดผ้า และโครงการเพาะเห็ด งานโครงการเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วมีการดำเนินการต่อเนื่องกันโดยการบริหารและจัดการของชาวบ้านเอง แม้ว่าทางองค์กร ฯ จะไม่ได้ให้การสนับสนุนทางการเงินอีกต่อไป

ความสามารถของชาวบ้านที่จะรับผิดชอบงานพัฒนาชนบทในเรื่องที่เป็นปัญหากระทบภคานัน พบว่า จาก 6 หมู่บ้านในเขตปฏิบัติการ มีเพียงบ้านเดียวที่ผู้นำและองค์กรภายในหมู่บ้าน ได้บ่งชี้ให้เห็นความสามารถของชาวบ้านในการเข้ายุ่งเกี่ยวและดำเนินงานพัฒนาในเรื่องที่เป็นปัญหาซับซ้อนได้ ทั้งนี้เห็นได้จากการที่ผู้นำและชาวบ้านแสดงทัศนคติต่อกิจกรรมที่จะทำในหมู่บ้าน กล่าวคือ ในช่วงต้น ๆ ของการพูดคุยกับชาวบ้านนั้นความต้องการที่จะมีไฟฟ้าในหมู่บ้านจัดได้ว่าเป็นความจำเป็นและความต้องการอันดับแรก ๆ ปัจจุบันชาวบ้านไม่ค่อยกระตือรือร้นเท่าไรที่จะวิ่งเต้นให้มีไฟฟ้าในหมู่บ้าน เนื่องจากเห็นว่ากรรมมีไฟฟ้านั้นจะทำให้เกิดการเพิ่มค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ซึ่งก่อนข้างจะพุ่มเพี้ยทวมขึ้นมา เช่น อุปกรณ์เครื่องไฟฟ้าต่าง ๆ ชาวบ้านให้ความคิดเห็นว่าการมีไฟฟ้าในช่วงเวลานี้จะเป็นสาเหตุกระทบให้เกิดการบริโภคก่อนข้างสูง อันจะนำไปสู่การสร้างหนี้สินเพิ่ม อีกอย่างจะทำให้เกิดการเล่นการพนันจากรายการมวยหรือฟุตบอลในโทรทัศน์อีกด้วย

ที่หมู่บ้านก่อนนั้นแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จอีกเรื่องหนึ่งคือ ในการประสานให้ชาวบ้านสามารถรู้จักแหล่งทรัพยากรที่มีอยู่และสามารถนำทรัพยากร จากหน่วยงาน ของรัฐมาใช้ได้ นอกจากนี้ ชาวบ้านเองยังเข้าใจงานพัฒนาในลักษณะที่ไม่มองโครงการพัฒนาเป็นกิจกรรมเฉพาะเรื่อง แต่เข้าใจถึงกระบวนการพัฒนาที่จำเป็นต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ในลักษณะผสมผสานจากการดำเนินกิจกรรมหลาย ๆ เรื่อง อีกทั้งสามารถมีความคิดเห็นในประเด็นงานพัฒนาแง่มุมต่าง ๆ และสามารถมองงานพัฒนาในระยะยาวได้ ทั้งนี้สืบเนื่องจากปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน ซึ่งเป็นส่วนเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้นำและองค์กรชาวบ้านกล่าวคือ

ประการแรก ช่วงระยะเวลาที่องค์กร ฯ เข้าดำเนินงานในหมู่บ้านเป็นระยะเวลาค่อนข้างนานและต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วง 2 ปีแรกของการดำเนินงานโครงการ เรื่องนี้เป็นผลมาจากการสนับสนุนขององค์กร ฯ ต่อกิจกรรมพัฒนาในหลาย ๆ เรื่องที่หมู่บ้านก่อน ซึ่งผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมีความกระตือรือร้นสนใจทำกิจกรรมร่วมกันและได้พัฒนาความรู้ ความสามารถ รวมทั้งทักษะในการบริหารโครงการ

ประการที่สอง คือ คุณภาพของผู้นำเอง กล่าวคือผู้นำในหมู่บ้านนี้ได้รับการยอมรับเชื่อถือจากชาวบ้านว่ามีความสามารถให้การดำเนินงานพัฒนา สามารถตอบสนองปัญหาและความสนใจของชาวบ้าน อีกทั้งการมีความสามัคคีค่อนข้างสูงทำให้ผู้นำสามารถดึงการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านในกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านได้ ทั้งนี้หมายความว่าแผนงานพัฒนาในหมู่บ้านอยู่บนพื้นฐานของปัญหาความต้องการของชาวบ้านที่แท้จริง และเป็นประโยชน์ทั่วถึงกับคนทั้งหมู่บ้าน

ประการที่สาม คือ ทัศนคติในการทำงานพัฒนาหมู่บ้านของชาวบ้านแม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะเคยชินกับรูปแบบงานพัฒนาในระบบสั่งการจากหน่วยงานภายนอก แต่ที่หมู่บ้านนี้ผู้นำและชาวบ้านตระหนักและเห็นความสำคัญในการที่ชาวบ้านเองจะต้องเป็นตัวละครหลักในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ใช่รอคอยการช่วยเหลือหรือการบอกกล่าวจากบุคคลภายนอก

อย่างไรก็ตาม ในหมู่บ้านอื่น ๆ ของเขตปฏิบัติการนั้น แม้ว่าคณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านจะแสดงความสนใจในกิจกรรม พัฒนามากขึ้นก็ตาม องค์กร ฯ ยังจำเป็นต้องให้ความสนใจในการเสริมสร้างผู้นำและองค์กรชาวบ้านให้มากขึ้น

ในส่วนอื่น ๆ ซึ่งองค์การ ฯ จำเป็นต้องตรวจสอบ คือ ประเด็นงานที่สัมพันธ์กับการทำงานพัฒนาในระยะต่อไป เท่าที่ผ่านมาองค์การ ฯ สามารถแก้ไขปัญหาลักษณะที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ยุทธวิธีการทำงานค่อนข้างดี มีผลประโยชน์ต่อบุคคลในวงกว้าง โครงการที่ผ่านมานั้นมีรูปแบบค่อนข้างง่ายและมีระยะเวลาดำเนินงานในช่วงสั้น ๆ ส่วนนี้มีส่วนที่กระตุ้นชาวบ้านให้สนใจในกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ดังนั้นผลการดำเนินงานจึงเห็นเป็นรูปธรรมอย่างรวดเร็วสร้างให้ชาวบ้านมีความมั่นใจว่าตัวชาวบ้านเองสามารถทำงานพัฒนาได้ อย่างไรก็ตามแนวทางการดำเนินงานเท่าที่ผ่านมามีข้อกล่าว คือ ข้างข้างจะทำเป็นขั้นเล็กขั้นน้อยและมองไม่เห็นถึงลักษณะการพัฒนามีลักษณะผสมผสานและส่งผลกระทบต่อแก้ไขปัญหามนุษย์ในระยะยาวซึ่งจุดนี้องค์การ ฯ จำเป็นต้องให้ความสนใจและคำนึงถึงรวมทั้งกำหนดวิธีการทำงานในขั้นต่อไป

อีกประการหนึ่งนั้นเห็นว่าองค์การ ฯ สมควรให้ความสำคัญในการดำเนินกิจกรรมที่เป็น การคิดค้นเอาปัญหาเชิงเศรษฐกิจในหมู่บ้านมากกว่าเดิมจากที่ทำอยู่

ในส่วนอื่นซึ่งองค์การ ฯ จำเป็นต้องทบทวนคือ ความพยายามในการทำงานกับสภาตำบล ตามแผนโครงการได้กำหนดไว้ชัดเจนว่าองค์การ ฯ มีความตั้งใจที่จะทำงานกับสภาตำบล แต่ปรากฏว่าได้แค่เพียงกำหนดไว้ในเค้าโครงการเท่านั้นเพราะในทางปฏิบัติ การติดต่อกับหรือความสัมพันธ์มีเพียงให้องค์การสภาตำบลรับทราบโครงการพัฒนาที่จะดำเนินงานในหมู่บ้านเป้าหมาย และเป็นเพียงแค่ให้กำหนดเซ็นชื่อรับรองโครงการเท่านั้น ไม่ได้มีการปรึกษาหารือในรายละเอียดในระหว่างสมาชิกสภาตำบลถึงเรื่องงานโครงการ ฯ หรือการเข้ามามีบทบาทของสภาตำบลในการจัดทำและดำเนินการกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านเลย ดังนั้นจึงไม่ปรากฏว่า ได้มีผลจากการดำเนินงานโครงการต่อการพัฒนาปรับปรุงประสิทธิภาพของสภาตำบลในการทำงานพัฒนาชนบทตามที่ได้กำหนดไว้ในแผน

เจ้าหน้าที่องค์การ ฯ พบว่า การทำงานกับสภาตำบลนั้นค่อนข้างลำบากทั้งนี้เนื่องจากว่าหมู่บ้านในเขตปฏิบัติการนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของตำบลเท่านั้น ดังนั้นผู้ใหญ่บ้านที่ไม่อยู่ในเขตปฏิบัติการไม่ได้รับรู้หรือเกี่ยวข้องกับโครงการ จึงมองไม่เห็นความสำคัญในอันที่จะทบทวน หรือมีความคิดเห็นกับโครงการที่เป็นของหมู่บ้านอื่น นอกจากนี้สภาตำบลไม่ได้ให้ความสนใจต่อโครงการที่น่าเสนอมาจากระดับหมู่บ้านเนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวไม่ได้มีผลกระทบต่อบุคคลโดยตรง

สภาตำบลเห็นว่าภาระหน้าที่ของตนนั้นเกี่ยวกับการจัดทำแผนการสร้างงานในชนบท (กตช.) และการจัดสรรเงินโครงการ กตช. ให้กับหมู่บ้านต่าง ๆ

ด้วยเหตุนี้งานขององค์การ ฯ จึงไม่มีผลกระทบต่อปรับปรุงงานสภาตำบลแต่อย่างใด องค์การ ฯ ควรต้องทบทวนบทบาทและหาแนวทางเพื่อให้สามารถทำงานกับสภาตำบลให้เป็นผลได้ต่อไป

ข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ได้นำเสนอเพิ่มเติมในส่วนที่ ๕ ซึ่งคณะผู้ประเมินผลได้นำเสนอข้อคิดเห็นและเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทขององค์การ ฯ ในการทำงานโครงการพัฒนาชนบทในระยะต่อไป

4. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์การอาสาสมัครเอกชนกับรัฐ

โครงการ ฯ เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างองค์การพัฒนาเอกชน กับหน่วยงานของรัฐ ถึงแม้ว่าในสัญญาข้อตกลงขอรับทุนเมื่อเดือนพฤศจิกายนนั้นจะ ไม่ได้ให้รายละเอียด เพื่อวัตถุประสงค์และความสัมพันธ์ไว้ชัดเจน แต่ได้ชี้ให้เห็นถึงความตั้งใจขององค์การ ฯ ที่จะประสานความร่วมมือกับหน่วยราชการในการดำเนินงานโครงการ

คณะผู้ประเมินให้ความสนใจศึกษาประเด็นความร่วมมือของทั้งสองหน่วยงาน และผลกระทบที่เกิดจากการร่วมมือปฏิบัติงานโครงการ โดยเชื่อว่าจะได้บทเรียนและ ได้เรียนรู้จากประสบการณ์การพัฒนาชนบทของโครงการ ฯ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อองค์การอาสาสมัครเอกชนในการทำงานพัฒนาชนบทในประเทศไทย นอกจากนี้ บทเรียนที่ได้ อาจจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานของรัฐซึ่งให้ความสนใจประสานความร่วมมือกับองค์การอาสาสมัครเอกชนเพื่อช่วยเหลือภาครัฐบาลดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ดังที่ได้ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6

ในบทนี้นำเสนอการศึกษาลักษณะความร่วมมือระหว่างองค์การพัฒนาเอกชน และหน่วยงานรัฐในระดับต่าง ๆ และพิจารณาความแตกต่างระหว่างหน่วยงานทั้งสอง ทั้งที่เอื้อต่อความช่วยเหลือสนับสนุนการปฏิบัติงานในโครงการต่าง ๆ และที่เป็นจุดอ่อนในการดำเนินงาน

ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน

ในส่วนที่ 1 ได้กล่าวถึงขอบเขตความร่วมมือระหว่างองค์กร ฯ และหน่วยงานรัฐ และในส่วนที่ 2 ได้ให้รายละเอียดเค้าโครงความร่วมมือของหน่วยงานทั้งสองในแต่ละระดับ กล่าวโดยสรุปโครงการพัฒนาชนบทเป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยมีพื้นที่วิจัยเป็นห้องทดลองปฏิบัติงาน และได้กำหนดไว้ว่าบทเรียนที่ได้จากการทำกิจกรรมการพัฒนาค่าต่าง ๆ นั้น จะนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดปรับระบบการฝึกอบรมแก่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานสนาม ทั้งนี้ โดยมีที่ปรึกษาคำนึงการฝึกอบรมซึ่งประจำการอยู่ที่สำนักงาน ระดับเขต ทำหน้าที่เป็นตัวประสานระหว่างพื้นที่โครงการ และให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคต่าง ๆ แก่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นทั้งในระดับตำบลและอำเภอ ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของกรมสนับสนุนการดำเนินงานของโครงการ และนำบทเรียนที่ได้จากการปฏิบัติตามแก้ไขระบบการฝึกอบรม การฝึกอบรมขององค์กร ฯ นั้นคำนึงการทั้งในรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการ ขึ้นอยู่กับความต้องการของชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่พัฒนาระดับท้องถิ่นเป็นกรณีแต่ละเรื่องไป

ในทางปฏิบัตินั้น แผนงานมิได้เป็นไปตามที่ร่วมกันกำหนดไว้ ความสัมพันธ์ในการประสานความร่วมมือไม่ราบเรียบและเป็นปัญหา สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการทำงานในภาคสนาม ทั้งเจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ และเจ้าหน้าที่ระดับล่างของรัฐ แม้ว่าจะได้มีการทำงานร่วมกัน เช่น การจัดการฝึกอบรมให้แก่เยาวชน ในหมู่บ้านขอด้วยความร่วมมือของหน่วยงานทั้งสอง และการสัมมนากลุ่มย่อยคณะกรรมการหมู่บ้านที่บันทึกคำถาม กิจกรรมดังกล่าวมีผลกระทบน้อยมากต่อการจัดปรับ การเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงระบบการฝึกอบรมของหน่วยงานของรัฐ การที่กำหนดพื้นที่เป็นห้องปฏิบัติการเพื่อหาและสรุปบทเรียนร่วมกันจึงมิได้เป็นจริงตามที่กำหนดไว้ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่สามารถหาบุคคลที่เหมาะสมมาทำหน้าที่ที่ปรึกษาคำนึงการฝึกอบรม

ความแตกต่างในค่านิยมวิธีการพัฒนาระหว่างหน่วยงานทั้งหมด

ความยากลำบากที่เกิดขึ้นแก่องค์กร ฯ และหน่วยงานของรัฐในการปฏิบัติงานร่วมกันในโครงการนั้น แยกพิจารณาได้หลายประเด็น ประเด็นแรก คือความเข้าใจที่ต่างกันในด้านความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่องค์กร ฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประเด็นที่สอง คือความแตกต่างกันด้านวิธีการของทั้งสองหน่วยงาน และประเด็นที่สาม คือประเด็นที่เกี่ยวกับการบริหารโครงการ

ก. ความเข้าใจด้านการร่วมมือ

หลังจากที่คณะผู้ประเมินได้พิจารณาเอกสารการร่วมมือระหว่างหน่วยงานทั้งสองประกอบกับการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องในแต่ละระดับแล้ว พบว่าสาเหตุปัจจัยที่เป็นอุปสรรคของความร่วมมือและประสานการทำงานก็คือ ความคิดเห็นที่มีต่อโครงการที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมกิจกรรมการพัฒนาในระดับหมู่บ้าน และบทบาทของเจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ ในระดับสนาม

1. การฝึกอบรม

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบการฝึกอบรมจากข้อเสนอโครงการ ที่ปรากฏในเอกสารที่เสนอเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2526 เอกสารบันทึกข้อตกลงระหว่างองค์กร ฯ กับหน่วยงานรัฐ เมื่อเดือนมิถุนายน 2526 และเอกสารบันทึกการทำงานร่วมกันในเดือนธันวาคม 2526 นั้น พบว่า ในข้อเสนอโครงการนั้น การฝึกอบรมในสาขาขององค์กร ฯ นั้น หมายความว่า

“แนวทางการฝึกอบรมชุมชนขององค์กร ฯ ตัวอย่างเช่น ทางองค์กรได้เข้าร่วมในการจัดฝึกอบรมอย่างเป็นทางการบ้าง แต่เน้นการฝึกอบรมอย่างไม่เป็นทางการ การเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติ การให้การสนับสนุนและช่วยเหลือด้านเทคนิคในพื้นที่ปฏิบัติ การเยี่ยมพื้นที่ปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ขององค์กรและศึกษางาน การพัฒนาองค์กร ฯ และความสามารถในการจัดการการปฏิบัติงานตามโครงการโดยชาวบ้านซึ่งเน้นหนักในด้านการช่วยตนเองและการสร้างสรรค์โดยชุมชน รูปแบบการฝึกอบรมทั้งแบบทางการ แบบไม่เป็นทางการ และการเรียนรู้จากฝึกปฏิบัติ เป็นงานลักษณะผสมผสานของวิธีการทำงานพัฒนาชุมชนแบบ “CBIRD”

ตามเอกสารข้อตกลงการทำงานร่วมกันได้ระบุไว้ว่า การฝึกอบรมนั้นมีวัตถุประสงค์อยู่ 4 ประการคือ :

1. เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของเด็กและกลุ่มประชากรในพื้นที่เป้าหมาย
2. เพื่อให้ประสบการณ์จากโครงการกำหนดกลวิธีและรูปแบบการฝึกอบรมการพัฒนาชุมชน
3. เพื่อผสมผสานความพยายามด้านการพัฒนาระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชน
4. เพื่อนำเอาบทเรียนที่สรุปได้จากโครงการไปใช้ปฏิบัติในพื้นที่อื่น

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในข้อเสนอโครงการที่เสนอกับวัตถุประสงค์ที่เสนอไว้ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ชัดว่าในข้อเสนอโครงการนั้น การฝึกอบรมหมายถึง “การเข้าไปแทรกแซงอย่าง เหมาะสม” และไม่ได้แยกออกเป็นวัตถุประสงค์ของโครงการ ส่วนในเอกสารข้อตกลงการทำงานนั้นมีวัตถุประสงค์ อยู่ข้อหนึ่ง ที่ระบุว่า จะใช้ประสบการณ์ที่ได้จากโครงการ ไปกำหนดกลวิธีและรูปแบบ ในการฝึกอบรมด้านการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้จากข้อความดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจความหมายของการฝึกอบรมที่ต่างกัน ความแตกต่างดังกล่าวมีผลต่อความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับแผนงานโครงการ

เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ได้ปฏิบัติงานตามปรัชญาการฝึกอบรมด้วยการพบปะพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชน จัดอภิปรายกลุ่มย่อยกับคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มต่าง ๆ และพาไปปฏิบัติงาน ในขณะเดียวกันในกระบวนการการจัดทำ

โครงการก็เป็นการเรียนรู้ประสบการณ์ไปพร้อม ๆ กับเจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ ยังได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐจัดการฝึกอบรมอย่างเป็นทางการตลอดจนจัดสัมมนากลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนและสมาชิกของกรรมกรหมู่บ้าน และกลุ่มย่อย

องค์กร ฯ ได้เชิญที่ปรึกษาด้านการฝึกอบรม ซึ่งเป็นคนไทยที่เคยทำงานกับองค์กรเอกชน ในประเทศฟิลิปปินส์มาร่วมปฏิบัติงานกับผู้ประสานงานเสนาและทีมงานในสนามเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2526 ที่ปรึกษาได้ช่วยงานเจ้าหน้าที่สนามในด้านการเตรียมทักษะและความสามารถในการพัฒนาให้แก่ชาวบ้านและกลุ่มทำงาน โดยการใช้กิจกรรมที่กลุ่มชาวบ้านทำนั้นเป็นการเรียนรู้ประสบการณ์ สำหรับทั้งชาวบ้านกลุ่มทำงานและเจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ กับการฝึกอบรมในช่วงนั้นจึงเป็นการฝึกอบรมด้วยวิธีการเรียนรู้จากการปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม หน่วยงานของรัฐก็ยังเห็นว่าองค์กร ฯ ไม่สามารถที่จะตอบสนองข้อตกลงด้านการฝึกอบรม ทั้งนี้โดยทางกรรมก็ความตามวัตถุประสงค์ของบันทึกข้อตกลงว่าองค์กร ฯ จะเสนอแผนการฝึกอบรมที่ชัดเจนให้แก่หน่วยงานระดับเขต และสามารถนำไปใช้ในพื้นที่ยื่นของประเทศได้ด้วย ในขณะที่องค์กร ฯ ได้แค่เข้าร่วมการจัดฝึกอบรมอย่างเป็นทางการกับเจ้าหน้าที่ระดับเขตเพียง 2 ครั้ง และไม่สามารถจัดหาที่ปรึกษาด้านการฝึกอบรมให้แก่หน่วยงานรัฐระดับเขต ดังนั้นทางหน่วยงานรัฐจึงเพิ่งแจ้งว่า องค์กร ฯ ไม่ทำความเข้าใจในข้อตกลงและประสพความล้มเหลว ในการแสวงหารูปแบบการฝึกอบรมแบบใหม่ ทั้งเพื่ออบรมให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวบ้าน

ในความเป็นจริงแล้วองค์กร ฯ ได้พยายามทำตามข้อตกลงด้วยการจัดหาที่ปรึกษาด้านการฝึกอบรม โดยการจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศในช่วงกัน ๆ ปี 2526 เพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือด้าน ระบบการฝึกอบรมของกรรม และในช่วงเดือนสิงหาคมปีเดียวกันองค์กร ฯ ก็ได้ว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญอีกท่านหนึ่ง เป็นเวลา 3 สัปดาห์ เพื่อทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำช่วยเหลือทางด้านการฝึกอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่น และแม้ว่าท่านผู้นั้นจะได้รับการเสนอชื่อเพื่อคัดเลือกเป็นที่ปรึกษาด้านการฝึกอบรมด้วยก็ตาม แต่ทางองค์กร ฯ และกรรม ฯ มีความเห็นพ้องกันว่า ไม่เหมาะสมที่จะรับตำแหน่งดังกล่าว ดังนั้น องค์กร ฯ จึงต้องพยายามแสวงหาบุคคลเพื่อมาทำหน้าที่ดังกล่าวต่อไปอีกและพบว่า มีคนไทย 2 คน ที่เหมาะสม คนแรกได้รับการยอมรับแต่ไม่สามารถจะขออนุมัติจากสังกัดเดิมได้ ส่วนคนที่สองทางกรรม ฯ ไม่ยอมรับข้อเสนอดังกล่าว

การที่ไม่มีที่ปรึกษาด้านการฝึกอบรมนั้นเป็นเหตุผลสำคัญที่นำมาสู่ความยุ่งยากในโครงการ เพราะจากการที่ไม่มีบุคคลทำหน้าที่นั้น ทำให้ไม่มีการ นำเอาบทเรียนที่ได้จากการปฏิบัติงานในพื้นที่มาจัดเตรียมหาวิธีการด้านการฝึกอบรมซึ่งทางสำนักงานเขต และกรรม ฯ จะได้นำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อไป จึงดูเหมือนว่าเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพล ที่ทำให้เจ้าหน้าที่ระดับเขตและระดับจังหวัดมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อองค์กร ฯ ที่ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือในด้านการฝึกอบรมอย่างเป็นทางการแก่เขาได้

ข. กิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่

ความไม่เข้าใจในวิธีการทำงานเพื่อการ สนับสนุนและช่วยเหลือด้านการพัฒนาขององค์กร ฯ ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ปัญหาในความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานทั้งสอง จากที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าองค์กร ฯ ให้

ความช่วยเหลือโดยเน้นการพัฒนาแบบผสมผสาน จำกัดบุคลากรให้ ให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคและการสนับสนุนเงินทุนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน กลุ่มบุคคลและระดับบุคคลนั้น ทางกรม ฯ มีความรู้สึกว่าการ ๖ ควรจะให้ทุนสนับสนุนแก่กรม ฯ และให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคแก่องค์กรในพื้นที่ในด้านการฝึกอบรมตามที่ทางกรม ฯ แจ้งความจำนง ขอบเขตความช่วยเหลือ (ในแง่ความถี่เห็นของกรม ฯ) ควรเป็นจำนวนเล็กน้อย และผู้หญิง ตลอดจนการให้การฝึกอบรมแก่องค์กรพัฒนาในระดับหมู่บ้าน ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งขอบเขตงานดังกล่าวนี้ทั้งหมด ทางกรม ฯ เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการอยู่แล้ว

ความช่วยเหลือด้านกิจกรรมรวมการพัฒนาขององค์กร ฯ ซึ่งเกิดจากการตอบสนองความต้องการของชาวบ้านนั้น ทำให้ทางกรม ฯ เกิดความสงสัยว่า

- องค์กร ฯ มิได้สนใจในด้านกิจกรรมที่เกี่ยวกับเด็ก เนื่องจากไม่มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็ก ซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญกิจกรรมหนึ่งของกรม ฯ
- องค์กร ฯ ไม่สนใจให้ความสำคัญต่อนโยบายของกรม ฯ

3. บทบาทของบุคลากร

ความไม่เข้าใจที่หน่วยงานรัฐมีต่อองค์กร ฯ อีกประการหนึ่งก็คือ เรื่องบทบาทของเจ้าหน้าที่ ระดับสนามขององค์กร ฯ เจ้าหน้าที่ระดับสูงของกรม ฯ มีความเห็นว่า ผู้ประสานงานสนามขององค์กรควรจะทำงานอย่างใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ระดับตำบลและอำเภอ ไม่ควรที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับรายละเอียดของการทำงานโครงการในระดับหมู่บ้าน และยิ่งกว่านั้นควรจะอำนวยความสะดวกในด้าน การเงินและด้านความช่วยเหลือทางเทคนิคตามที่กรม ฯ ต้องการ หรือตามที่กรม ฯ เสนอขอมา

อย่างไรก็ตาม ทางองค์กร ฯ มีความเห็นว่าเจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ เป็นผู้ปฏิบัติงานพัฒนาในระดับหมู่บ้าน โดยทำหน้าที่ด้านการวางแผน และช่วยเหลือกิจกรรมการพัฒนาพร้อมกับเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่น ในขณะเดียวกันทางองค์กร ฯ ก็ได้แต่งตั้งผู้ประสานงานที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ทำงานในพื้นที่และจัดเตรียมด้านการฝึกอบรมแบบฝึกปฏิบัติงานอย่างไม่เป็นทางการเพื่อเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่น แต่เจ้าหน้าที่ในระดับสูงกลับมีความรู้สึกว่าการทำงานของเจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ เป็นการทำงานซ้ำซ้อนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับสนาม อย่างไรก็ตาม ความคิดเห็นกันนี้มิได้เหมือนกันไปหมดทุกคน กล่าวคือ ยังมีความเห็นที่ว่า มีความยินดีที่มีผู้เข้ามาช่วยเหลือและสนับสนุนงานในระดับสนาม แต่อีกแง่หนึ่งก็รู้สึกว่ามีแรงกดดันมาจากกรม ฯ โดยตรง

ยังมีปัจจัยหลาย ๆ ประการที่นำไปสู่ความไม่เข้าใจระหว่างองค์กร ฯ และหน่วยงานรัฐในชั้นความร่วมมือ ประการแรก คือ ความไม่ชัดเจนของบันทึกข้อตกลง และเอกสารข้อตกลงการทำงานร่วมกัน เมื่อเปรียบเทียบกับแผนงานที่เสนอไว้ในข้อเสนอ โครงการ ประการที่สอง ทางหน่วยงานรัฐอาจจะมีประสบการณ์การทำงานร่วมกับองค์กรเอกชนระดับระหว่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่ให้ความช่วยเหลือในด้านการเงิน และการช่วยเหลือด้านเทคนิคโดยตรงต่อแผนงานที่ทางหน่วยงานรัฐมีอยู่ ประการที่สาม ได้แก่การเปลี่ยนตัวบุคคลสำคัญของกรมหน่วยงานรัฐและเจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ ในระดับจังหวัดและระดับส่วนกลางในช่วงต้นของโครงการ และในช่วงหลังของปีนั้นเองผู้ที่สนับสนุนเจ้าหน้าที่ระดับสนามของทั้งสองฝ่ายได้ถูกย้ายไปอยู่จังหวัดอื่น และเจ้าหน้าที่

ขององค์กร ฯ ก็เปลี่ยนตัวด้วยคือ ในช่วงเดือนมีนาคม 2526 ได้มีการเปลี่ยนตัวเจ้าหน้าที่ระดับเจ้าหน้าที่โครงการ และตำแหน่งผู้อำนวยการขององค์กร ฯ นั้นได้รับการบรรจุแต่งตั้งเมื่อเดือนกรกฎาคม 2527

ข. แนวทางการพัฒนาชุมชนขององค์กร ฯ และหน่วยงานรัฐ

จากแนวคิดของวัตถุประสงค์ในการพัฒนาของโครงการพบว่า ทั้งสององค์กร มีความคล้ายคลึงกัน ในหลาย ๆ ด้าน เช่น ต่างก็ตระหนักถึงความสำคัญของความจำเป็นพื้นฐาน การช่วยเหลือตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชน และการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม และต่างก็ทำงานกับองค์กรหมู่บ้าน เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งมองเห็นความสำคัญของบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในระดับหมู่บ้าน นอกจากนี้แล้วทั้งสององค์กร ต่างก็เห็นถึงความสำคัญในการค้นหาความต้องการและความสามารถในการวางแผนในระดับหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม จากการปฏิบัติงานในโครงการ ฯ ที่เกิดขึ้นพบว่าวิธีการที่ใช้ในระดับสนามของทั้งสององค์กรนั้นต่างกัน โดยเฉพาะในด้านการวางแผนกิจกรรมในระดับชุมชน และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการพัฒนา เช่น วิธีการขององค์กร ฯ ในการวางแผน ซึ่งแสดงไว้ด้วยการศึกษาเฉพาะกรณีในส่วนที่ 2 เป็นการเน้นกระบวนการพัฒนาของชาวบ้านด้วยวิธีการเรียนรู้ โดยเฉพาะกลุ่มผู้ทำกิจกรรมการพัฒนา ในวิธีการดังกล่าว องค์กร ฯ ต้องการความยืดหยุ่นและคล่องตัว เพื่อให้โครงการพัฒนานั้นเป็นโครงการที่ตอบสนองทั้งความต้องการและเหมาะสมสำหรับชาวบ้าน โครงการพัฒนาที่เกิดจากการร่วมกันวางแผนด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์ ยากิ การสำรวจความต้องการ การตัดสินใจแก้ไขปัญหา การกำหนดกลยุทธ์ และการจัดทำเค้าโครงการกิจกรรม เหล่านี้ชาวบ้านจะต้องมีส่วนร่วมด้วยทุกขั้นตอน วิธีการดังกล่าวข้างต้นต้องการเวลาและความพยายามจากเจ้าหน้าที่ องค์กร ฯ ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ต้องสามารถที่จะสนองตอบต่อสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในแต่ละหมู่บ้านและเตรียมตัวทำงานได้ในทุกสภาพเวลาที่เหมาะสมกับเวลาและฤดูกาลการทำงานของชาวบ้าน

ส่วนการทำโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนารัฐนั้นเป็นการกำหนดกระบวนการ การพัฒนาตามกฎเกณฑ์ที่ไ้ระบุไว้โดยหน่วยงานบริหารของรัฐ การวางแผนเป็นการเสนอแผนล่วงหน้า 1 ปี เพื่อขออนุมัติงบประมาณที่จะได้รับการจัดสรรในปีต่อไป กรมต่าง ๆ ทำหน้าที่รับผิดชอบเพื่อตอบสนองเป้าหมายของแผนชาติ แผนจึงเป็นเครื่องสะท้อนถึงการให้ความสำคัญของแผนชาติ

ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของรัฐรู้สึกว่าการปฏิบัติงานตามแผน ขององค์กร ฯ คล้ายคลึงกับกระบวนการวางแผนพัฒนาชนบทของชาติ และเจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ ก็ยังคงยืนยันว่าโดยทั่วไปแล้วแผนของรัฐเป็นแผนที่มาจากเบื้องบนและเป็นตัวแทนความคิดของรัฐหรือสมาชิกบางกลุ่มที่ได้รับเลือกขึ้นมาแล้วจากชุมชนหรือตำบล ดังเช่น แผนระดับตำบลที่ผ่านการพิจารณาจากสภาตำบลนั้นก็คือ แผนที่มาจากความต้องการของกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นส่วนใหญ่

ความแตกต่างในวิธีการการพัฒนาในระดับชาวบ้านนั้น นำไปสู่ความยุ่งยากต่อองค์กรทั้งสอง กล่าวคือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ยืนยันว่าวิธีการขององค์กร ฯ นั้นเป็นวิธีที่เรียกร้องหรือต้องการเงื่อนไขต่าง ๆ มากเกินไป เช่นเวลาที่ยาวนาน การทำงานตอนกลางคืนซึ่งไม่สัมพันธ์กับเวลาการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเรื่องยุ่งยาก การขาดรายละเอียดและไม่กำหนดเฉพาะเจาะจงลงไปเกี่ยวกับแผนงานที่จะทำและงบประมาณที่จะใช้เหล่านี้เป็นสิ่งที่นำความปวดเคียรเวียนเกล้ามาสู่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ในขณะที่เดียวกันทางองค์กร ฯ ก็ยังคงยืนยัน

ถึงนโยบายด้านการวางแผนและการงบประมาณซึ่งยึดมั่นว่าการอนุมัติโครงการนั้นยืดหยุ่นได้ โดยถือหลักว่าต้องเป็นโครงการที่สนองตอบ และมีประสิทธิภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการของชาวบ้าน

ค. การบริหารแผนงาน/โครงการ

หลักการอนุมัติโครงการพัฒนาของชาวบ้านนั้น มีอยู่ในเอกสารเค้าโครงบันทึกการทำงานร่วมกันในเดือนธันวาคม 2526 โดยระบุไว้ว่าในการเสนอโครงการของชาวบ้านจะต้องผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล คณะกรรมการอำเภอเพื่อตรวจสอบ พัฒนาการอำเภอซึ่งเป็นกรมการคนหนึ่งในคณะกรรมการอำเภอเป็นผู้หนึ่งซึ่งจะให้มีการทบทวนแผนได้ โดยหลักการแล้วการทำงานเป็นไปโดยยึด แต่บางครั้งก็เกิดการล่าช้า เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลว่าองค์กร ฯ มักจะปฏิเสธที่จะรับโครงการที่ทรงราชการขอมา หรือเป็นโครงการที่ขอมาโดยไม่มีเจ้าหน้าที่ขององค์กร ฯ ร่วมทำโครงการด้วย แต่ทางองค์กร ฯ พิจารณาแล้วเห็นว่า การตอบสนองขององค์กร ฯ ในกระบวนการอนุมัติโครงการนั้น ได้พยายามปฏิบัติตามหลักการของรัฐที่มีอยู่เท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งนี้ยังองค์กร ฯ เชื่อว่าจะเป็นกระบวนการสร้างความสามารถให้แก่ชุมชน และกระตุ้นให้ชาวบ้านได้แสดงบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นของเรา

ครูในหมู่บ้านได้วิพากษ์วิจารณ์การอนุมัติโครงการขององค์กร ฯ เช่นกันว่าเป็นกระบวนการที่ล่าช้า ใช้เวลานาน และเขาเหล่านั้นยังเชื่อว่างค์การ ฯ มีอำนาจในการอนุมัติโครงการ หลักการที่มีอยู่นั้นไม่เป็นจริง ครูในท้องถิ่นเชื่อว่างค์การ ฯ ควรที่จะพิจารณาคดีวิธีการที่ล่าช้าแบบราชการ ครูบางคนยังเสนอแนะว่างค์การ ฯ ควรจะทบทวนโครงสร้างในการร่วมมือทำงานกับรัฐบาลใหม่ เขาเชื่อว่า การทำงานโดยร่วมมือกับหน่วยงานรัฐเพียงหน่วยงานเดียวนั้น ไม่เป็นการกระตุ้นให้เกิดการร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐ บางคนถึงกับแสดงความสงสัยว่าทำไมองค์กร ฯ จึงไปเริ่มต้นทำงานกับเจ้าหน้าที่ชุมชน แต่ไม่ทำงานกับพวกครูในชุมชน ส่วนเจ้าหน้าที่กลับรู้สึกว่าการไม่เข้าใจระหว่างหน่วยงานรัฐและองค์กร ฯ ในการทำงานกับครูในหมู่บ้านนั้นสามารถระลอกเสียงได้ถ้าหากได้กำหนดบทบาทและหน้าที่ไว้ชัดเจนก่อนที่องค์กร ฯ จะเริ่มเข้าทำงานในชุมชน

ตารางที่ 4.1 สรุปความแตกต่างที่สำคัญระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานพัฒนาของรัฐ

องค์กรรัฐ	องค์กรเอกชน
1. ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน	1. จะต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงความจริงใจ
2. ส่งเสริมแผนการพัฒนาเฉพาะตามที่กำหนด	2. สนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาที่มีรากฐานมาจากความต้องการและความสามารถภายในชุมชน
3. งบประมาณของรัฐสามารถที่จะสนับสนุนเจ้าหน้าที่จำนวนมากและโครงการพัฒนาหลัก ๆ	3. มีงบประมาณจำกัด แต่กิจกรรมการพัฒนาย้าในด้านการพึ่งตนเอง
4. ยึดตามนโยบายและกระบวนการวางแผนของรัฐ ซึ่งก่อนข้างจะมีข้อจำกัด	4. กระบวนการวางแผนและการงบประมาณยึดหยุ่นได้ตามโครงการพัฒนา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเพียงพอของทรัพยากรและความต้องการในระดับชาวบ้าน
5. เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลบางคนยึดมั่นในเรื่องการส่งเสริมมากกว่า "การพัฒนา"	5. บุคลากรขององค์กรเอกชนไม่มียึดถือในเรื่องการส่งเสริม และมักจะมีแรงกระตุ้นสูง
6. ยังคงปฏิบัติในด้านการบริหารจัดการแบบ "จากเบื้องบน"	6. มีความพยายามที่จะส่งเสริมการวางแผนแบบมีส่วนร่วม และยอมรับการแนะนำและการเสนอแนะ

เมื่อพิจารณาถึงภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างองค์การ ๖ กับรัฐแล้วปรากฏว่ามีประเด็นสำคัญ 2 ประการที่องค์การ ๖ จำเป็นจะต้องพิจารณาในอนาคต ประเด็นแรกคือ ลักษณะของความสัมพันธ์ขององค์การ ๖ กับรัฐ ซึ่งหน่วยงานจำเป็นจะต้องตรวจสอบและนิยามความสัมพันธ์เสียใหม่ ประเด็นที่สองคือ กระบวนการการอนุมัติโครงการ ในทั้ง 2 ประเด็นที่กล่าวข้างต้นนี้ จะได้นำไปพิจารณาในรายละเอียดในส่วนของการข้อเสนอแนะในส่วนที่ 5

อภิปราย

ข้อโต้แย้งในส่วนก่อน ๆ ชี้ให้เห็นความไม่เห็นพ้องต้องกันระหว่างองค์การอาสาสมัครเอกชน และหน่วยงานของรัฐใน 3 เรื่องใหญ่ ๆ คือ การฝึกอบรม แนวความคิดการพัฒนา และบทบาทของเจ้าหน้าที่ภาคสนาม ความไม่เห็นพ้องต้องกันนั้นสามารถที่จะทำความเข้าใจกันได้ และแผนการทำงานก็ปรับให้ทำงานร่วมกันได้เช่นกัน เพื่อที่จะให้เกิดความร่วมมือและความช่วยเหลือซึ่งกันและกันนั้นเป็นจริง อย่างไรก็ตาม คงไม่ใช่เป็นเรื่องที่ง่ายนัก โดยเฉพาะถ้าทั้งหน่วยงานรัฐ และองค์การอาสาสมัครเอกชนไม่ต้องการที่จะร่วมมือกัน ดังนั้นจึงเห็นว่า สมควรที่จะได้มีการอภิปรายถึงข้อดีและข้อเสียของการร่วมมือดังกล่าว

อย่างน้อยที่สุดเราก็เห็น ได้ชัดว่าความร่วมมือกัน ระหว่างหน่วยงาน ของรัฐและองค์การอาสาสมัครเอกชน มีข้อดีอยู่ 2 เรื่อง คือ การส่งเสริมการวางแผน “จากล่างสู่บน” และการร่วมมือกันในกิจกรรมพัฒนาในระดับชุมชนของเจ้าหน้าที่จากรัฐและจากองค์การ ๖ ซึ่งได้ร่วมมือกันทำงานโดยมีเป้าหมายร่วมกัน อย่างไรก็ตาม พบว่า ความต้องการสร้างเอกภาพในความร่วมมือทุกระดับและโดยเฉพาะระดับบนนั้น เป็นเรื่องที่ทำให้เป็นจริงได้ยากและอาจจะกลายเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติงานสำหรับทั้ง 2 หน่วยงาน

ก. การส่งเสริมการวางแผนแบบ “จากล่างสู่บน” (Bottom up Planning)

จุดมุ่งหมายร่วมกันของหน่วยงานรัฐและองค์การ ๖ คือการส่งเสริมการวางแผนแบบ “จากล่างสู่บน” ทางองค์การ ๖ ควรจะมีแผนการดำเนินงานหลายแนวเพื่อเน้นการทำงานที่ส่งเสริมกระบวนการนี้ เมื่อพบว่ายังไม่เกิดขึ้นจริงในระดับหมู่บ้าน ในฐานะที่เป็นองค์การอาสาสมัครเอกชน ซึ่งมีความคล่องตัวในการทำงานใกล้ชิดกับชาวบ้าน ควรจะใช้เป็นข้อดีในการแก้ไขและส่งเสริมการวางแผน “จากล่างสู่บน” เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชาวบ้านและบรรดากฎประเพณีของทั้งสองหน่วยงาน

ตัวอย่างในการร่วมมือของหน่วยงานของรัฐและองค์การ ๖ นั้น ได้แก่ การจัดค่ายฝึกอบรมเยาวชนของตำบล ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญในวิถีทางที่เจ้าหน้าที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมาในการฝึกอบรมในพื้นที่ เป็นครั้งแรกที่เจ้าหน้าที่ได้จัดทำกาประเมินผลที่ออกแบบ เพื่อสะท้อนผลการฝึกอบรมจากผู้รับการฝึกอบรม และผู้จัดการฝึกอบรม ข้อมูลที่ได้รับนี้มีประโยชน์อย่างมากในการที่จะกำหนดรูปแบบการฝึกอบรมเยาวชนในครั้งต่อไปๆ ภายในตำบล ยิ่งไปกว่านั้น การสนับสนุนให้มีการพูดคุยกันในกลุ่มเล็กๆ และให้เยาวชนมีส่วนร่วมมากขึ้นระหว่างที่มีการฝึกอบรมเป็นการชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีการฝึกอบรมไปจากเดิมที่ใช้แต่เพียงการบรรยาย การเปลี่ยนแปลงทั้ง 2 อย่างนี้ชี้ให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่นั้นได้จัดการฝึกอบรมที่มีวิธีการยืดหยุ่นมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในความพยายามจัดการฝึกอบรมที่จะมีขึ้นในระดับตำบลในอนาคต

ข. ความร่วมมือของหน่วยงานรัฐและองค์กร ฯ ในกิจกรรมพัฒนาชุมชน

เนื่องจากเป็นหน่วยงานของรัฐบาล ทั้งนี้งบประมาณจึงถูกกำหนดตายตัวและต้องวางแผนล่วงหน้าเป็น เวลาเกือบ 2 ปี ในกรณีถ้ามีกิจกรรมใดที่ต้องการความช่วยเหลือทางการเงินงบประมาณจากรัฐแต่มีไม่เพียงพอ ก็สามารถใช้เงินจากองค์กร ฯ ทดแทนส่วนที่ขาดได้ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นถึงความร่วมมือกัน ระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กร ฯ และชาวบ้านใน 4 หมู่บ้าน คือข้อมูลในตารางที่ 2.4 ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่าชาวบ้าน หน่วยงานรัฐ และองค์กร ฯ ได้มีส่วนร่วมเพื่อการดำเนินกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ของหมู่บ้าน

นอกเหนือไปจากรายงานจำนวนหนึ่งที่ได้ส่ง ไปให้หน่วยงาน รัฐเพื่อแสดงให้เห็นถึงโครงการพัฒนา ต่าง ๆ ที่วางไว้แล้ว องค์กร ฯ และเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดได้ร่วมมือกันผลิตจดหมายข่าวและสไลด์งานกิจกรรมการ พัฒนาเพื่อใช้อธิบายให้เจ้าหน้าที่ในพื้นที่อื่น ๆ ได้รับรู้ถึงความคืบหน้าและกิจกรรมของโครงการ ฯ

ค. ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับบทบาทและกิจกรรมของโครงการ

โครงสร้างภายในและกลไกของหน่วยงานรัฐและองค์กรอาสาสมัครเอกชนนั้นมีความแตกต่างกัน และ แต่ละองค์การดูเหมือนจะมีความยากลำบากในการพยายามที่จะเข้าใจถึงโครงสร้างและกลไกขององค์กรอื่น บทเรียน ที่ได้รับจากโครงการนี้คือ การร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างหน่วยงานรัฐและองค์กรอาสาสมัครเอกชน ควรจะ ลดลงและไม่ควรจะถูกคาดหวังมากเกินไป อย่างไรก็ตามการขอความช่วยเหลือซึ่งกันและกันควรจะได้รับ การสนับสนุน แต่ควรจะต้องหลีกเลี่ยงรูปแบบของความร่วมมือหรือแผนงานที่ซับซ้อน และความสัมพันธ์ก็ควรจะเป็นไปอย่าง หลวม ๆ และยืดหยุ่น

โครงการพัฒนาชนบทได้แสดงให้เห็นว่าถ้าหากหน่วยงานรัฐและองค์กรอาสาสมัครเอกชนไม่เห็นพ้องกัน ในกิจกรรมที่จะส่งเสริมแล้ว ความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้น ข้อพิจารณาในบทก่อน ๆ นี้ชี้ให้เห็นว่า หน่วยงานรัฐ และองค์กร ฯ ไม่เข้าใจร่วมกันโดยพื้นฐานในเรื่องบทบาทขององค์กร ฯ ในการฝึกอบรมและเทคนิคในการ พัฒนา ทางหน่วยงานรัฐคิดว่าบทบาทขององค์กร ฯ คือ ให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคการฝึกอบรม ทั้ง ในส่วนกลางและศูนย์ฝึกอบรมระดับภาคเป็นส่วนสำคัญของโครงการ ฉะนั้นหน่วยงานรัฐจึงสนใจอย่างมาก ในเรื่องการฝึกอบรม ผู้ที่จะมาทำหน้าที่เป็นผู้ฝึกการผลิตเอกสารการฝึกอบรมโดยใช้เทคนิคการฝึกอบรมที่เหมาะสม และการสร้างเสริมความสามารถและเพิ่มพูนทักษะในการจัดองค์กรและการสื่อสารของเจ้าหน้าที่ในระดับท้องถิ่น

ความจริงที่ว่า องค์กร ฯ ไม่สามารถจะทำตามข้อตกลงเรื่องที่ปรึกษาค้นหาการฝึกอบรม ได้มีผลกระทบ ต่อความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร ฯ และหน่วยงาน รัฐ ในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การติดขัดระหว่าง หน่วยงานรัฐและองค์กร ฯ ไม่ค่อยคืบคลาน และการดำเนินกิจกรรมล่าช้า ทั้งนี้เพราะว่าองค์กร ฯ ไม่สามารถสร้าง ความสัมพันธ์อันดีกับหน่วยงานได้ เจ้าหน้าที่องค์กร ฯ ต้องใช้เวลาเป็นอย่างมากในการพยายามที่จะทำให้ความ สัมพันธ์ราบรื่นขึ้น และก็ต้องพยายามอย่างมากที่จะทำได้ตามข้อตกลง การใช้เวลาดังนั้นน่าที่จะได้นำไปใช้ ประโยชน์ในทางอื่น ถ้าหากความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานรัฐ และองค์กรอาสาสมัครเอกชนในระดับองค์กร เป็นไปอย่างหลวม ๆ และความร่วมมือกันนั้นเน้นเฉพาะในระดับชุมชน

5. สรุปบทเรียนและข้อเสนอแนะ

ในส่วนนี้เป็นการเสนอข้อสรุปที่ได้จากการประเมินผลของคณะประเมินผลต่อโครงการ ฯ และต่อข้อถกถึงความร่วมมือระหว่างองค์กร ฯ และหน่วยงานรัฐ คณะผู้ประเมินผลหวังว่าข้อสรุปนี้จะได้มีการนำไปใช้ในการพิจารณาวางแผนกิจกรรมต่าง ๆ ในอนาคตขององค์กรต่าง ๆ ในประเทศไทย รวมทั้งหวังว่าบทเรียนที่ได้จากโครงการ ฯ นี้จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานพัฒนาอื่น ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนในการกำหนดบทบาทที่เหมาะสมสำหรับองค์กรอาสาสมัครเอกชนในประเทศไทย

กระบวนการการพัฒนาชุมชน

ในส่วนนี้จะเน้นถึงการประเมินผลผลกระทบของการพัฒนาชนบทแบบ CBIRD ต่อกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งสามารถแยกออกเป็น 3 ช่วง ในกระบวนการพัฒนาตามที่ได้กล่าวไว้ในส่วนที่ 2 คือ ช่วงก่อนการดำเนินการ ช่วงการดำเนินการ และช่วงหลังการดำเนินการ

1. ช่วงก่อนการดำเนินการ

เมื่อพิจารณากันทรัพยากรบุคคลและแผนงานที่ปฏิบัติในหมู่บ้านกอบพัวว่า การที่องค์กร ฯ ยึดแนวทางพัฒนา "CBIRD" โดย high-impact area นั้น ในขั้นการวางแผนระดับท้องถิ่นนับว่าเป็นวิธีการที่มีความเหมาะสมมากต่อการดำเนินงานพัฒนาสำหรับองค์กรอาสาสมัครเอกชนซึ่งมีทรัพยากรจำกัด กล่าวคือการใช้ทรัพยากรคนบุคคล การเงิน และเทคนิควิธีการต่าง ๆ ทำงานในพื้นที่แห่งเดียวมากกว่าทำงานกระจายไปในหลาย ๆ พื้นที่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการวางรากฐานการพัฒนาที่สามารถเป็นแบบอย่าง ซึ่งสามารถส่งผลต่อการแพร่ขยายการพัฒนาไปในชุมชนใกล้เคียงได้

องค์กร ฯ ได้รับความรู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ เพื่อทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ภาคสนาม เจ้าหน้าที่ดังกล่าวทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมประสานการทำงานกับชาวบ้าน และใช้เวลาส่วนใหญ่ทำงานในหมู่บ้าน

ในการสร้างเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านและกรรมการหมู่บ้านในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ โดยการประชุมและพูดคุยกันนั้น เจ้าหน้าที่สามารถทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันและระดมปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงได้ส่งผลให้ชาวบ้านเข้าใจและเห็นถึงความสำคัญของการรวมตัวและร่วมมือกันทำกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่น ชาวบ้านได้เริ่มเข้าสู่กระบวนการของการพัฒนา โดยเริ่มจากการทำงานแก้ไขปัญหาของหมู่บ้านร่วมกัน กล่าวคือ ชาวบ้านเริ่มที่จะระดมถึงตัวพวกเขาเองและสภาพแวดล้อมที่แตกต่างไปจากเดิม รู้จักการประเมินความต้องการของชุมชนและทรัพยากรเพื่อการดำเนินงานกิจกรรมพัฒนา แทนการรอคอยจากรัฐบาลเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาและกลวิธีในการพัฒนา กระบวนการนี้ นับว่ามีความสำคัญและจำเป็นมาก ในกระบวนการวางแผนพัฒนาแบบ "ล่างสู่บน" โดยการระดมและนำเสนอความต้องการจากระดับล่างและค้นหาทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ได้ ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชาวบ้านสามารถที่จะวางแผนและจัดทำกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมกับเงื่อนไขของหมู่บ้าน

2. ช่วงดำเนินการ

โครงการที่ได้ดำเนินการไปแล้วในหมู่บ้านนั้นได้ชี้ชัดถึงการช่วยตัวเองของชาวบ้าน แม้ว่าโครงการส่วนใหญ่ยังต้องการความช่วยเหลือและสนับสนุนจากองค์กรฯ และรัฐบาลอยู่บ้าง นอกจากนั้นโครงการส่วนใหญ่แสดงให้เห็นความพยายามประสานความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ และองค์กรฯ ในการทำกิจกรรมพัฒนา

ในระดับอำเภอ องค์กรฯ และเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ร่วมมือกันบ่อยครั้งเพื่อสร้างเสริมให้เจ้าหน้าที่ของกระทรวงอื่น ๆ ให้เข้ามามีส่วนอภิปรายและวางแผนการพัฒนาาร่วมกัน ผลที่ได้คือ เกิดการประสานงานขึ้นระหว่างองค์กรฯ และหน่วยงานรัฐบาลหลายหน่วยงาน และการประสานนี้ทำให้ชาวบ้านได้ใช้ทรัพยากรของรัฐบาลจากกรมกองต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการผสมผสานทรัพยากรของรัฐในระดับหมู่บ้าน

3. ช่วงหลังดำเนินการ

การประเมินผล ระบวนการพัฒนาโครงการฯ ทั้งที่หลังจากที่สิ้นสุดโครงการ ซึ่งมีระยะเวลาปฏิบัติงานเพียง 2 ปีกว่านั้นค่อนข้างจะเร็วเกินไป อันที่จริงแล้วควรจะมีการศึกษาและประเมินผลกระบวนการพัฒนาในบิตักไป ซึ่งคาดว่าจะมีประโยชน์ต่อองค์กรฯ ต่อการที่จะได้ว่า องค์กรฯ ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ในการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการจัดตั้งองค์กร และการมีส่วนร่วมของชุมชน อย่างไรก็ตาม คณะผู้ประเมินผลเห็นพ้องต้องกันว่าองค์กรฯ กำลังดำเนินงานไปในทิศทางที่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากผลที่ปรากฏว่าชาวบ้านในหมู่บ้านดูเหมือนจะเข้าใจดีว่า การพัฒนานั้นต้องการความช่วยเหลือและการมีส่วนร่วมของชุมชน อย่างไรก็ตามยังไม่เห็นผลดีประการใด ๆ ยืนยันว่า ชุมชนเหล่านี้จะสามารถสานต่อโครงการไปได้ด้วยตนเองเมื่อองค์กรฯ ดอนตัวออกจากชุมชนหรือหยุดให้การช่วยเหลือ

ข้อเสนอแนะต่อโครงการในอนาคต

องค์กรฯ ให้ความสำคัญสร้างความเป็นผู้นำโดยการใช้กิจกรรมการพัฒนาเป็นเครื่องมือให้ชาวบ้านได้เรียนรู้มากขึ้นและเพิ่มพูนทักษะการบริหารจัดการการพัฒนา รวมทั้งให้เกิดการตระหนัก และทัศนคติที่ถูกต้องต่อการพัฒนา ซึ่งส่งผลให้เกิดผู้นำใหม่ ๆ และสร้างเสริมให้ผู้นำที่เป็นทางการมีความรู้ความชำนาญ มีความสามารถ และเข้าใจในกระบวนการพัฒนามากขึ้น อย่างไรก็ตามโดยวิธีดังกล่าวเพียงวิธีการเดียวที่จะสร้างเสริมภาวะความเป็นผู้นำนั้นมีข้อจำกัด กล่าวคือผู้นำชุมชนอาจจะมองการพัฒนาและบทบาทของผู้นำในการพัฒนาเฉพาะเมื่อมีโครงการเท่านั้น และเป็นไปได้ว่าผู้นำหมู่บ้านไม่สามารถที่จะทำงานต่อไปได้ เมื่อกิจกรรมของโครงการหรือการให้ความช่วยเหลือจากภายนอกหมดไป อีกประการหนึ่งก็คือ วิธีการนี้มิได้สร้างเสริมให้ผู้นำหมู่บ้านและองค์กรต่าง ๆ มองการพัฒนาแบบผสมผสานหรือการพัฒนาในระยะยาว นอกจากนี้วิธีการดังกล่าวยังเน้นความรับผิดชอบของผู้นำหมู่บ้านน้อยกว่าที่ควร ยกตัวอย่างเช่น ผู้นำจะเป็นตัวแทนของผู้สนใจและเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ร่วมของชาวบ้านมากกว่าผู้นำที่จะรับผิดชอบต่อการพัฒนาใดโดยเฉพาะ จากเรื่องดังกล่าวเห็นว่าองค์กรฯ ควรจะทบทวนแนวทาง และวิธีการสร้างเสริมความเป็นผู้นำของชาวบ้านและการพัฒนาองค์กรชุมชน ถ้าหากว่าเป้าหมายการ

ทำงาน คือ การให้ชุมชนสามารถสานต่อกระบวนการพัฒนาต่อไปได้ เมื่อหน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้หยุดให้ความช่วยเหลือแล้ว

วิธีหนึ่งที่องค์กรฯ จะทำได้ก็คือ การเพิ่มบทบาทของเจ้าหน้าที่สนาม เพื่อให้ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานสนามหาแนวทางกระตุ้น ได้ ชาวบ้านในพื้นที่ปฏิบัติการ กระทั่งถึงเรื่องที่มีผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของครอบครัวและชุมชน นอกจากนี้เจ้าหน้าที่สนามยังสามารถช่วยได้ในข่าวสาร และการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มหมู่บ้าน อีกวิธีหนึ่งที่ควรสร้างเสริมให้เกิดขึ้นในการทำงานคือ แนวการทำงานพัฒนาแบบผสมผสานและการวางแผนพัฒนาหมู่บ้านระยะยาว มากกว่าที่จะเน้นถึงกิจกรรมการพัฒนาด้วยการดำเนินการโครงการใดโครงการหนึ่งโดยเฉพาะ

อย่างไรก็ตาม เราไม่สามารถทำนายได้ว่า ชาวบ้านซึ่งมีประสบการณ์และความมั่นใจเพียงเล็กน้อยแต่ต้องจัดการกับการพัฒนาที่มีขอบเขตกว้างขวางจะสามารถประสบความสำเร็จได้อย่างรวดเร็ว สิ่งที่องค์กรฯ กำลังทำอยู่ก็คือ การสร้างเสริมการมีส่วนร่วมในการวางแผนแบบ "ล่างสู่บน" และสร้างความสามารถในการพัฒนาข้อเสนอแนะก็คือ องค์กรฯ ควรจะเตรียมการทำงานกับผู้นำและองค์กรหมู่บ้านเพื่อที่จะเตรียมเขาเหล่านั้นให้พร้อมในการเข้ามาบทบาทของการเป็นผู้นำ ผู้จัดการ และตัวแทนของหมู่บ้านในการทำกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน

จากผลการดำเนินงานโครงการฯ นั้น พบว่าได้มีความพยายามอย่างมากในการที่จะ เชื่อมประสานหมู่บ้านต่าง ๆ เข้ากับความช่วยเหลือของแหล่งต่าง ๆ จากภายนอก อย่างไรก็ตามจากแง่มุมหนึ่งของกระบวนการดังกล่าว เจ้าหน้าที่ขององค์กรฯ อาจต้องพิจารณาถึงทัศนคติของชาวบ้านต่อ โครงการช่วยเหลือของรัฐบาล ยังมีข้อมูลน้อยมากที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านได้ทำการประเมินโครงการของรัฐบาล และผลกระทบของโครงการที่มีต่อชุมชนหรือการที่ชุมชนจะเรียกร้องสิทธิบางอย่างในการใช้ทรัพยากรของรัฐ อย่างไรก็ตาม การคาดหวังในเรื่องที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเรื่องที่รวดเร็วเกินไปในขณะนี้ เนื่องจากชาวบ้านเองยังต้องการข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการของรัฐ และยังคงพัฒนาความเชื่อมั่น ในการที่จะต้องประสานงานกับรัฐ องค์กรฯ อาจจะต้องพิจารณาเรื่องนี้ต่อไปอีกครั้งหนึ่ง

โครงการที่ได้รับ การสนับสนุนจากองค์กรฯ สามารถทำให้กลุ่มสตรีและเยาวชน ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน และทำให้กลุ่มทั้ง 2 มีความรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ซึ่งแต่เดิมในการทำกิจกรรมการฝึกอบรมของรัฐยังขาดส่วนนี้อยู่ อย่างไรก็ตาม องค์กรฯ ก็ยังไม่ได้กำหนดขีดจำกัดความสำคัญก่อนหรือหลังกับกลุ่มคนเหล่านี้ เนื่องจากยังไม่มีความชัดเจนแสดงให้เห็นถึงแนวการทำงานกับผู้หญิงและเยาวชนในการ พัฒนาชุมชน กลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้นจากความสนใจกิจกรรมการพัฒนาร่วมกัน แต่ยังไม่ชัดเจนว่าทิศทางและเป้าหมายในการทำงานระยะยาวของกลุ่มเหล่านี้จะเป็นเช่นใด

วัตถุประสงค์ขององค์กรฯ ในการให้การสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาในระดับหมู่บ้านนั้นเน้นกิจกรรมที่สนองตอบปัญหาและความต้องการพื้นฐานของแต่ละชุมชนเป็นลำดับแรก และเพื่อให้ชาวบ้านได้มีโอกาสแสวงหา

ประสบการณ์การเรียนรู้เกี่ยวกับทางเลือกในการพัฒนาจากการทำกิจกรรมร่วมกัน ส่วนกรรมการพัฒนาที่เน้นการแก้ปัญหาที่ด้านเศรษฐกิจนั้นค่อนข้างจะมีน้อย แม้ว่าจะเป็นปัญหาเร่งด่วนที่สำคัญของชุมชนก็ตาม

ประเด็นที่ควรพิจารณา เช่นกรณีเรื่องการใช้ต้นทุนสูงในการเกษตร ออกรถ ๖ ควรกระตุ้นชาวบ้านให้ลดต้นทุนการผลิตด้วยการพยายามลดค่าใช้จ่ายในการใช้เครื่องจักรกลและการใช้ปุ๋ยเคมี และให้มีการเพิ่มผลผลิตท้องถิ่น และผลิตอาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือนมากขึ้นด้วยการใช้การเกษตรแบบผสมผสาน การเน้นเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อลดค่าใช้จ่ายและหนี้สินที่ต้องใช้ในการซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัย และหาขุทวิธในการแก้ไขปัญหานี้หนี้สินที่พอกพูนขึ้น ออกรถ ๖ ควรจะให้ความสำคัญในเรื่องนี้และกำหนดว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจควรจะได้รับการแก้ไขให้เกิดความสมดุลและผสมผสานกับความต้องการพื้นฐานของชุมชน

ในข้อเสนอโครงการของออกรถ ๖ นั้นระบุว่าออกรถ ๖ จะใช้สภาตำบลในฐานะเป็นองค์กรท้องถิ่น เพื่อเพิ่มความสามารถในการพัฒนาท้องถิ่น แต่ในทางปฏิบัติ ออกรถ ๖ ใช้สภาตำบลในกระบวนการการอนุมัติโครงการเท่านั้น ความมุ่งหวังที่จะใช้ขุทวิธแรกเพื่อทำให้สภาตำบลเกิดความสนใจและกระตุ้นให้สภาตำบลมีทัศนคติที่กว้างขึ้นในการพัฒนาท้องถิ่นไม่ประสบผลสำเร็จ ประเด็นนี้ได้กล่าวไว้แล้วในส่วนที่ ๓ เพราะฉะนั้น ออกรถ ๖ ควรจะศึกษาว่าในสภาพที่สภาตำบลยังขาดอำนาจและความเข้มแข็งในการพัฒนานั้น ทางออกรถ ๖ ควรจะใช้ขุทวิธอะไรในการกระตุ้นให้สภาตำบลทำงานด้านการพัฒนาอย่างแข็งขัน นอกจากนั้นควรพิจารณาบทบาทของสภาตำบลในการอนุมัติโครงการ ซึ่งเป็นบทบาทที่เน้นกระบวนการของระบบราชการมากกว่าที่จะยังประโยชน์ในด้านการพัฒนาองค์กรสภาตำบล

ข้อเสนอแนะสำหรับการปฏิบัติงานของออกรถ ๖ ในอนาคต/ความพยายามในการประสานงานรัฐ

การร่วมมือระหว่างออกรถ ๖ และหน่วยงานรัฐได้กลายเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก ทั้ง ๆ ที่เจ้าหน้าที่ของทั้ง 2 หน่วยงานได้พยายามกำเนิการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของข้อตกลงความร่วมมือ อย่างไรก็ตาม ความยากลำบากหลายอย่างนั้นเกิดขึ้นจากการมีทัศนคติที่แตกต่างกัน ตามที่กล่าวในส่วนที่ 5 ความแตกต่างเหล่านี้รวมถึงทัศนคติของโครงการ วิธีการพัฒนาระดับท้องถิ่น และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโครงการ โดยเฉพาะกระบวนการในการพิจารณาอนุมัติโครงการ และการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล

ข้อดีของออกรถ ๖ คือมีความสามารถในการทำงานโดยตรงกับชุมชนในระดับท้องถิ่นอย่างเห็นได้ชัด ในขณะเดียวกันก็มีความชัดเจนในการที่จะสร้างความสัมพันธ์ในการร่วมมือกับหน่วยงานรัฐเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือระบบการฝึกอบรมของกรมฯ กำลังงานส่วนหนึ่งที่ควรจะใช้ในการทำงาน ในสนาม ได้นำไปใช้ในการติดต่อประสานงานกับกรมฯ สิ่งนี้ก่อให้เกิดความตึงเครียดในการทำงานร่วมกันทุกระดับ เพราะว่ออกรถ ๖ ให้ความสำคัญที่พื้นที่เป็นอันดับแรก แต่กรมฯ ให้ความสำคัญที่การฝึกอบรม และบ่อยครั้งที่งานในภาคสนามของออกรถถูกละเลย เนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องใช้เวลาไปกับการปรับความเข้าใจในระดับนโยบายแทนที่จะทำงานอย่างต่อเนื่องในชุมชน

เมื่อพิจารณาถึง วัตถุประสงค์ ของการทำงาน ขององค์การ อาสาสมัคร เอกชน ที่เน้น ความสำคัญ ในการพัฒนา กับชาวบ้านระดับชุมชน คณะผู้ประเมินผลขอเสนอว่า องค์การ ฯ ควรจะพิจารณาทางเลือกอื่น ในการมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ ผู้ประเมินผลเห็นว่า การประสานงานในระดับท้องถิ่นมีความเป็นไปได้ และดูเหมือนจะง่ายกว่า ถ้าเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นไม่ดูกับกัน และมีปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากการตกลงของผู้บริหารระดับนโยบาย และที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ความเข้าใจระหว่างองค์การ ฯ และเจ้าหน้าที่ในระดับท้องถิ่น ต้องไม่ทำให้องค์การ ฯ เปลี่ยนวิธีการและปรัชญาการพัฒนาในระดับล่าง การคงความร่วมมือในการทำงานกับหน่วยงานรัฐในระดับชาติคือ ไปอาจจะทำให้องค์การ ฯ ต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการปฏิบัติงานขององค์การ ฯ เองใน การทำงานพัฒนาในระดับล่างบ้างบางประการ เพราะฉะนั้น จึงขอเสนอว่า องค์การ ฯ ควรจะคงความร่วมมือกับรัฐบาลต่อไป แต่ต้องมีความยืดหยุ่นในระดับนโยบายมากขึ้น และเน้นความร่วมมือกันในระดับท้องถิ่นมากกว่าระดับชาติ และเปิดโอกาสให้องค์การ ฯ ทำงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐในระดับท้องถิ่น

การที่จะคงความสัมพันธ์กับรัฐ ในลักษณะที่ยืดหยุ่นมากขึ้น จะเป็นไปได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับการกำหนดความเข้าใจร่วมกันในระดับชาติ หรือระดับจังหวัดต่อการปฏิบัติงานของโครงการ และสมควรยกเลิกวิธีการพิจารณาอนุมัติโครงการที่เน้นหรือให้ความสำคัญในแง่รายละเอียดของกลวิธี และการกำหนดกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ มากจนเกินไป นอกจากนี้ควรจะได้มีการทบทวนกระบวนการการอนุมัติที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เพื่อลดความล่าช้าของระบบราชการและทำให้กระบวนการมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ควรเน้นความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่น ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะทำให้องค์การ ฯ สามารถร่วมมือประสานการทำงานกับหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบ ต่อพื้นที่ปฏิบัติงานโดยตรง

บทเรียนที่ได้รับจากโครงการ ฯ

จากการ วิเคราะห์ ประสพการณ์ ของ องค์การ ฯ ในการพัฒนา โครงการพัฒนาชุมชน ใน ท้องถิ่นนั้น ได้ให้บทเรียนที่สำคัญสำหรับในอนาคต ถึงแม้ว่าจะเป็นบทเรียนที่ได้จากการปฏิบัติงานขององค์การ ฯ เพียงหน่วยเดียวก็ตาม คณะผู้ประเมินเชื่อว่า มีหลายประเด็นที่จะตอบคำถามเรื่อง บทบาท ในอนาคตขององค์การ อาสาสมัคร เอกชน ทั้งหลายที่ทำงานในประเทศไทย และความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐกับองค์การ อาสาสมัคร เอกชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. เมื่อพิจารณาจากโครงการ ฯ พบว่า องค์การอาสาสมัคร เอกชนมีความสามารถในการสนองตอบต่อความต้องการการพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะกระบวนการการวางแผนและการงบประมาณขององค์การอาสาสมัคร เอกชนมีความยืดหยุ่น สามารถปรับให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และให้การสนับสนุนการพัฒนาที่เหมาะสม จากคุณสมบัติดังกล่าวทำให้ องค์การอาสาสมัคร เอกชนสามารถทำหน้าที่ลึกลงว่างในโครงการพัฒนาของรัฐ นอกจากนี้ องค์การอาสาสมัคร เอกชนยังสามารถจ้างเจ้าหน้าที่ภาค ศึกษานามและให้การศึกษาอบรมให้มีความรู้ความสามารถ กลยุทธ์มุ่งใจให้เจ้าหน้าที่ศึกษานามทำงานพัฒนา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาความสามารถของผู้นำหมู่บ้านและองค์กรหมู่บ้าน เพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมใน ระดับท้องถิ่น ทั้ง ในด้านทรัพยากร และด้านเทคนิควิชาการพื้นบ้าน

2. จากการทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรฯ และรัฐพบว่า การร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างองค์กรอาสาสมัครเอกชนและหน่วยงานรัฐระดับกรมไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก กล่าวคือ ไม่ได้มีการใช้เวลาพลังงาน และทรัพยากรให้แก่กลุ่มเป้าหมายเท่าที่ควร แต่กลับนำไปใช้ในเรื่องของความพยายามที่จะให้เกิดความร่วมมือภายใต้ระบบการบริหารที่ย่างยากซับซ้อนในระดับบน อย่างไรก็ตาม สำหรับในระดับท้องถิ่นแล้วความร่วมมือ และการประสานงานของทั้งสององค์กรมีความเป็นไปได้สูงในการที่จะผสมผสานและสนับสนุนแก่อุ้งกลางพัฒนาที่มาจากความต้อองการและริเริ่มจากชาวบ้าน

3. จากประสบการณ์การพัฒนาโครงการ ฯ พบว่าในขณะที่ทั้งองค์กรอาสาสมัครเอกชน และรัฐมีวิธีการพัฒนาที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสององค์กรต่างก็มีวัตถุประสงค์การพัฒนาเหมือนกัน ดังนั้นการให้ความสำคัญของการพัฒนาระดับชาติ จึงควรมุ่งที่จะสนองวัตถุประสงค์การพัฒนา และก่อให้เกิดความร่วมมือ โดยเน้นที่ชุมชนชนบท และวิธีการให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท

Attitude Survey

on

Settlers of The Khuan Bhumibol (Doi-Tao) Land Settlement

Abha Sirivongs na Ayudhaya
Nitaya Kataleeradabhan
Ratana Charubenja

The attitude study on settlers of the Khuan Bhumibol Land Settlement was conducted by the Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI) in accordance with the requisition of the Thai-German Land-Settlement Promotion Project (TG-LPP). The aims of the study are to find out the basic problems and needs of the farmers in the land settlement, to assess the attitude of the farmers toward the agricultural extension service-staff and to find out the desired programmes and desired extension approach and participation in programme of the farmers.

The objective of the study is not to present the quantitative data. Therefore, interview guide and participant observation technique were employed by CUSRI researchers during the survey. The answers from the farmers were carefully taken down and summarized at the end of each day. The research team has a chance to observe the meeting of Ban Ann (Dong Than) which was organized by the agricultural extension service of Khuan Bhumibol Land Settlement. Because of time constraints the settlers selected for interview from each village were limited to only 11 persons, consisting of 2 village leaders, 2 farmers involved in TG-LPP programme, 2 farmers not involved, and 5 settlers. The total number of persons interviewed within 3 weeks from 30 villages sums up to 258.

Besides the farmers, land settlement officers were also interviewed. The subjects of discussion are on the government policy, programme implementation and work responsibility of each agricultural extension service.

As mentioned earlier the study does not focus on the data analysis and the report, therefore, facts obtained from the farmers and government officers will be presented in narrative description. The main discussion in the following chapter will be on the attitude of the farmers towards the TG-LPP sub-project and towards the agricultural extension service activities, and the satisfaction of living conditions including the desire or plan of agriculture on future of the farmers.

1. Background

Khuan Bhumibol Land Settlement was founded in 1963 with the aim to evacuate the people from the flooded area of Amphoe Doi Tao to resettle in an allocated land adjacent to the reservoir. Prior to the establishment of the Khuan Bhumibol Land Settlement, in the area of 112,000 rai (17,920 ha), there have been many small villages that sprouted throughout the area before the construction of the Dam. Some of these villages have an archeological evident which can be traced to 700 years back. The people in that area practice close family relationships and strong desire of land ownership. The other group of settlers are those that move from the inundated area to build a new community by themselves. They search for a suitable area by purchasing agricultural lands from existing villagers (and sometimes they reclaim a new land by themselves). The third group of settlers are those who move in an area which is allocated by the land settlement project.

For the 30 villages in the Khuan Bhumibol Land Settlement, it can be divided into 3 groups as follows :

1. The 12 villages which were established before the dam construction are Ban Tan Nua, Ban Tan Tai, Ban Mac Yui, Ban Pa Kham Nua, Ban Pa Kham Tai, Ban Bong Tan, Ban Nong Pu, Ban Nong Phak Bung, Ban Pha Juk.

Most of these villages are located adjacent to natural water sources, such as brook or stream. The areas for low land agriculture are relatively narrow along the water-shed. In such area the farmers have to build wooden weir diverting stream water to irrigate the fields. But during the dry season the stream water is not available. Most of the farmers in the area have to use the upland or area at the edge of the mountain to grow crops and others. Such as : upland rice, peanut, soy bean and sesame. Apart from growing crops, these farmers could have other sources of income from off-farm work such as charcoal production, fishing and wood sawing. Ban Tan, particularly, has 3 elephants. They are used to pull out logs.

The land tenure situation in this area is rather complicated. Some farmers already have a title deed on the occupied land, while some don't have any document identifying the holder. These group of people don't want to be a member of the Land Settlement project because they are afraid that the land that they are occupying will be divided among other farmers. At the same time they want security of tenure from holding the title deed. This is the main problem that the government authority is trying to overcome.

2. The village was established by farmers themselves after the dam construction. According to the village leader, the villagers had surveyed and selected the suitable area for settlement. Adequacy of water supply is the main factor in selection. More often, the area they choose belongs to another existing village. They, therefore, have to purchase that land from the holder. The purchasing price varies very widely. It is 20 baht (twenty baht) per rai to 400 baht per rai depending on the soil's fertility. These groups of villages are Ban Ann (Dong Than), Ban Huai Sai Mun, Ban Thong, Ban Wang Luang, Ban Dong Ma Na and Ban Mae Thok.

Some of these groups obtained 5 rai of allocated land from the Land Settlement Project, while some did not. This is true to villages that have just applied for membership at the Land Settlement. Therefore, the agricultural land is the problem of these group of people. It appears from the survey that these villagers return the farmer land in the flooded-area to plant rice, peanut, soybean, and chili. In the mentioned areas, there are many pumping machines working at the edge of Mae Ping River pumping out water supplying the agricultural areas for peanut, soybean, garlic, chili and vegetables. Besides these, some farmers have shifted to fishing where they can earn more money.

3. The villages which were established in the allocated lands of the Land Settlement Project are the third group of settlers. With regards to land ownership, the villagers have agreed to live close one another allocating one rai as an area for shelter. And the rest of the area which is expected to be an agricultural land is rather rocky to grow any crops. Therefore, the agricultural land is distributed to only 2-3 rai per family. For this reason, the villagers have to claim a new better land for growing upland crops. Meanwhile other villagers go back to the former land near Mae Ping River and do the same as the second group of settlers did. The villages of this group are Ban Thuang Pong, Ban Dong Dam, Ban Ann (Chad San), Ban Wang Moh, Ban Noi, Ban Huai Rin, Ban Plaeng Ha, Ban Plaeng Song, Ban Plaeng Sam, Ban Plaeng Pad, Ban Plaeng Nung and Ban Plaeng S.

Farmers who have shifted to fishing have built floating house along the edge of the reservoir. Besides the fishing gear, boats with engines are the important equipment in this area. Apart from being sold to the Pho leang, some fish are dried and sold later.

Not only is water for agriculture a problem for communities to the east of the Hod-Doi Toa road, water for home consumption is also hard to find. The picture shows villagers of Ban Nong Pu scooping water up from a hole for use as household drinking water.

Villagers of Ban Thin Samran, like others in the Land Settlement Project, still use local techniques to grow soybeans. Two or three seeds are dropped into rice stubble without any land preparation whatsoever.

The struggle to find new land for agriculture still exists. During the survey we found that a group of landless farmers from Ban Huai Rin, led by the former village headman, was clearing a flooded area which used to be their own settlement. The cleared land was equally divided into $1\frac{1}{2}$ rai to each farmer. The main canal was dug from the Mae Ping and a pumping machine was also employed for dry season rice growing.

2. Attitudes of Farmers Toward Environmental and Living Conditions.

In the course of the survey, the farmers interviewed were asked to state their opinion on their environmental and livelihood situation. It was necessary to divide the farmers' point of view according to two groups : those in already established villages and newly established villages.

In the first group, villagers normally had a secure livelihood where house, agricultural land and kinship relations had been conformably developed for generations. In addition, their agricultural land was rather fertile, meaning a yield of 60 to 70 *thang*¹ per rai without fertilizer. Regarding public infrastructure village roads, for instance, were found to be in good condition throughout the year. The assistance of the land settlement project concerned not only the shallow wells dug for home consumption, but the small water tanks for animals and cash crops in the dry season which were also constructed, particularly in Ban Pa Kham Nua, Ban Pa Kham Tai, and Ban Bong Tan.

When questioned on how they felt toward their present livelihood, most farmers stated they were satisfied and had no plans for migrating to other places. However, they still had no security in the land tenure situation, due to the problem of the absence of title deeds to agricultural land among the old existing villages. The question of land-ownership security thus poses a problem since farmers do not have title deeds as evidence of ownership of the lands they till. They do not understand the role of the land settlement project and are not aware of the Act of Land Allocation for Livelihood enacted in 1968 (*Pra racha ban yad chad ti din pue kan krong cheap, por sor 2511*). The Act has been implemented by the Land Settlement, but is of no avail in some areas, particularly in Karen villages where shifting cultivation has been practiced for generations. Thus, many Land Settlement projects are not implemented because these farmers claim ownership to the land.

The second opinion group, farmers in newly established villages were also satisfied with their dwelling situation and facilities offered by the Land Settlement project, which included shallow dug wells; road improvement; electricity; water supply; and agricultural extension service.

Despite the five rai allotment per family, most of the villagers return to the flooded area for agriculture because of the amount of rain which needed for cultivation; however, agriculture is not possible when rainfall is too heavy. The five rai allocated was only used to plant peanut, soybean and corn. Ban Huai Rin is one of the sample villages (illustrated in the Picture). During the survey it was found that a group of landless farmers led by a former village headman, was clearing the flooded area which used to be their own settlement. The cleared land was divided equally into 1.5 rai plots among the group's members. The main canal was dug from the Mae Ping river and a pumping machine was also employed for dry-season rice planting; this practice has been used during the last few years for the planting of corn and pumpkins.

In the 20 years, since the Land Settlement was established, the settlers have adjusted themselves to their environment. It appears that in many villages, farmers have shifted to being fishermen, which is more profitable. Ban Plaeng Song was another sample village. Since the allocated agricultural land belonged to the existing villagers, Plaeng Song's farmers had only one rai each and this was used for shelter. Two-three of total households in Ban Plaeng Song had shifted to fishing, and some also earned their living by being employed in wood-sawing or as agricultural laborers. August and September is the peak season for fishing and it appeared from the interview that during this period, fishermen could catch from 150 to 200 kg of fish per day. In other months, the average per fisherman was 20 to 30 kg per day. The most common fish species in the reservoir are *pla nil* (*Tilapia nilotica*) and *pla tapien* (*Puntius goneonotus*). Although the price of the fish depend upon the Chiang Mai market, the average price is to 7 baht per kg for fresh fish and 35 baht per kg for dried fish.

¹One *thang* = 11 kilograms.

There is a "patronage system" in the fishing industry. Often a *Pho leang*¹ takes over the catch and the marketing at Doi Tao reservoir. The Pho leang provides fishing gear for those who want to fish, usually poorer, landless villagers. An agreement is made between the pho leang and the fishermen whereby all the catch will be "sold" to the pho leang based on price in Chiang Mai, as a form of payment for the hire of the fishing equipment. These poor farmers could also borrow money and other necessities from the pho leang which would later be deducted from the value of the fish catch.

In the marketing of agricultural products among the two groups, appeared to be no real problem. Enough paddy was produced in a limited area for consumption, while peanuts and soybeans were the main crops. The marketing network was not complicated and there were three ways for farmers to sell their produce:

1. Selling the crop directly to traders who come to the village the price is determined by bargaining;
2. A middleman is employed, who acts on behalf of the trader who will later sell the products in Chiang Mai;
3. The farmer sells his crops directly to the market in Chiang Mai. The farmer charts a bus and pays 10-15 baht per sack.

During the interviews, there were two major complaints *unemployment and lack of water*. Regarding unemployment (particularly in areas where water is insufficient), villager had to take jobs wherever they were available. Most young family members worked as woodcutter, charcoalmakers and fishermen in the Land Settlement area, and as construction workers in Chiang Mai or Bangkok. Hired-labor for land preparation was rare except in those villages where dry season cropping has been practiced. These villages are Ban Nong Phak Bung; Ban Dong Ma Na; Ban Thin Samran; Ban Rai; Ban Mae Thok; and and Dong Dam. Generally, farm wages are low--only 25 to 30 baht a day, compared to 45 baht per day for working with the Land Settlement project in bush pasture and forestry development. Unsuspectingly, farmers preferred to work with the Land Settlement project rather than elsewhere.

In order to illustrate the unemployment situation during the dry season, *Chart I* illustrates employment patterns in each village for the whole year. It shows that after the farmers finish their farm activities, they must find other jobs to do, such as agricultural labor, wood sawing, fishing, carpentry, construction work, or furniture-making. However, such jobs are rare. Fishing, construction work, and furniture-making ensure that villagers remain in the area, but many of Bao Thong's villagers took on construction work in Bangkok because their friends or relatives worked there permanently. For Ban Plaeng Si, almost every household did furniture-making, and even though woodcutting is illegal and supply scarce during last few years, the farmers still earn a lot of money from this industry. In Ban Plaeng Song, about 65% of total households are fish-farmers who spend the whole year catching fish and the other 35% are agriculturalists.

The scarcity of water was a problem for the whole area of the Land Settlement project, but most affected were the villages to the east of the Hod-Doi Tao road, due to the hilly and mountainous conditions. The only sources of water in this area are streams. During the wet season agricultural areas have an irrigation system operated by the farmers themselves. Many wooden weirs have been constructed along small streams to irrigate most of the paddy fields. However, in the dry season, around January to May, the streams are completely dried up and no irrigation is possible.

¹ "Pho leang" is a title used for rich people in the northern region.

Chart 1 Works which farmers had done when they finish their agricultural activities.

Village name	May	June	July	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.
1 Trung Pong						agricultural	labour					
2 Tan Nua								wood sawing,				
3 Tan Tai								wood sawing,				
4 Dong Dam								agricultural labour				
5 Ban Ann (Dong Than)								fishing				
6 Ban Ann (Chad San)								agricultural labour				
7 Huai Sai Mun								fishing				
8 Mae Yui								wood sawing				
9 Pa Kham Tai								agricultural labour				
10 Pa Kham Nua								agricultural labour				
11 Bong Tan									Non			
12 Wang Moh								fishing				
13 Ban Noi								fishing, agricultural labour				
14 Huai Rin								agricultural labour				
15 Ban Thong								construction worker in BK				
16 Nong Pu								agricultural labour				
17 Nong Phak Bung												
18 Wang Luang								agricultural labour				
19 Plaeng ha								agricultural labour				
20 Ban Bai												
21 San Ti Suk								agricultural labour				
22 Plaeng Song								fishing			fishing	
23 Plaeng Sam											fishing, agri. labour,	
24 Plaeng Pad								carpentry				
25 Dong Ma Na												
26 Thin Sam ran												
27 Mae Thok												
28 Pha Juk								fishing, agricultural labour				
29 Plaeng Nung								fishing, agricultural labour				
30 Plaeng Si											furniture making	

In the villages to the west of the road, the farmers cultivate the flood lands along the Mae Ping. There is a pumping machine to pump the river, thus irrigating the paddy fields in both wet and dry seasons. Not only paddy was grown in the dry season but also peanut, chili, and vegetables. The *Pho leang* was again involved here regarding the pumping machines for irrigation. Further discussion on this problem can be found below in the section dealing with crop selection.

Ban Rattanakosin is an area which was just allocated last year to young families from Ban Ann, Ban Noi, and Ban Huai Rin who want to separate from their parents. Each family was given five rai to cultivate. The survey revealed that these young families have not yet moved to Ban Rattanakosin. Lack of water and infertile land are the biggest problems. Based on our own observations, we have arrived at the following conclusions :

1. Ban Rattanakosin is far from the old agricultural area. Most young families plants their crops along the Mae Ping and some are fishermen; if they moved to Ban Rattanakosin, it would be difficult and time consuming to work their old pieces of land;

2. Ban Rattanakosin is one newly allocated land. The Land Settlement team tried to make up the 30 young families from each village mentioned, and it is expected that there will be problems of conformally due to the changed social environment.

3. Farmers' Attitudes Toward The Thai-German Land-Settlement Promotion Project.

Seven villages did not apply for membership in the Land Settlement Project, most of which were formerly established villages, including : Ban Thung Pong (some families); Ban Tan Nua (some families); Ban Tan Tai; Ban Mae Yui; Ban Rai; Ban Santi Suk (70%); and Ban Thin Samran (80%)

The reasons for the non-membership of these villages included that : (1) the farmers thought that they would not benefit from membership because they already owned land; (2) farmers were afraid the government would dispense their land to new settlers; (3) the location of the community was outside the Land Settlement Project boundary while the agricultural land was inside (in the case of Ban Rai only); (4) the function of Land Settlement officers was misunderstood. A serious case of this occurred in Ban Thin Samran, where villagers thought that the Land Settlement Authority retained the title deeds of the District Office. In fact, however, the authority of approving land ownership titles belongs to the Land Settlement Project as regarding the Act on Land Allocation of 1968.

An interview with the superintendent of government policy and implementation of the Land Settlement Project in the extension of services to each village revealed that the L. S. program will focus on member village, while less agricultural service is given to nonmember villages but some aid is provided in terms of the improvement of roads, dug-wells, and public buildings. Meanwhile, the Land Settlement closely coordinates with the Doi Tao and Hod district offices on the agricultural extension service. Thus, villages getting less assistance from the Land Settlement Project will receive much more attention from the district agricultural extension unit.

Regarding the interview, services which the agricultural sector of the District Office normally provided to villagers were found to be similar to the Land Settlement's AES, such as the provision of peanut and soybean seed; advice on crops care; and the lending of a pumping machine to the farmers in rotation for pumping water from their wells, as occurred in Ban Pha Juk.

For the Thai-German Land Settlement Promotion Project (TG-LPP), assistance to village member has been emphasized, particularly to new settlers. The Thai-German Land Settlement Promotion Project now operates in 25 villages and only five villages not have any assistance, Ban Thung Pong; Ban Mae Yui; Ban Pa Kham Nua; Ban Pa Kham Tai; and Ban Rai. Regarding

discussion with the AES (Agricultural Extension Staff), Ban Thung Pong is farthest from the Land Settlement Office to which the access road has not been in good condition during the past few years; at the same time, it is closed to the Hod District Office from which villagers may easily get agricultural assistance. In the case of Ban Mae Yui, a small already established village of 33 households, the location is near a reserve forest, with poor connecting roads to other villages. The villagers, therefore, have less contact with outsiders and even with the land Settlement Office. Ban Pa Kham Nua and Ban Pa Kham Tai were also previously-existing villages, which had just become Land Settlement Project members last year; thus, TG-LPP programs had not yet been proposed there. This situation is also occurred in Ban Rai, where villagers did not identify themselves as Land Settlement Project members.

The following TG-LPP sub-projects have been implemented in the Khuan Bhumibol Land Settlement from its beginning until 1983:

1. Promotion of economic crops (with credit provided);
2. Provision of vaccinations and antiparasitic treatments;
3. Horticulture and farm-model promotion;
4. Provision of pasture for livestock development;
5. Bush pasture and forestry development;
6. Promotion of soil conservation and erosion control.

This paper will discuss each sub-project in detail in order to more clearly understand the farmer's point of view.

3.1 Project Members

3.1.1 Promotion of Economic Crops by the Provision of Credit.

The economic-crop promotion project was implemented four years ago. During the first two years groundnut seeds were provided to farmers; however, later the form of credit provision was changed, whereby the project provided advance money for land preparation and the farmers had to return payment to the TG-LPP when they sold their products. This type of program has been implemented in 25 villages.

The survey showed that the farmers were very much satisfied with the program, and all those interviewed expressed the desire for the TG-LPP to maintain this program as long as possible. Reasons were obtained by researchers during interviews and may be summarized as follows:

1. The program benefits farmers who have few funds. Farmers mentioned that the way the program pays in advance for land preparation helps them save money to buy other necessities;
2. The farmers are grateful for the ease in obtaining loans, which does not require the presentation of land titles as a guarantee;
3. during the planting period, the agricultural extension service of the Land Settlement Project usually gives advice and assistance concerning farming;
4. The interest on loans is very low compared to other sources.

Although the program is popular among farmers, interviews showed that there were some complaints; a solution to these problems is thus sought. The following are problems as seen from the farmer's perspective:

1. The number of tractors available during the planting period is not sufficient in large areas and it was reported that some areas were left unplowed during the planting season. For this reason, some crops must be grown later in the season;
2. Farmers not having any flooded area for growing rice along the Ping river usually wanted to clear more land to grow peanuts, but the amount of money available to each farmers was too limited;

3) From the Farmers' point of view, the way the Land Settlement Project pays tractors for clearing the farmer's land is not considered useful because the tractor owners earn a lot of money. Instead farmers want the project to lend the money to borrowers, which will then be distributed to other poorer farmers through employment. This is to be implemented in villages that are unoccupied during the dry season.

3.1.2 Vaccination and Antiparasitic Treatment Provision Project.

There existed a coordinated agreement between the District Veterinary Office and the Land Settlement Project whereby vaccinations and antiparasitic treatments were given every two months. According to the traditional cattle-raising practices in the area, the animals were released into the forest to feed on grass or bush trees with one family member taking care of them. In some areas, cattle were released in the forest without supervision for two or three months. These practices may explain the situation of insufficient cattle feeds, since reduced paddy-field area results in a lack of rice stubble for grazing. In consequence, farmers then release their cattle to feed on bush trees in the forest. Due to this practice, the artificial insemination program implemented by the Land Settlement Project was unable to serve its purpose.

The artificial insemination program, implemented four years ago in Ban Plaeng Song, Ban Plaeng Pad, and Ban Plaeng Si, was proposed only this year in Ban Pha Juk and Ban Dong Ma Na. However, the program is not popular among farmers for the following two reasons:

1) Traditionally, cattle are released into the forest in the morning and driven back in the evening. In some villages close to the mountains, the cattle were left there for months to feed on bush trees; farmers complained that they did not know when, or if, the cattle were already bred by local cattle breeders. Artificial insemination has no harmful effect on the animals however;

2) Some farmers argued that they disliked the color of the hybrid cows (usually a dark grey) and were more familiar with (and would prefer) the white-colored native variety.

In addition to the artificial insemination program the Land Settlement Project, not the TG-LPP Program, is trying to promote hybrid cattle to farmers in Ban Pha Juk and Ban Dong Ma Na. The Project provides breeder bulls to the farmers, who take turns in eating for cows that has given birth. The breeder bull will then be exchanged among the other member. This method was recently proposed to the farmers, who did not agree with this proposal, feeling that it would be too time-consuming on their part and that they would equally well spend their time feeding their animals. The other reason was that if they accepted the breeder-bull project, it may inseminate other farmers' cattle, and they imagined they would thus obtain less benefit.

In the two promotion projects in livestock development, most farmers indicated that their proposals were unacceptable; if the Land Settlement Project pushes the program through, there will be reduced membership among farmers.

3.1.3 Horticulture and Farm-Model Promotion Project.

This program has long been implemented by the Land Settlement through the distribution of mango, tamarind, and cashew plants to farmers in past years; these plants are at present again promoted in Ban Rattanakosin, a newly-allocated village, and others under the TG-LPP Program.

During last few years, farmers have argued that the mango variety distributed by the Land Settlement is not satisfactory; the Land Settlement promised the later introduction of grafting techniques. However, farmers complained that no such activity had occurred in the village. Moreover, due to a continuous drought in the Land Settlement area, planted mango did not flourish in many locations. Furthermore, cashew trees had to be cut down because of marketing problems; the cashews were not saleable and the farmers didn't know how to crack the shells.

When the TG-LPP again proposed this program, with the promise to take responsibility for cashew marketing, farmers did not pay much attention to the project. Ban Rattanakosin, which is the newest-allocated land, still has no farmers coming to settle in the grown orchards, as the AES had recommended; farmers grow the orchards without taking care of them. Furthermore, there is the problem of uncontrolled animal grazing, since no strong fences had been built. The members indicated that they must grow the orchard in order to maintain ownership status, otherwise the land will be given to other farmers; they also argued that the 13 tamarind plants assigned to be grown each was too much for one farmer. They stated that they did not know why so much tamarind was assigned, since one or two enough was for a single family to profit from. For tamarind, the farmers recommended that the TG-LPP supply the members with a sweet tamarind variety which may be sold at a high price.

Two reasons for the farmers' disinterest in the horticulture project are as follows:

1. Farmers thought that the mango variety was still inadequate and that the fruit was merely for family consumption;
2. Farmers did not believe in the marketing guarantee for the cashew seed as stated by the AES.

3.1.4 Livestock Development Pasture Provision Project.

Six villages implemented the pasture program; however, only four (including 90 families) directly benefited. These were Ban Dong Dam (10 families); Ban Wang Moh (30 families); Ban Noi (20 families); and Ban Plaeng Si (30 families). Ban Tan, in which 2,000 *rai* were fenced, had not released cattle to feed on the pasture. Due to this, the reasons for participation problems may be identified as follows:

1) Most farmers intended for this program have been debtors to a bank or cooperative. There was a discussion in which it was mentioned that farmers wanting to join the program in livestock development should state their situation clearly, if they were still in debt, it was implied that they might not be accepted as members due to regulations;

2) Project members in Ban Tan said that they could not get bank loans because they lacked a land title deed to guarantee the loan, also mentioning that the Land Settlement Project should be responsible for the delivery of these title deeds;

3) Regarding the problems specified above, the Land Settlement Project has proposed another method of compromise to maintain the goal of livestock development; upon agreement to do as mentioned, there would be an allowance of four cows per member for grazing on the pasture land. However, the project members could not accept this proposal, arguing that their cattle herds would then be divided into two groups, one to be pastured and the other to be released as usual in the forest.¹ The farmers, however, wanted all the cattle feeding on the project pasture. This demand could not be accepted by the Land Settlement, due to the fact that the proportion of the number of cattle to the size of the pasture had already been calculated. Therefore, at present there are still no cattle grazing on the pasture.

In the opinion of the Ban Tan villagers, the pasture project was not satisfactory. They indicated that grass had been sown three years ago without any resowing, while in the meantime the Land Settlement Project had paid for maintenance by two villagers and for annual repair of the grass. The other comment was on the project's relative advantage to a small group of farmers; 2,000 *rai* of pasture serving 30 families was considered of less benefit when compared to public forest, which served the cattle of every family in the village. From the farmers' attitudes towards

---

¹ A farmer explained that, if the cattle have been separated into two groups, they will not be able join into one herd when released from the pasture.

the livestock development project implemented in Ban Dong Dam, Ban Wang Moh, Ban Noi, and Ban Plaeng Si, most of the project members appeared satisfied with the benefits they received, which may be identified as follows: cattle are distributed to poor farmers; there are six-month checks on cattle by the agricultural extension service; and village labor is employed to repair the pasture. This last issue was very important, since many farmers were unemployed during parts of the years.

Among those satisfied with the project, some project members complained that the grass in the pasture was insufficient for year-round grazing and that the cattle should be released in the forest for the usual six months. However, perhaps disease usually came from non-project cattle. The other complaint was that the cattle which farmers bought from outside (Burma in particular) died easily. The accusation was accepted by farmers, however, that they bought inexpensive cows from Burma in order to save the money for other purposes.

3.1.5 Bush Pasture and Forestry Development Project.

While the semi-intensive pasture project had been implemented only with project members, the bush pasture program was introduced in some other villages as well, in order to sow and plant *Leucaena leucocephala* for the grazing of all cattle. This program was conducted in Ban Dong Dam, Ban Plaeng Song, and Ban Plaeng Si. The farmers were pleased with the project because it involved the hiring of village labor for sowing and planting, which paid 45 *baht* a day. This job was needed by the farmers unemployed at the time.

However, the number of unemployed farmers was greater than the work required, and it appeared that very often farmers who applied for the job had failed to get it. To avoid this problem, the village headman was assigned to select these workers. According to the interview, the poorer farmers would be the first priority in selection and, in some villages, unemployed farmers would take turns at this job.

In regard to the planting of *Leucaena*, it should be noted here that the farmers usually did not know what the purpose of the planting was. They usually knew only where it was grown but not under which program it was being planted, since there were three programs in which *Leucaena* was assigned to be grown; Bush Pasture, Soil Conservation and Erosion Control, and Forestry. Farmers not hired to grow *Leucaena* for the pasture project were not informed directly by the Land Settlement, and only the laborers had learned. Therefore, when we asked farmers, they always knew what was happening their village, but did not know the exact aim.

Due to the planting of young *Leucaena* sprouts, the hired farmers comment that the method suggested by the Agricultural Extension staff is not correct; young sprouts should be planted beneath bush trees in order to protect them from grazing cattle, while at the same time it is not necessary to fence large pasture areas.

3.1.6 Soil Conservation and Erosion Control Project.

This project was also assigned grow *Leucaena* in areas expected to have high erosion. In Ban Rattanakosin, this was conducted by hiring villagers to plant the young *Leucaena* sprouts.

The villagers did not express any attitude toward this program, due to the fact that they could not see the outcome of the project within a short time. One point of satisfaction expressed was that villagers were hired for work at a rather high rate of 45 *baht*/day in comparison to wage rates among the farmers themselves.

3.2 Project Non-Participants.

Although the TG-LPP project was for many years conducted in the Land Settlement area, the service still did not achieve its primary purpose, due to the fact that some TG-LPP sub-projects limited the number of members; some had little advertisement or information circulated; and some project did not make their purpose clear.

The program of pasture for livestock development is one example, in which farmers who were not members usually expressed negative attitudes giving the reason that the project profited only small group of farmers whereas a large number had to spend for it. They claimed that, if the pasture land had been allocated for agriculture, the advantage would have been shared throughout the village.

For the program of economic crops with the credit provision, while most farmers satisfied with the project there were also some not wanting to participate in the program, as follows:

(1) farmers who did not understand the purpose of the program;

(2) farmers who planted rice and could cultivate their land using their own money;

(3) farmers who wanted to avoid going into debt from the project;

(4) farmers whose allocated lands were not fertile enough for taking any risk, since they thought there was a possibility of loss if they invested much money in infertile ground.

The Training Program was the one TG-LPP sub project which farmers did not mention or express any views on during the survey. Two assumptions might be the reason: (1) farmers who were not trained usually did not even know about the program; (2) farmers who were trained under the program could not get any literacy benefit from the program, particularly the Karen participants,¹ or found that the content of the Training Program was too difficult to understand.

In summarizing the attitudes of project non-members, it may be said that most were satisfied with the programs implemented under the TG-LPP with the exception of the program of pasture for livestock development. This was recognized not only by non-members but also by members in some areas as well. For example, it was learned from an interview with one Ban Plaeng Si villager that he did not graze his cattle on the pasture for years because the grass was insufficient and he thought the pasture should have been changed to an area for soybean cultivation.

4. Attitudes Towards The Agricultural Extension Service Staff.

As mentioned earlier, the provision of Agricultural Extension Services (AES) by the Land Settlement project was emphasized in villages which became members of the Land Settlement, while non-members were assisted by the Agricultural Extension Unit of the District Office. For this reason, non-member villages were not familiar with the AES.

When Land Settlement members were asked about their impression of the AES, most had a good impression of the AES's project and responsibilities. In some villages they stated that the AES visited their farms very often, particularly in Ban Ann, Ban Noi, and Ban Bong Tan, where daily visits have been reported. It should be noted that these extension service officers are new, young, active men who began work only last year as a substitute for the former AES, of which farmers had complained.

Regarding the question of what farmers want from the AES staff, most of them indicated that they wanted the AES staff to visit their farms more often, since they needed to consult somebody when plant disease occurred in their farms and wanted to know what kind of insecticide should be used.

There were reasons the AES to be pleased with the farmers; first, they were energetic and took responsibility for their jobs. Secondly, the program approach was designed for them to work closely with one another. The AES introduced the technique of planting and taking care of orchards in the Horticulture and Farm Model Program. Demonstration was needed, the reason why the AES had to work closely with farmers in order to encourage them to pay attention to the fruit trees.

¹ It was found by the survey that most Karen participants over 20 years of age could not read or write; moreover, those over 60 usually could not understand when spoken to. Karen women, in particular, could not speak Thai.

5. Crops Farmers Would Want to Grow.

Agriculture in the Land Settlement area is of the rain-fed type, and irrigation systems are implemented only during the rainy season in villages where the planted area is on flat plains.

To the west of the Hod-Doi Tao road (Highway 1103), newly-established villages close to the Ping river and Doi Tao Reservoir grow their crops in flooded areas along the river. The water supply in these areas does not depend on rainfall only and the pumped-irrigation technique is also used; farmers dig their canals while one of them owns and operates a pumping machine. The owners of the machine, called the *pho leang*, will manage the whole irrigated area and collect rather high fees from the water users. It appeared from the survey that farmers have to pay 10 *taang*¹ per rai for water fees in the wet season and 16 *taang* in dry season. For the past two years the farmers have avoided the *pho leang* system by requesting an assistance program to farmers growing crops during the dry season. This program is supported by the Royal Irrigation Department (RID), which provides a different power of pumping machines and fuel oils to pump water supplying agricultural areas.² The capacity of pumped water provided by the RID can supply areas from 300 rai to 1,250 rai while, in the area studied, the irrigated area totals less than 300 rai per village. Several villages in this area that could not plant rice in the wet season because the paddy-field flood patterns had changed; therefore, they had to plant rice in the dry season with the assistance of the RID pumping machine. Villages having dry-season rice cultivation include Ban Ann (Dong Tan); Ban Ann (Chad San), Ban Huai Sai Mun; Ban Wang Moh; Ban Noi; Ban Huai Rin, and Ban Thong. Meanwhile, in these villages farmers have grown crops in the wet season; i.e., peanuts soybeans, and sesame.

There were many villages which had adjusted their way of cultivation from the usual rice planting in the lowlands to upland cultivation and had grown soybeans instead of other vegetable, including Ban Plaeng Ha; Ban Plaeng Sam; Ban Plaeng Nung; and Ban Plaeng Pad.

Villages which have completely changed their way of life are Ban Plaeng Song and Plaeng Si. While in Ban Plaeng Song 65% of all villagers earn their living through fishing, Ban Plaeng Si relies on woodcarving (mostly furniture) as its main occupation.

Among the villages in the Land Settlement Project, the old established villages have, as usual, not changed their farming methods. The farmers still retain their old practices, planting lowland rice in the wet season near the stream and growing peanuts on the upland. Most do not have anything to do for four months a year because water is not available from January to April. Only Ban Nong Phak Bung, one of the oldest established villages, extensively cultivated their land, because the village is located near the Ping river and farmers could plant their crops continuously all year round. On their farmland, shallow wells were dug and pumping machines were set up to help them grow vegetables during the dry season. The crops they grew in the dry season were garlic, onions, chili, corn, cowpeas, and mung beans. Ban Thong, the farmers were satisfied, planting

¹ one *taang* (a Northern measurement) is equal 16.5 kg.

² In using the RID pumping machine, farmers, who used water from the same main canal organized into a group, usually called the "water users' group." Among the members, four or six persons would be selected for a committee consisting of a Chairman, Assistant, Treasurer, and Secretary. The Chairman and Assistant will be responsible for water distribution; the Treasurer is in charge of collecting water fees; and the Secretary will take care of the RID technicians who operate the pumping machine working in the village. The water fee collected from water users was 10 *taang* (165 kg of rice) per rai of paddy field. Of this 10 *taang*, 3 are given to the RID technician and 7 are kept for the group. This rice will be sold later and the money will be saved in a bank. According to the interview, this money will be spent for extra pump fuel in case the RID fuel is not enough or does not come on time.

vegetables, since their last year's income was boosted as a result of growing cabbages and mung beans.

It can be seen that crop-growing methods in the settlement area differ depending on the environmental conditions. When farmers were asked what crops they preferred to grow and what support they wanted to obtain from the project, the answers reflected the basic problems of each village. For instance, *Ban Tan Nua*; *Ban Tan Tai*; *Ban Mae Yui*; *Ban Pa Kham Nua*; *Ban Pa Kham Tai*; *Ban Bong Tan*; and *Ban Nong Pu* all located east of the Hod-Doi Tao road, faced the problem of water shortage during the dry period from January through April. These groups of farmers had no idea what crops should be introduced in their areas, saying that no crops can grow during the drought in the area, which had no source of water. When farmers along the Ping river were also asked the same question they identified many crops, mostly those being grown at present. The following is information on which crops the villagers wanted to grow :

<i>Ban Thung Pong</i>	: garlic, onions, peanuts, soybeans, and tobacco;
<i>Ban Dong Dam</i>	: corn;
<i>Ban Ann (Dong Than, Chad Saa)</i>	: chili, onions, eggplant cowpeas;
<i>Ban Huai Sai Mun</i>	: garlic, onions, chili, cabbages;
<i>Ban Wang Moh and Ban Noi</i>	: peanuts, onions, garlic;
<i>Ban Huai Rin</i>	: peanuts;
<i>Ban Plaeng Ha</i>	: peanuts, sesame, melons, chili;
<i>Ban Plaeng Song</i>	: cabbages, peanuts, garlic, onions;
<i>Ban Plaeng Pad</i>	: chili, garlic, peanuts;
<i>Ban Pleang Sam</i>	: sugarcane, cassava;
<i>Ban Plaeng Nung</i>	: corn, onions, garlic.

Regarding specific agriculture, the farmers raised two problems for which they want assistance from Land Settlement project. Firstly, farmers complained that seed is usually expensive and scarce during the planting season; therefore, they would want to leave the burden to the Land Settlement Project of providing and distributing seed to farmers. In addition the credit system should be used in this approach. Secondly, the problem of water shortage is real in every village east of the Hod-Doi Tao road. This problem is hard to eliminate, since they are located many kilometers away from the Ping river; the farmers therefore recommended the construction of a small tank on the stream and drilling for groundwater by the Land Settlement project.¹

For the villages close to the Ping river, farmers wanted the Land Settlement Project to purchase a pumping machine for them, to be paid for later when the crops were sold; this proposal is being implemented at the Ban Dong Dam.

Summary and Recommendations.

Among the discussion obtained during the survey, we would summarize the findings on the settlers' attitudes with direct relevance to the implementation of the Thai-German Land Settlement Promotion Project as follows :

1. Twenty years ago, the Bhumibol Land Settlement was founded with three groups of settlers; in old existing villages; in newly-established villages in farmers' selected sites, and newly-established villages in L.S. land allocation. Among these groups, the old existing villages usually have some conflict on land ownership with the Land Settlement project, resulting in less participation in some programs of the TG-LPP.

¹ Villages which want to have a small tank and groundwater development are Ban Thong, Ban Plaeng Song, Ban Nong Pu, Ban Tan Tai, and Pha Kham Nua.

2. Most farmers are satisfied with their present livelihood. With regard to L.S. assistance, villagers have gained a better way of life. There were only two subjects about which farmers complained; lack of water for agriculture and unemployment during the dry season.

3. It may be noted here that many subprojects of TG-LPP programs have been accepted by most farmers, although there are some programs in which farmers show less participation. Regarding the program on *Economic Crop Promotion With Credit Provided*, this was considered most popular among TG-LPP programs, due to the fact that no collateral was required and interest rates were low. So far, farmers want the TG-LPP to increase the amount of family loan funds. The provision of *Vaccination and Antiparasitic* treatments has also pleased the farmers, but the program of artificial insemination proposed by L.S. has had less participation. This is due to the way in which cattle are grazed on the forest, as practiced for generations, which could not be changed. In this situation, cattle owners did not know when their cattle come into heat, and it was possible that they had already bred with local cattle. In the program on *Horticulture and Farm Model Promotion*, farmers did not take seriously the offer of cultivable fruit trees by the Land Settlement, particularly the cashew trees which were provided many years ago and have now been cut down because of lack of market demand. The *Pasture for Livestock Development* project, which was implemented in six villages, satisfied only the member of projects, while non-members did not agree with the project, which supports only a few farmers. The other disadvantage of the pasture program was that the pasture must be repaired every year and the members' cattle must be fed outside the pasture. When compared to the *Bush Pasture* program which has just been implemented last year, farmers accepted it more readily for the reason that it was open to all villagers feeding their cattle.

The other profit of the *Bush Pasture* program was recognized as the hiring of labor for the planting of the grass and *Leucaena leucocephala*. This activity also occurred in the program on *Forestry Development*. Farmers repeated that they wanted to have these program implemented in their villages, since it was the only source of employment in the area.

The program on *Soil Conservation and Erosion Control* was also needed by most farmers. Although they did not know the purpose of the project activities, which employed a lot of laborers to plant the *Leucaena*, satisfied them.

4. Farmers' attitudes towards the Agricultural Extension Service was better than we thought. Most farmers had a good impression of the AES project. They pointed that the AES was highly responsible and had a good relationship with farmers. Farmers wanted the AES to visit their farm during the planting period more often.

5. Regarding the lacking sources of water for agriculture, farmers in many areas did not have any idea of which crops should be introduced. However, in some places in which water is available, crops which should be introduced are as follows: garlic, onions, peanuts, chilis, soybeans, corn, cabbage, cowpeas, sesame, and tobacco. There are two villages who want to grow sugarcane and cassava. Normally these crops are already planted, but in small a area for home consumption only. In the case of adequate water, farmers want to expand their crop area to earn more money.

6. Recommendations which most farmers want to be introduced in the village area are summarized as follows:

(1) **Provision of sources of water for agriculture.** Villages to the east of Hod Doi Tao Road want small tank constructed upstream to store water for cash crops and animals during the dry season. For areas in which the stream is not available, the drilling of tube wells should be introduced. To the west of the road, areas which cultivated along the Ping river wanted assistance in terms of the Land Settlement supplying pumping machines. The villagers would return the advance money to the Land Settlement upon sale of the products.

(2) Farmer want to work in L.S. area during dry season. This is due to the fact that farmers in many villages have nothing to do when wet-season crops are harvested.

(3) L.S. supply of seed. When planting season comes, seed is normally scarce and prices the become high. Farmers want the Land Settlement to supply the seed and, again, will pay the money back when the products have been sold.

Recommendations

1. Based on the interviews, it can be seen that the Land Settlement Project still has been misunderstood by some groups of farmers, particularly farmers in old existing villages, because the delay in approving land ownership titles was indicated as five years after membership application. In this situation, farmers not only do not apply for membership, they also don't want to participate in the TG-LPP program. This also affected farmers' cooperation in the Land Settlement projects. Thus, in this situation, the Land Settlement project should eliminate the delayed approval of the title deeds.

2. The village leader is an important person in the success of development programs. The village headman of Ban Dong Dam is an example. He has a very strong personality and is a very wise man; many development projects have been successfully completed under his supervision. To take advantage of this resource, there should be promotion of outstanding village, as Dong Dam, to encourage other communities to develop their own villages.

3. Propaganda on program, goals should be emphasized throughout the whole area of the Land Settlement, particularly in villages which are far from the project center.

4. It appears from the survey that women have much unoccupied leisure time in many villages. The TG-LPP should introduce projects which employ women, such as the pig and poultry raising projects, in addition to needlework and other vocational training.

It might be possible to promote cloth weaving as a subsidiary occupation, if credit and advice could be supplied by the Land Settlement project on cotton plantation. It is expected that farmers would be willing to participate in the program, since they already usually practice weaving for family use. This project, therefore, will allow farmers to receive more money.

5. The assistance to Ban Dong Dam in the provision of a pumping machine should have also been given in other locations, since now farmers must request assistance from the RID. Since such aid is not approved every year, farmers therefore cannot have any security in this situation. If the Land Settlement project proposed the same program to other villages, farmer will be able to cultivate on their own land with security.

6. Biogas should be widely introduced throughout the Land Settlement area. There are two benefits from the introduction of biogas: (a) it should decrease forest exploitation for fuel; (b) There will be manure from a larger number of cattle to be used for household utilities.

Appendix A

Name of Villages in the Khuan Bhumibol Land Settlement

Amphoe	Tambon	Village No.		No. of household (1983)
Hod	Ban Tan	Mu 4	Ban Thung Pong	230
		Mu 1, 5	Ban Tan Nua	205
		Mu 3	Ban Tan Tai	129
		Mu 7	Ban Mae Yui	33
		Mu 2	Ban Pa Kham Nua	63
		Mu 2	Ban Pa Kham Tai	
	Hod	Mu 5	Ban Dong Dam	78
	Doi Tao	Ban Ann	Mu 2	Ban Ann (Dong Than)
Mu 3			Ban Ann (Chad San)	150
Mu 4			Ban Huai Sai Mun	-
Mu 1			Ban Wang Moh	185
Bong Tan		Mu 5	Ban Bong Tan	238
		Mu 1	Ban Noi	141
		Mu 6	Ban Huai Rin	68
		Mu 2	Ban Thong	103
		Mu 3	Ban Nong Pu	215
		Mu 4	Ban Nong Phak Bung	120
		Tha Dua	Mu 4	Ban Wang Luang
Mu 3			Ban Plaeng Ha	-
Mu 1			Ban Plaeng Sam	88
Mu 2			Ban Plaeng Pad	120
Mu 2			Ban Dong Ma Na	30
Doi Tao		Mu 2	Ban Rai	240
		Mu 7	Ban San Ti Suk	143
		Mu 1	Ban Thin Samran	175
		Mu 5	Ban Mae Thok	-
		Mu 8	Ban Pha Juk	88
Mud Ka		Mu 2	Ban Plaeng Nung	215
		Mu 3	Ban Plaeng Si	121
		Mu 1	Ban Plaeng Song	145

Appendix B

Programmes Implemented in KPP-LS

The following subprojects are implemented in the Khuan Bhumibol Land Settlement since the beginning of TG-LPP subproject implementation until 1983.

1. Provision of Agricultural Credit
2. Provision of Vaccination and Treatment
3. Provision of Orchard and Farm model
4. Livestock Development
5. Bush pasture Development
6. Soil Conservation and Erosion Control

Villages name	Implemented programmes
1. Ban Thung Pong	-
2. Ban Tan Nua	1, 3, 4
3. Ban Tan Tai	1
4. Ban Dong Dam	1, 2, 3, 4, 5
5. Ban Ann (Dong Than)	1, 3, 6
6. Ban Ann (Chad San)	1, 2, 3, 6
7. Ban Huai Sai Mun	1
8. Ban Mae Yiu	-
9. Ban Pa Kham Tai	-
10. Ban Pa Kham Nua	-
11. Ban Bong Tan	1, 2, 3
12. Ban Wang Moh	1, 2, 3, 4, 5
13. Ban Noi	1, 2, 3, 4
14. Ban Huai Rin	1, 2, 3
15. Ban Thong	1, 2, 3
16. Ban Nong Pu	1
17. Ban Nong Phak Bung	1
18. Ban Wang Luang	1, 2, 4
19. Ban Plaeng Ha	1, 2, 3
20. Ban Rai	-
21. Ban San Ti Suk	1, 2
22. Ban Plaeng Song	1, 2, 5
23. Ban Plaeng Sam	1, 2
24. Ban Plaeng Pad	1, 2, 3
25. Ban Dong Ma Na	1, 2
26. Ban Thin Samran	1, 2
27. Ban Mae Thok	1, 2
28. Ban Pha Juk	1, 2
29. Ban Plaeng Nung	1, 2, 4
30. Ban Plaeng Si	1, 2, 4, 5

ผลกระทบของโครงการประมงหมู่บ้านที่มีต่อสังคม และชุมชนในภาคอีสานตอนบน*

จุฬารัตน์ ไขทิพย์วันจันทร์

โครงการประมงหมู่บ้านในแผนพัฒนาชนบทภาคจน

โครงการนี้ตั้งอยู่บนข้อมูลที่ว่า ชาวชนบทมีอาหารปลาบริโภคเฉลี่ยประมาณคนละ 10 กิโลกรัมต่อปี ซึ่งเชื่อว่าไม่เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย อาหารปลาเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญของชาวชนบท จึงตั้งเป้าหมายของโครงการว่าให้มีการเพิ่มอาหารปลาเป็นคนละ 20 กิโลกรัมต่อปี และเมื่อมีการเลี้ยงปลา ผลพลอยได้ก็คือ แหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและอุปโภค

ดังนั้น กรมประมงจึงได้สร้างแหล่งน้ำเพื่อการเลี้ยงปลาขึ้นพร้อมทั้งจัดตั้งองค์กรชาวบ้านขึ้นเพื่อจัดการบริหารแหล่งน้ำเลี้ยงปลา โดยองค์กรนี้ได้รับความรู้ด้านเทคนิคการเลี้ยงปลา การจัดการบริหารเกี่ยวกับแหล่งเลี้ยงปลาเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในด้านการเพาะเลี้ยงปลา หลังจากที่มีกรมประมงตอนโครงการเมื่อต้นศตวรรษที่ 3 แล้ว กรมประมงยังคงคาดหวังว่าจะมีการแพร่กระจายความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงปลาแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ทำโครงการและหมู่บ้านข้างเคียงอีกด้วย

ประเด็นที่ใช้พิจารณาในการศึกษาประเมินของคณะวิจัยภาคอีสานตอนบนคือ

1. ผลลัพธ์ของโครงการในด้าน (ก) การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำและผลอันเกิดจากผลผลิตปลา (จ) เทคโนโลยีและการแพร่กระจายของโครงการ และ (ค) องค์การบริหารจัดการแหล่งเลี้ยงปลา (หมู่บ้าน/โรงเรียน)
2. กระบวนการทำงานขององค์กรทั้งของกรมประมง (ทุกส่วนระดับจังหวัดลงไป) ของชาวบ้าน ของโรงเรียน โดยมีแนวคิด/นโยบายขององค์กรแต่ละระดับ และวิธีการทำงานของบุคคลในองค์กรนั้น ๆ เป็นตัวกำหนด

ส่วนที่ 1 โครงการประมงหมู่บ้านในแผนพัฒนาชนบทภาคจน

1. โครงการประมงทำนบปลาและโครงการแหล่งน้ำ ดสย.

โครงการทำนบปลาเป็นโครงการย่อยที่ได้รับความสำคัญสูงสุดจากกรมประมงในการได้ปัจจัยทั้งด้านงบประมาณ ความรู้ และการติดตามการปฏิบัติงานอย่างใกล้ชิดที่จะให้บรรลุเป้าหมายของการเพิ่มผลผลิตปลาในพื้นที่ชนบท

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ รายงานประเมิน โครงการประมงหมู่บ้านตามแผนพัฒนาชนบท ฉบับที่ 6 (2526-2529) ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบการใช้งบจ่ายของ 3 โครงการย่อย

บัญชีที่ใส่	ทำนบปลา	แหล่งน้ำ กสช.	ประมงโรงเรียน
1. งบประมาณ (เฉลี่ยต่อ 1 หน่วย)	600,000	20,000	100,000
2. การฝึกอบรม	อนุกรรมการ + ชาวบ้าน (15+15)	อนุกรรมการ ไม่เกิน 15 คน	ครู 3 คน นักเรียน 7 คน
3. จำนวนวันฝึกอบรม	3	1	ครู 3 วัน นักเรียน 1 วัน
4. จำนวนวันติดตามผล/เตือน	3	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำและผลอันเกิดจากผลผลิตปลา

ตารางที่ 2 แสดงการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำก่อน-หลังโครงการ

กิจกรรม	ทำนบปลา		แหล่งน้ำ กสช.	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
1. ตักวีเลี้ยง+ปลุกผัก+กิจกรรมอื่น ๆ	16	17	8	9
2. ปลุกผัก+กิจกรรมอื่น ๆ	7	8	18	19
3. กิจกรรมอื่น ๆ (บริโภคน้ำ+ปลุกข้าว)	5	3	1	1
4. ไม่มีกิจกรรม	—	—	2	—
รวม (จำนวนแหล่งน้ำ)	28	28	29	29

จากการสำรวจพบว่าโครงการทำนบปลาทั้ง 28 แห่ง เป็นการก่อสร้างเพื่อปรับปรุงแหล่งน้ำที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์อยู่แล้วในหลายลักษณะที่สำคัญคือการใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชผักและตักวีเลี้ยง (วี-ถวอย) บริโภค คือ ประมาณร้อยละ 83 (16+7=23 แหล่งน้ำ) ส่วนแหล่งน้ำ กสช. นั้นไม่มีกิจกรรมใดๆ 2 แห่ง จากจำนวน 29 ซึ่ง 2 แห่งนี้อาจไม่เคยเป็นแหล่งน้ำใดๆ เลย แต่ได้เกิดจากการก่อสร้างเป็นแหล่งน้ำในโครงการ กสช. และเนื่องจาก กสช. เป็นแหล่งน้ำขนาดเล็กความสำคัญในการเป็นแหล่งน้ำบริโภคของตักวีเลี้ยงจึงต่ำกว่าแหล่งน้ำทำนบปลา แต่จะมีความสำคัญในการเป็นแหล่งน้ำเพื่อกรปลูกผักและกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งพบจากการศึกษาของทีมศึกษาว่าชาวบ้านได้ให้ความสำคัญในการเป็นแหล่งน้ำบริโภคของชุมชนกับแหล่งน้ำ กสช. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตภาคกลางน้ำบริโภค อันได้แก่ จังหวัดชัยภูมิและขอนแก่น โดยเฉพาะชัยภูมิแหล่งน้ำ กสช. ทั้ง 2 แห่ง ที่ตนเป็นตัวอย่างชาวบ้านได้อาศัยเป็นแหล่งน้ำบริโภคบริโภคในครัวเรือน และในขณะที่ทีมศึกษาออกสำรวจ (เมษายน 2530) น้ำในแหล่งน้ำ กสช. ทั้ง 3 แห่งนี้แห้ง ชาวบ้านต้องซูดเจาะเป็นบ่อน้ำกินขนาดเด็กในแหล่งน้ำแหล่งน้ำอีกชั้นหนึ่ง

ส่วนแหล่งน้ำที่เป็นทำนบปลา นั้น หากจะมองวิวัฒนาการของการก่อสร้างเป็นชุมชนในภาคอีสานว่า ชาวบ้านจะเลือกเอาบริเวณที่มีแหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยง คือ วัว ควาย เป็นสำคัญ และแหล่งน้ำก็กรมประมงไปดำเนินการก็จะเป็นแหล่งน้ำประเภทนี้ที่ชาวบ้านเรียกว่า "หนองบ้านหนองเมือง" อีกก็เมื่อเลือกแหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยงเป็นที่ก่อสร้างชุมชนแล้ว ผลพลอยได้คือแหล่งอาหารสัตว์น้ำ เช่น ปลา เขียด กบ อึ่ง ทอย ความสำคัญของการเป็นแหล่งอาหารสัตว์น้ำของแหล่งน้ำชนิดนี้ได้เพิ่มสูงขึ้น (เมื่อจำนวนสัตว์เลี้ยงคือ วัว ควาย ลดลง) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูแล้งเมื่อน้ำในท้องทุ่งนาเหือดหายไป อาหารสัตว์น้ำก็พลอยหมดไปด้วย ชาวชนบทจะได้อาศัยแหล่งน้ำที่เป็น "หนองบ้านหนองเมือง" เหล่านี้เป็นแหล่งอาหารซึ่งสามารถทำได้ตลอดเวลา แต่ภายหลังเมื่อกรมประมงได้เข้าไปดำเนินการโครงการโอกาสของชาวบ้านในการใช้เป็นที่แหล่งอาหารสัตว์น้ำได้ถูกเปลี่ยนไป (ดูตารางที่ 3 แสดงกฎเกณฑ์การจับปลาก่อนและหลังโครงการ) การจับปลาได้ตลอดปีซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ใช้ในจำนวนสูงสุดในช่วงก่อนการทำโครงการของกรมประมงได้หมดไปเลยในโครงการย่อยทั้งสอง

ด้วยเหตุนี้ การสรุปอย่างอหิวตัยเกี่ยวกับผลผลิตปลาจึงอาจกระทำได้อีก ผลผลิตปลาที่ชาวบ้านได้บริโภคลดลงอย่างแน่นอน แต่ในที่นี้ผู้ศึกษาไม่มีตัวเลขผลผลิตปลาจากแหล่งเลี้ยงปลาแสดงให้เห็นได้ จากการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์การจับ จากที่เคยจับได้ปีละ 365 วัน มาเป็นปีละ 1 วัน (จับครั้งแรกหลังการเลี้ยง) และหลังจากนั้นอาจมีการเบ็ดแหล่งเลี้ยงปลาให้จับฟรีอีก 2-3 เดือน จะเป็นวันจับปลาประมาณ 60-100 วันต่อปี แต่ก็ในช่วงเวลาที่ลูกปลาดุกกว้านขึ้นเงินเกือบเกลี้ยงแล้วในวันเบ็ดจับวันแรก

ตารางที่ 3 แสดงกฎเกณฑ์การจับปลาก่อนและหลังโครงการ

กฎเกณฑ์การจับปลา	ทำนบปลา		แหล่งน้ำ อสข.	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
1. จับได้ตลอดเวลา	15	—	10	—
2. แบ่งเป็นเขตจับได้ตลอดเวลาและเขตสงวนเพื่อการจับปีละ 1 ครั้ง	4	1	—	—
3. จับได้ปีละ 1 ครั้ง	4	23	5	18
4. สมบัติสาธารณะเบ็ดชายเหมา/ประมุข	5	1	12	8
5. ทอยจับ	—	1	3	2
6. แบ่งเขตเป็นเขตจับได้ตลอดเวลาและเขตสงวนเพื่อการทอยจับ	—	1	—	—
7. มีกฎเกณฑ์เป็นอย่างอื่น	—	—	1	1
รวม (จำนวนแหล่งน้ำ)	28	28	29	29

แม้การจับปลาในช่วงเวลาน้อยลง แต่ความถี่เห็นของอนุกรมการประมงที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่าจำนวนผลผลิตปลาเพิ่มขึ้นมากกว่าที่ตอบว่าลดลง ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงความคิดเห็นต่อปริมาณปลาที่ได้จากโครงการ

ความคิดเห็นของอนุกรรมการประมง	ทำนบปลา	แหล่งน้ำ กสช.
1. ปริมาณปลาเพิ่มขึ้น	23 (82.2)	20 (68.9)
2. ปริมาณปลาลดลง	5 (17.8)	9 (31.9)
รวม	28 (100.0)	29 (100.0)

เหตุผลที่ได้ต่อความคิดเห็นว่าปริมาณปลาที่จับได้ เพิ่มขึ้น ของโครงการทำนบปลาจำนวนสูงสุดคือ 9 ราย จาก 28 ราย ว่าเพิ่มเพราะมีการปล่อยพันธุ์ปลา และอีก 8 ราย ตอบว่าเป็นปัจจัยร่วมคือ การปล่อยพันธุ์ปลา ปรับปรุงแหล่งน้ำและราษฎรช่วยกันดูแล ส่วนที่ตอบว่าจำนวนปลาลดลงในโครงการแหล่งน้ำ กสช. จำนวนสูงสุดคือ 7 ราย จาก 29 ราย ให้เหตุผลว่า มีการปล่อยพันธุ์ปลา และ 6 ราย ตอบว่า เพราะมีการปรับปรุงแหล่งน้ำและชาวบ้านช่วยกันดูแล

เหตุผลที่ตอบว่าปริมาณ ลดน้อยลง คือ แหล่งน้ำไม่เหมาะสม 1 ราย ในโครงการทำนบปลา และ 5 ราย ในโครงการแหล่งน้ำ กสช. (ตัวเลขที่ได้จากแบบสอบถาม) ลักษณะที่เรียกว่า “แหล่งน้ำไม่เหมาะสม” นั้นมีสาเหตุมาจากการก่อสร้างซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมที่สามารถอธิบายให้เห็นผลที่ติดตามมาได้ (จากการสังเกตของทีมนักวิชาการออกสำรวจ) คือ

1. ทำให้น้ำขุ่น ไม่เหมาะต่อการเลี้ยงปลา
2. บั๊บกั้นทางลงของน้ำธรรมชาติ ทำให้น้ำน้อยไม่เหมาะต่อการเลี้ยงปลาและบั๊บกั้นทางลงของน้ำและปลาธรรมชาติ
3. สภาพแวดล้อมและระดับกันทำนบ ทำให้ปลาเลี้ยงออกและปลาธรรมชาติเข้า

กรณีที่ 1 ก็คือการก่อสร้างทำให้น้ำขุ่นนั้นพบมากในแหล่งน้ำทำนบปลาเพราะเป็นการก่อสร้างที่ขุดลอกหน้าดินออกหมด เช่น หนองกุไซ (28-1-017) จังหวัดขอนแก่น หนองนกเขียน (25-1-063) จังหวัดอุดรธานี หนองกุง (28-1-031) หนองไผ่ (26-2-216) จังหวัดกาฬสินธุ์ สระน้ำโรงเรียนบ้านหนองแสง (27-2-098) จังหวัดหนองคาย เป็นต้น ซึ่งจากการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ประมงปัญหาที่เป็นปัญหาที่อยู่นอกเหนือความคาดหมายของโครงการและกรมประมงก็มีได้นิ่งนอนใจ ได้มีการติดตามแก้ไขปัญหานี้ในทุกทำนบ (ยกเว้นแหล่งน้ำ กสช.) โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนองนกเขียนได้รับความสนใจติดตามแก้ปัญหาจากสถาบันประมงน้ำจืดแห่งชาติ กรมประมงด้วยดีสม่ำเสมอ

กรณีที่ 2 คือ การก่อสร้างได้บั๊บกั้นทางลงของน้ำธรรมชาติ เช่น สาเหตุจากการออกแบบแปลนที่ผิดพลาด แม้จะได้รับการทักท้วงจากชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ประมงในระดับท้องถิ่นก็ไม่ได้รับการรับฟังและแก้ไขจากผู้รับเหมาก่อสร้าง ตัวอย่างเช่น หนองห้วยม่วง (28-1-043) จังหวัดชัยภูมิ

ส่วนหนองแวง (26-2-190) หนองพระยีน (25-1-024) จังหวัดขอนแก่น และหนองแห่ (28-2-075) จังหวัดกาฬสินธุ์ ลักษณะกายภาพของแหล่งน้ำเหล่านี้เป็นแอ่งกระทะ อดีตไม่มีคันกันใด ๆ รับน้ำธรรมชาติจากบริเวณที่ลาดสูงรอบ ๆ ซึ่งจะมีปลาธรรมชาติมาพร้อมน้ำธรรมชาติด้วย ดังนั้นเมื่อจัดเข้าโครงการมีการปรับปรุงทำคันดินรอบแอ่งกระทะทำให้การรับน้ำและปลาธรรมชาติได้น้อย ซ้ำร้ายปลาธรรมชาติจำนวนน้อยที่มากับน้ำได้กินปลาที่ปล่อยเพื่อการเลี้ยงด้วย ดังนั้นปริมาณปลาที่ได้จึงน้อยกว่าเดิม

ลักษณะแอ่งน้ำที่เป็นกระทะเช่นนี้พบมากในเขตจังหวัดขอนแก่นและกาฬสินธุ์ ซึ่งชาวบ้านจะบอกเล่าว่า อีคนั้นมีปลาธรรมชาติอุดมสมบูรณ์โดยไม่ต้องมีการเลี้ยง เพราะน้ำธรรมชาติจะพัดพาเอาอาหารปลามาด้วย ดังนั้นเมื่อเป็นแหล่งเลี้ยงปลาในโครงการประมงควมรู้สึกที่ว่าเป็นแหล่งน้ำที่มีอาหารปลาอุดมสมบูรณ์ยังคงมีอยู่ แต่เมื่อถึงเวลาจับปลาพวกเขา ก็พบว่าปลาพันธุ์ที่ปล่อยเกือบจะไม่มีเลยส่วนมากจะได้ปลารวมชาติ เช่น ปลาอุก ปลาช่อน และเป็นปลาชนิดที่พวกเขาชอบมากกว่าพันธุ์ต่าง ๆ ที่กรมประมงได้จัดสรรให้

กรณีที่ 3 ท่านบักน้ำมีระดับที่ไม่เหมาะสม เช่นที่บ้านหนองใส (27-1-022) จังหวัดสกลนคร หนองเป็น (28-1-034) จังหวัดนครพนม แหล่งน้ำทั้งสองนี้อยู่ติดกับลำน้ำธรรมชาติ คือ หนองใสอยู่ติดลำน้ำท่า หนองเป็นติดต่อกับลำบังกอ ในฤดูน้ำหลาก น้ำจากลำน้ำธรรมชาติจะไหลลงเข้าในแหล่งปลาโดยทางระบายน้ำ เกิดผล 2 ด้านคือ ด้านหนึ่งปลาที่ปล่อยเพื่อการเลี้ยงออกจากแหล่งเลี้ยงปลา อีกด้านหนึ่งปลารวมชาติได้เข้ามาในแหล่งเลี้ยงปลาเป็นเหตุให้ปริมาณปลาเมื่อถึงเวลาจับมีน้อย ในกรณีของหนองใส อนุกรรมการประมงกล่าวว่า คันทำนบที่ก่อสร้างต่ำกว่าระดับที่พวกเขาคิดว่าควรจะเป็น และได้ขี้นแนวแก้มูกออกแบบแปลนประมาณ 50-60 ซม.

นอกจากผลกระทบจากการก่อสร้างแล้ว สภาพธรรมชาติคือฝนแล้งทำให้น้ำในแหล่งน้ำแห้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งน้ำ กสร. เป็นสาเหตุสำคัญที่ว่าปริมาณปลาลดลงเพราะเป็นสภาพที่ไม่ได้ปลาเลย

สภาพที่น้ำแห้งเป็นกรณียกเว้นที่ไม่อาจประเมินผลใด ๆ ได้ แต่สภาพที่น้ำน้อย (ต่ำกว่าเดิม) มีวิฤจักรที่น่าสนใจ คือ เมื่อน้ำน้อย วัว-ควายต้องไปอาศัยแหล่งน้ำอื่นทดแทน เมื่อไม่มีวัว-ควายลง ชีว-ควายที่จะเป็นอาหารปลาไม่มี ปลาไม่โตปริมาณปลาน้อย ได้เงินค่าขายปลาน้อย ชุมชนลดความสนใจต่อผลผลิตปลาและต่อโครงการ การดำเนินการใด ๆ เพื่อให้เกิดแหล่งน้ำที่จะเก็บกักน้ำได้มากขึ้นจึงไม่มี

การแทรกแซงการทำงาน ของเจ้าหน้าที่ประมงระดับท้องถิ่นและกรรมการ หมู่บ้าน จะมีผล ในการฟื้นฟูโครงการ คือ เจ้าหน้าที่ประมงทำหน้าที่กำนการออกแบบก่อสร้างมีการวางแผนแปลนการก่อสร้างที่ถูกต้อง โดยกระทำร่วมกับชาวบ้านที่รู้จักภูมิประเทศและระดับน้ำ/ทางไหลของน้ำก็เพราะในขั้นกรก่อสร้าง ได้รับการยืนยันทั้งจากเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและชาวบ้านว่าไม่อาจเปลี่ยนแปลงใด ๆ ได้ และเจ้าหน้าที่ประมงระดับท้องถิ่นและผู้นำชาวบ้านมีการจัดการ ให้ปลาได้อาหารทดแทนจากการไม่มีชีว-ควาย ในความร่วมมือนี้ที่นักศึกษาเห็นว่าบทบาทของเจ้าหน้าที่ประมงในการให้กำลังใจ (moral support) แก่ผู้นำชาวบ้านมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม การแทรกแซงของเจ้าหน้าที่ประมงและชาวบ้านเพื่อก่อให้เกิดผลผลิตปลาที่ "น่าพอใจ" ต่อโครงการ (กรมประมง) จำเป็นต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของแหล่งน้ำต่อชุมชนก่อนการดำเนินการ โดย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งน้ำ กสร. ซึ่งที่นักศึกษาพบว่า วัตถุประสงค์ของชุมชนคือการเป็นแหล่งน้ำบริโภคของครัวเรือน ซึ่งชาวบ้านพยายามรักษาความสะอาดของน้ำไม่ให้มีการปลูกพืชผักในแนวลาดเชิงลงแหล่งน้ำ ไม่ให้วัว-ควายลง เพราะจะขังน้ำทำให้น้ำสกปรก ซึ่งนับว่าเป็นการปฏิบัติต่อแหล่งน้ำที่ตรงข้ามกับการทำแหล่งน้ำที่เป็นแหล่งเลี้ยงปลา จึงพบว่าแหล่งน้ำเลี้ยงปลา กสร. จำนวนมากไม่ได้รับการเอาใจใส่จากชาวบ้าน หรือ ไม่ก็กันบริเวณของแหล่งน้ำให้น้อยและรู้สึกว่าไม่ใช่ของพวกเขา เช่น หนองแวง (25-2-190) จังหวัดขอนแก่น มีบริเวณที่เป็นแหล่งเลี้ยงปลา กสร. ที่ถูกกันออกจากแหล่งน้ำดื่ม กสร. ที่ได้รับการปรับปรุงทุกปีแตกต่างจากแหล่งเลี้ยงปลาที่อนุกรรมการประมงหมู่บ้านบอกกับนักศึกษาว่า "รอเมื่อไหร่ประมงจะมาได้ ถ้าไม่ทำชาวบ้านจะได้ทำเป็นบ่อ กสร. จะได้มีน้ำใช้มากขึ้น"

เทคโนโลยีที่ชาวบ้านได้รับและการแพร่กระจายของโครงการ

ความสำคัญของแหล่งน้ำและผลผลิตของปลาที่ชาวนาฮีสถานในพื้นที่ศึกษาสะท้อนคือ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว (อดีต) ไม่มีน้ำไม่มีทั้งปลาและข้าว (ปัจจุบัน)” ผู้กล่าวประโยคนี้แก่ผู้ศึกษาคือ นายอวย ศรีคุณรักษา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ในฐานะอนุกรรมการประมงหมู่บ้านหนองพระยีน (25-1-024) อำเภอพระยีน จังหวัดขอนแก่น ยืนยันเนื่องจากความแห้งแล้งที่พวกเขาประสบก็ต่อเนื่องกันมานับตั้งแต่ปี 2527 จนปัจจุบัน (เมษายน 2530) ชาวบ้านพระยีนเคยได้อาศัยบริโภคน้ำจากหนองพระยีนทั้งคนและสัตว์เลี้ยง อาหารสัตว์น้ำและพืชผักจากหนองนี้ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน สภาพความแห้งแล้งของธรรมชาติกระทบต่อน้ำในหนองพระยีน โดยเขามิได้กล่าวหาโดยการว่า ปล่อยหนองน้ำทำให้ตะกอนดินถูกขุดลอกแต่อย่างใด เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตว่า “อดีตกันน้ำกันแม่น้ำน้อย น้ำธรรมชาติไหลลงได้มาก น้ำไม่เคยแห้ง วัชพืชคือแวงและผือ (แวง ใช้ทำฝาผนังบ้าน-ยุงข้าว ผือ ใช้ทอเสื่อ) ช่วยในการกั้นการระเหยของน้ำจากลมและแดด อีกทั้งยังช่วยให้น้ำใสสะอาด ปลาที่มีชื่อไข่ แพร่พันธุ์ได้ดีกว่า มีอาหารธรรมชาติมากกว่า เมื่อไม่มีวัชพืชปลาก็เหมือนคนจรรักษาที่หลับนอนไม่ได้”

หรือจะกล่าวอย่างเป็นสามัญให้เห็นความสำคัญของปลาก็ได้จากคำที่ทักทายเมื่อพบปะกัน “กินข้าวกินปลา หรือยัง” หรือเมื่อพูดถึงอาหารว่า “กับข้าวกับปลา” และความอุดมสมบูรณ์ของอาหารปลาก็มีมากพอเพียงอย่างที่ชาวบ้านอีสถานได้ผู้หนึ่ง บอกกับผู้ศึกษาว่า “ก้อไฟทั้งหม้อข้าว เสร็จแล้วก้อแยกแหล่งไปผับ (ชื่อลำห้วยธรรมชาติที่เป็นแหล่งหาปลาของชาวบ้าน) พอค้ำน้ำก็ออกได้ปลากลับมาใส่หม้อ” นั่นเป็นอดีตที่ไม่อาจเรียกกลับคืนได้เมื่อประมาณ 20 กว่าปีก่อน ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารธรรมชาติได้ลดลงอย่างเป็นที่สังเกตได้ โดยผู้นำชาวบ้านอีกผู้หนึ่งได้กล่าวว่า “....เวลาผมออกไปพบปะกับชาวบ้านพบว่า พวกเขากินแกงยกอ้อยใส่ปลาตัวเท่านิ้วมือ” สภาพเช่นนี้ได้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 6-7 ปีก่อน

ยิ่งไปกว่านั้น นับตั้งแต่ปี 2525 เป็นต้นมา ได้เกิดโรคปลาตายระบาดไปในภาคอีสาน แก่ชาวบ้านกลับพบว่าปลาพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ใ้โครงการมิได้เกิดโรค กังนั้นจึงนับว่าโครงการนี้ได้ให้ความหวังว่าจะเป็นแหล่งปลาของพวกเขา ชกเซยปลาธรรมชาติที่ลดน้อยลงและที่ตายเนื่องจากโรคระบาด ความตื่นตัวของชาวนาฮีสถานในการที่จะเลี้ยงปลาจึงมีมากในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาประมงสามแผน ๖ ของกรมประมง ความตื่นตัวและตระหนักว่าถึงเวลาที่พวกเขาต้องเลี้ยงปลาคด้วยตัวเองแล้วนี้สะท้อน ออกมาจากคำพูดของแม่บ้านคนหนึ่งในหมู่บ้านของโครงการ คือ “ไม่ทำ (เลี้ยงปลา) ก็ไม่ได้กิน” จากการสัมผัสกับชาวบ้านหลายรายในหมู่บ้านที่ไปสำรวจ อนุกรรมการประมงหมู่บ้านมักจะเริ่มซุกบ่อเลี้ยงปลาเป็นของตนเองเพราะเห็นผลผลิตปลาจากทำนบปลาประจำหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคในครอบครัว นอกจากนี้ราษฎรบางรายในบางหมู่บ้านซึ่งได้ตระหนักในความขาดแคลนอาหารปลาธรรมชาติ ทำให้เขาวิเริ่มการซุกบ่อเลี้ยงปลา เช่น นายอ้วน สาขา ราษฎรบ้านโคกสีสว่าง ตำบลแสงสว่าง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี ได้ลงทุนซุกบ่อเลี้ยงปลาขนาด ๑๐๐ × ๑๐ เมตร เป็นจำนวนเงิน 8,๐๐๐ บาทในปี 2528 และในรอบปี 2529 เขามีรายได้จากการขายปลาเป็นเงิน 7,๐๐๐ บาท ความกิดและความรู้ในการเลี้ยงปลาของเขาได้จากการฟังรายการวิทยุซึ่งจัดเผยแพร่ความรู้โดยสถานีประมงอุดรธานี และเขากล่าวว่าการเลี้ยงของเขาได้คาดหวังว่าจะมีการขาย แต่เมื่อมีเพื่อนมรขอซื้อถึงบ่อปลาเขาจึงขายและเป็นผู้กำหนดราคาเองด้วย

บ้านโคกสีสว่างมีโครงการทำนบปลา 1 แห่งคือ หนองบ้านโคกสีสว่าง (27-1-042) ซึ่งเป็นทำนบปลาแห่งหนึ่งที่เจ้าหน้าที่ประมงไม่ค่อยจะพอใจในผลงานของผู้นำหมู่บ้านนักเกี่ยวกับความเอาใจใส่ต่อโครงการ ในขณะที่เจ้าหน้าที่ประมงหมู่บ้านที่ให้สัมภาษณ์ก็เรียกร้องให้เปิดแหล่งน้ำให้ชาวบ้านหากินโดยอิสระ “เพราะชาวบ้านไม่มีแหล่งหาปลาที่อื่นใด ชาวบ้านอยาก ต้องซื้อปลากินตลอดเวลา ปริมาณแม้เพิ่มขึ้นแต่ชาวบ้านได้กินปลาน้อยลง”

ข้อเรียกร้องของอนุกรรมการประมง/ชาวบ้านเกี่ยวกับการเปิดจับปลาอย่างเป็นทางการเป็นอิสระมิได้มีเฉพาะที่บ้านโคกสีสว่างแห่งเดียว ในที่อื่นก็มีเช่นเดียวกัน และในหลายแห่งได้เปิดให้จับปลาอย่างอิสระหลังจากโครงการดำเนินไปครบ 3 ปี อย่างไรก็ตามแหล่งน้ำเลี้ยงปลาเกือบทุกแห่งจะเปิดให้ชาวบ้านจับปลาหลังวันเปิดจับแบบชายัศตร 1 วัน ไปจนกระทั่งถึงวันปล่อยปลาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะมีช่วงเวลาการเปิดแหล่งน้ำประมาณ 2-3 เดือน

แรงกดดันอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์การจับปลาจากเบ็ดฟรึตลอคบีเป็นการเปิดจับ 1 วัน เมื่อกรมประมงเข้าดำเนินโครงการ มิใช่จะสร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้านเพียงด้านเดียว อีกด้านหนึ่งก่อให้เกิดผลคือ ชาวบ้านตระหนักว่าหากต้องการบริโภคปลาสม่ำเสมอแล้ว พวกเขาจะต้องเลี้ยงปลาเอง และพวกเขายังพบว่าผลดีที่มากคือรายได้เพิ่มแก่ครอบครัว ถึงกรณีตัวอย่างของนายอ้วน สาขา เป็นต้น

เทคนิคการเลี้ยงปลาสามารถหาได้จากเจ้าหน้าที่ประมง และ/หรืออนุกรรมการประมง หรือจากประสบการณ์ตรงในการร่วมโครงการที่มีอยู่ในหมู่บ้าน จากผลการสำรวจปรากฏว่า ทั้งอนุกรรมการประมงและชาวบ้านมีความรู้ในด้านการเลี้ยงปลาเป็นอย่างดี ที่แตกต่างกันอยู่บ้างก็ในชาวบ้านที่มีโครงการแหล่งน้ำ กสช. ซึ่งแม้มิได้รับการฝึกอบรมโดยกรมประมงพวกเขาก็มีความรู้ในด้านการเลี้ยงปลาโดยประสบการณ์ตรง คือ จากกิจกรรมโครงการในการดูแลตู้บ่ย์และให้อาหาร ชาวบ้านในโครงการแหล่งน้ำ กสช. มีส่วนร่วมในเรื่องนี้ร้อยละ 39.7 ขณะที่ชาวบ้านในโครงการทำนบปลามีส่วนร่วมร้อยละ 71.2 ส่วนความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงปลานั้นชาวบ้านในโครงการแหล่งน้ำ กสช. ประมาณกว่าครึ่งของที่ถูกสัมภาษณ์ และชาวบ้านในโครงการทำนบปลาประมาณร้อยละ 70 มีความรู้ในเรื่องเลี้ยงปลาดี

ดังนั้นการเลี้ยงปลาของชาวบ้านเป็นบ่อปลาส่วนตัวจึงคาดว่า จะไม่มีปัญหาด้านเทคโนโลยีใด ๆ มีการเลี้ยงปลาโดยการให้อาหารตามวิธีการที่กรมประมงได้เผยแพร่ฉบับเป็นเทคโนโลยีใหม่ที่ชาวบ้านเพียงจะได้รับ แค่นี้เป็นแบบง่าย ๆ และอาศัยทรัพยากรท้องถิ่นที่พวกเขามีอยู่ คือ บ่ย์คอก

ส่วนการแพร่กระจายของความรู้ในเรื่องการเลี้ยงปลาออกไปในหมู่บ้านข้างเคียง หรือนอกหมู่บ้านที่ทำโครงการอยู่หรือไม่นั้น การสอบถามของอนุกรรมการประมงทำนบปลา/แหล่งน้ำ กสช. คือ 12 ราย ตอบว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้น มีคนมาขอคำแนะนำ 8 ราย นำไปทำตาม 2 ราย ที่ทั้งมาขอคำแนะนำและนำไปทำตามอีก 4 ราย รวมเป็น 14 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 50 ของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ส่วนแหล่งน้ำ กสช. มีคนมาขอคำแนะนำและนำไปทำตาม 7 ราย หรือร้อยละ 25 ของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ความแตกต่างของผลกระทบต่อชุมชนใกล้เคียง 2 โครงการนี้เนื่องมาจากโครงการทำนบปลามีขนาดใหญ่กว่า ผลผลิตปลามีสูงกว่า จึงได้รับความสนใจจากชุมชนใกล้เคียงสูงกว่าโครงการแหล่งน้ำ กสช. อย่างไรก็ตาม ผลผลิตปลามีได้เป็นข้อจำกัดการแพร่กระจายของผลกระทบดังกล่าวแล้วว่า สภาพปัจจุบันการขาดแคลนอาหารปลาธรรมชาติมีอยู่ทั่วไป ประจวบกับการเกิดโรคปลาทำให้

ชาวบ้านรังเกียจที่จะบริโภคปลาธรรมชาติ ความต้องการที่จะเลี้ยงปลาจึงเกิดขึ้น ในขณะที่เข้าไปสำรวจประเมินผล ทีมศึกษาได้พบชาวบ้านจากชุมชนอื่นเมื่อได้ข่าวว่าจะมีเจ้าหน้าที่ประมงมาในหมู่บ้าน ได้อุทิศเส้นทางมาคัดกรอง พบเพื่อขอคำปรึกษาเรื่องการขุดบ่อเลี้ยงปลา เทคนิคการเลี้ยงปลา ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ประมงเป็นอย่างดี เช่น ที่บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร แม้แหล่งน้ำ กสช. ในวัดของหมู่บ้าน (28-2-057) จะเป็นโครงการที่ได้ผลผลิตน้อยมาก ฤกษ์ปี 2528/29 ได้ปลา 6 กิโลกรัม ปี 2529/30 ได้ปลา 4 กิโลกรัม คณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้านบอกกับทีมศึกษาว่า ปริมาณปลาที่จับได้ “นำมาทำอาหารกิน 12 คนเกือบไม่อิ่ม” ซึ่งแสดงว่าโครงการที่ดูมองว่าไม่ประสบผลสำเร็จเพราะได้ผลผลิตต่ำมาก มิได้เป็นอุปสรรคต่อความต้องการที่จะเลี้ยงปลาของชาวบ้าน แต่ข่าวสารที่ว่ามีเจ้าหน้าที่ประมงได้เข้ามาส่งเสริมการเลี้ยงปลาในหมู่บ้านใดบ้านหนึ่ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากได้ทราบวันเวลาที่แน่นอนของการเข้าหมู่บ้านของเจ้าหน้าที่แล้ว ชาวบ้านที่สนใจจะศึกษามาเอง

องค์กรชาวบ้าน : คณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้าน

คณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้านถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นฝ่ายบริหาร จัดการแหล่งน้ำให้ได้มีการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ ฯ ที่กรมประมงได้ตั้งไว้ คือ (1) ให้ชาวบ้านมีปลาบริโภคเพิ่มขึ้น (2) ให้ชาวบ้านมีความรู้ในเรื่องการเลี้ยงปลา และ (3) อนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ

วิทยกรมประมงตระหนักถึงความสำคัญขององค์กรชาวบ้านว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้โครงการดำเนินต่อไปได้และพึงพิงตนเองได้ในระดับหนึ่ง จึงได้วางหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งคือ ให้ชาวบ้านคัดเลือกขึ้นมา มีองค์ประกอบคือ จำนวนไม่เกิน 30 คน มีตำแหน่งต่าง ๆ เช่น ประธาน เลขานุการ เหนรัญญิก เป็นต้น มีหน้าที่ที่จะต้องกระทำ และเพื่อให้องค์กรชาวบ้านบริหารงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กรมประมงได้ตั้งไว้ จึงได้มีแผนการทำงานที่ใส่ความรู้เข้าไปในองค์กรนี้ โดยการจัดการฝึกอบรม 1-3 วัน และติดตามการทำงานโดยคณะทำงาน (Site team) ตลอดเวลา 3 ปีของโครงการ

ในการปฏิบัติการจัดตั้งองค์กรนี้กระทำโดยคณะทำงานเรียกประชุมชาวบ้านชี้แจงโครงการ และขอให้ลงคะแนนคัดเลือกตัวแทนชาวบ้านขึ้นมาทำหน้าที่บริหารแหล่งน้ำเลี้ยงปลา (ทำนบปลาและแหล่งน้ำ กสช.) ซึ่งย่อมจะมีอิทธิพลด้านความคิดว่าควรเลือกใครของคณะทำงานกำกับอยู่ และในบางจังหวัด เช่น กาฬสินธุ์และนครพนม ได้ใช้คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ทำหน้าที่เป็นคณะอนุกรรมการประมงด้วย ด้วยเหตุผลว่า กม. เป็นตัวแทนกลุ่มผู้นำชาวบ้านที่ผ่านการเลือกตั้งจากชาวบ้านมาแล้ว ทำงานเพิ่มอีก 1 โครงการก็น่าจะได้ อีกทั้งยังเป็นองค์กรที่ได้รับการรับรองทางกฎหมาย และเพื่อหลีกเลี่ยงการมีคณะกรรมการต่าง ๆ จำนวนมากมายซ้ำซ้อนในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามแม้จะมีการเลือกตั้งคณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้าน ผลก็มักจะปรากฏว่าสมาชิก กม. นั้นเองที่ได้รับการเลือกตั้งและกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน คณะอนุกรรมการ ฯ โดยตำแหน่งอยู่แล้ว ใน 57 กรณีตัวอย่างที่ศึกษา

จากการสัมภาษณ์ของทีมศึกษา หน้าที่ซึ่งได้รับการบอกกล่าวจากอนุกรรมการ ประมงพอสรุปได้สามประการเรียงลำดับคือ (1) ดูแลไม่ให้มีการขโมยปลา (2) กำหนดวันจับปลาและรวบรวมรายได้ และ (3) จัด

สรรรายได้ ส่วนบทบาทหน้าที่ในฐานะผู้เลี้ยงปลานั้นไม่ค่อยเป็นที่ปรากฏ เพราะทำนบปลาตกเป็นแหล่งน้ำบริโภคของวัว-ควาย จึงมีอาหารธรรมชาติเพียงพอโดยไม่ต้องมีการให้อีก ส่วนแหล่งน้ำ กตช. ดังได้กล่าวแล้วว่าวัตถุประสงค์หลักก็เก๋มก็ยแหล่งน้ำบริโภคของชุมชน การดูแลในลักษณะของความเป็นแหล่งเลี้ยงปลาของคณะกรรมการประมงจึงไม่เกิดขึ้น

ปัญหาขององค์กรชาวบ้านที่ได้จากการสัมภาษณ์หัวหน้าสถานีประมงต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติ คือ การไม่ทำหน้าที่ของคณะกรรมการตามที่ได้รับการอบรม เช่น ไม่มีการเลี้ยงปลา ไม่สามารถป้องกันการขโมยปลาได้/ใช้วิธีปราบปราม การคอร์ปชั่นเงินรายได้จากแหล่งปลา เป็นต้น

1. ไม่มีการเลี้ยงปลา หัวหน้าสถานีประมงสกลนครถึงกับกล่าวว่า “ทำอย่างไรให้ชาวบ้านคิดว่านี่คือ *บ่อเลี้ยงปลา ไม่ใช่ บ่อปล่อยปลา*” เพราะเมื่อประมงปล่อยพันธุ์ปลาให้แล้วก็จะไม่ได้รับการเอาใจใส่เลี้ยงดูให้อาหารจากคณะกรรมการประมง ซึ่งทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า หากเป็นแหล่งน้ำ กตช. วัตถุประสงค์หลักคือ น้ำบริโภคของชาวบ้าน องค์กรชาวบ้านย่อมไม่สามารถกระทำการอันฝืนความต้องการของชุมชนได้ ดังนั้นจึงต้องพิจารณาอันถดถอยไปยังจุดเริ่มต้นของการคัดเลือกแหล่งน้ำว่า ได้พิจารณาในประเด็นวัตถุประสงค์หลักดั้งเดิมของแหล่งน้ำนั้นหรือไม่

2. ไม่สามารถป้องกันและปราบปรามการขโมยปลาได้แม้จะมีการจัดเวรยามเฝ้าบ่อปลา กฎระเบียบต่างๆ ที่คณะกรรมการประมงหมู่บ้านบัญญัติขึ้นใช้กับแหล่งน้ำที่เด่นชัดและถูกระบุ คือ การห้ามจับปลาก่อนได้รับอนุญาต/ก่อนวันเปิดจับปลา โดยมีการปรับด้วยอัตราสูง เช่น 500-1,000 บาท เป็นต้น และบางแห่งใช้วิธีการแบ่งเงินค่าปรับให้ผู้สามารถจับขโมยได้ 50 เปอร์เซ็นต์ของค่าปรับ หรือการจัดอัตราค่าปรับแก่คณะกรรมการที่ขโมยเป็นสองเท่าของชาวบ้านทั่วไป เป็นต้น

แหล่งเลี้ยง ปลาส่วนใหญ่ใช้วิธีการเหล่านี้ในการป้องปรามการขโมยปลา แต่ก็มีแหล่งเลี้ยงปลาหลายแห่งที่มีวิธีแตกต่างกันออกไป เช่น ทำนบปลาหนองหว้า (27-1-016) จังหวัดขอนแก่น มีคณะกรรมการทำหน้าที่ (1) ดูแลรักษาหนองน้ำ ดูแลใช้น้ำของชาวบ้านที่ปลูกผัก (2) จัดแบ่งงานให้แก่ครัวเรือนคุ้ม 10 คุ้มในหมู่บ้าน เช่น แต่ละคุ้มต้องทำบึงหมัก 3 คอก โดยมอบหมายให้หัวหน้าคุ้มรับผิดชอบ มีการกำจัดวัชพืช (3) จัดสรรรายได้จากการขายปลา คือ แต่ละคุ้มทำหน้าที่จับปลาขาย-บันทึกบัญชีจำนวนปลา จำนวนเงิน ทั้งที่เป็นหลักฐานของคุ้มและของส่วนรวมทั้งบ้าน โดยคนทำงาน (อนุกรรมการ) ได้ค่าตอบแทนเป็นปลา 1 กก./คน/ครั้ง (1 วัน)

ความน่าสนใจของหมู่บ้านหนองหว้าคือ (1) ไม่จำเป็นต้องเฝ้าบ่อปลา เพราะอนุกรรมการทั้ง 8 คนที่ร่วมกันให้สัมภาษณ์กล่าวว่า ใช้ “ถ้ำเว้า” เป็น “รั้วกัน” บ่อปลาคือการประชุมชาวบ้านอธิบายให้เข้าใจว่า “ขโมยปลาส่วนรวมเท่ากับขโมยปลาของตนเอง” และได้รับความเชื่อฟังจากลูกบ้าน นับเป็นชุมชนที่ยังคงใช้คำพูดกันไว้ เช่นเดียวกับบ้านนายนม แหล่งน้ำ กตช. (28--2-040) ซึ่งชาวบ้านกล่าวว่าไม่จำเป็นต้องมีการจัดเวรยาม เพราะ “หมู่บ้านเก่าแก่ผู้ใหญ่ (คนสูงอายุ) พูกระไรถือคามัน” แสดงให้เห็นถึงลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ยังใช้เป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนได้ (2) รายได้จากบ่อปลาได้ย้อนกลับสู่ชุมชน

นอกจากจะเป็นโดยส่วนรวม เช่น การบำรุงวัด พัดมณเฑียรแล้วยังมีผลประโยชน์แก่แต่ละครอบครัวด้วย โดยการจัดสรรเป็นกองทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้านที่ชาวบ้านสามารถนำไปใช้จ่ายในกิจกรรมครอบครัวได้ เช่น เพื่อการสร้างตัวเพื่อการใช้จ่ายฉุกเฉิน โดยอัตราดอกเบี้ยที่กำหนดเป็นการตกลงร่วมของทั้งหมู่บ้าน คือร้อยละ 5 ต่อเดือน ในขณะที่การกู้ยืมภายในหมู่บ้านร้อยละ 10 ต่อเดือน ในช่วงเวลา 3 ปีที่ผ่านมา รายได้จากแหล่งปลาที่ถูกจัดสรรเป็นเงินกองทุนชนชั้นถึงครึ่งก็ครึ่ง

นอกจากตัวอย่างนี้แล้วยังมีแหล่งน้ำเลี้ยงปลาของอีกหลายจังหวัดที่องค์กรชาวบ้านสามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง นับจากกรมประมงได้เข้าไปดำเนินโครงการ เช่น หนองรวหนัง (25-1-047) จังหวัดกาฬสินธุ์ หรือหนองแวง-โป่งตั้ง (25-1-062) จังหวัดอุดรธานี หรือแหล่งน้ำ กตช. ห้วยน้ำเมย (27-2-143) จังหวัดเลย เป็นต้น และยังคงมีกรณีตัวอย่างอีกหลายแห่งที่แสดงว่าองค์กรชาวบ้านสามารถที่จะดำเนินกิจการแหล่งเลี้ยงปลาต่อไปได้โดยการสนับสนุนให้กำลังใจของเจ้าหน้าที่ประมงที่รับผิดชอบโครงการอยู่ในปัจจุบัน เป็นข้อสังเกตของทมิศึกษาว่าแหล่งน้ำเลี้ยงปลาเหล่านี้ ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องสามารถระบุชื่อเจ้าหน้าที่ประมงที่เป็นคณะทำงานประจำท้องถิ่นได้เสมอ

องค์กรชาวบ้านจัดสรรผลผลิตจากแหล่งปลาอย่างไร ?

กิจกรรมแหล่งน้ำเลี้ยงปลาซึ่งถือเป็นของชุมชน ผลผลิตของกิจกรรมจะมี 2 ลักษณะ คือ (1) ปลา (2) เงินที่ได้จากการขายปลา

ปลา สัตว์เคี้ยวเป็น "สินในน้ำ" ที่ใครหาได้ก็ได้เป็นเจ้าของ แต่เมื่อเป็นแหล่งปลาประมงได้ก่อกลายเป็นของต้องห้าม ส่วนเงินที่ได้จากการขายปลานั้นเป็นผลต่อเนื่องจากการทำหน้าที่พิทักษ์ของต้องห้าม (คือปลา) ขององค์กรที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่หรือถูกกำหนดหน้าที่ขึ้นใหม่ในองค์กรที่มีอยู่ เป็นผลประโยชน์ที่ไม่เคยมีมาก่อนในชุมชนก็มีขึ้นหรือที่เคยมีก็เพิ่มปริมาณขึ้นมาก

หากจะมองย้อนกลับว่า การที่จะได้เงินรายได้มากหรือได้บริโภคปลามากก็จะต้องมีปลาขึ้น การที่จะมีปลามากขึ้นจะต้องมีการปล่อยพันธุ์ปลา มีการเลี้ยงดูให้อาหาร มีการอนุรักษ์ มีการป้องกันการขโมย ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนต้องบริหารจัดการโดยองค์กรชาวบ้าน ซึ่งมีส่วนประกอบคือ บุคคลและขบวนการทำงานขององค์กร

อนุกรรมการ ประมงหมู่บ้านเมื่อ ได้รับการเลือกตั้งแล้วจะ ได้รับการอบรมจากคณะทำงาน ซึ่งผลการสำรวจพบว่าไม่มีปัญหาในเรื่องการรับความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงปลา แหล่งทำนบปลาล้วนมีรายได้จากการขายปลาทุกแห่ง ซึ่งก่อนการเข้าสู่โครงการแหล่งน้ำครึ่งหนึ่งไม่มีรายได้ ส่วนแหล่งน้ำ กตช. หลังการทำให้เป็นแหล่งเลี้ยงปลาร้อยละ 86 มีรายได้เป็นของหมู่บ้านเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 44.8 ซึ่งเป็นสถานะก่อนการเข้าสู่โครงการ

แสดงว่าหากมองโดยภาพรวมของทั้ง 8 จังหวัดอาจกล่าวได้ว่าองค์กรชาวบ้านที่บริหารแหล่งปลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำนบปลาได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว เพราะทุกแหล่งสามารถทำให้เกิดรายได้ทั้งนั้น กรณีศึกษาถึงโครงการที่สำเร็จและล้มเหลวจึงจะอธิบายส่วนที่ลึกลงไปทดแทนได้

ในขบวนการทำงาน ขององค์กรชาวบ้านที่บริหารแหล่งปลา มีแบบแผนที่กรมประมงกำหนดและเจ้าหน้าที่ประมงพยายามจะให้มีการเดินตามแบบแผนที่เบื้องต้นกำหนด โดยมีตัวควบคุมคือพันธุ์ปลาที่ประมงปล่อย

ให้ฟรีในช่วง 3 ปี อย่างไรก็ตาม ในเรื่องขบวนการทำงานตามขั้นตอนของกรมประมงไม่ค่อยเป็นปัญหามาก ที่พบจากการศึกษาคือ ในปีแรกไม่ค่อยมีใครอยากจะเป็นอนุกรรมการประมง เพราะเห็นว่าเป็นงานหนักไม่มีผลตอบแทน แต่เมื่อผ่านปีหนึ่ง พบว่า มีผลผลิตปลาและมีเงินรายได้จำนวนหนึ่งก็อนุกรรมการจะได้รับการตอบแทนการทำงาน ความต้องการเข้าสู่ตำแหน่งมีมากขึ้นและในบางแห่งเกิดการครหาว่าอนุกรรมการประมง (ขโมย) กินปลาบ้าง นำรายได้ไปใช้ไม่ถูกต้องบ้าง การครหาในชุมชนเป็นระบบการควบคุมพฤติกรรมของชุมชนชนบทที่ได้ผล

ความวิตกกังวลของเจ้าหน้าที่ประมงที่ศึกษาศึกษาสัมพันธ์ต่อการใช้จ่ายรายได้จากแหล่งปลา คือ ชาวบ้านมักจะนำไปใช้จ่ายในการทำนุบำรุงวัด เช่น นำไปก่อสร้างศาลาวัด สมทบก่อสร้างอุโบสถ หรือนำไปพัฒนาหมู่บ้าน เช่น นำไปก่อสร้างศาลากลางบ้านบ้าง ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านบ้าง นำไปซื้อที่ดินเพื่อสร้างฉางข้าวของหมู่บ้านบ้าง ดังนั้นเจ้าหน้าที่ประมงจึงเสนอให้นำรายได้กักตุนที่แหล่งปลาโดยกำหนดเป็นร้อยละของรายได้จากการขายปลา เช่น ร้อยละ 25 ซื้อพันธุ์ปลา ร้อยละ 25 บำรุงหมู่บ้าน ร้อยละ 20 อนุกรรมการปลา และ ร้อยละ 30 เป็นของสมาชิกผู้เลี้ยงปลา วิธีการเหล่านี้ล้วนเป็นไปเพื่อเป็นแรงจูงใจให้มีการนำรายได้กักตุนที่แหล่งปลาเพื่อความต่อเนื่องของโครงการเลี้ยงปลา นั่นคือจะต้องมีพันธุ์ปลามาปล่อยทุกปี จะต้องมีคนเลี้ยงปลา มีคนดูแลบ่อปลา

สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ ในอดีตชุมชนชนบทอีสานมีสถาบันของชุมชน คือ "เจ้า" การทำหน้าที่ของเจ้ามีความคล้ายคลึงกับหน้าที่ของคณะกรรมการประมงหมู่บ้านของกรมประมง ความต่างคือ เจ้าเป็นปัจเจกบุคคล มีไร้คณะบุคคล เป็นผู้นำชุมชนที่ทำหน้าที่ตัวแทนชาวบ้าน ในการติดต่อกับวิญญูณศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในทุกสถานที่ของชุมชน รวมทั้งแหล่งน้ำที่เป็นที่อุปโภคบริโภคของคนและสัตว์เลี้ยงค้าย ดังนั้นการดูแลอนุรักษ์แหล่งน้ำและสัตว์น้ำของเจ้าจึงกระทำผ่านความศักดิ์สิทธิ์ของวิญญูณ ที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีอยู่ประจำแหล่งน้ำ การใช้น้ำหรือการจับสัตว์น้ำของชุมชนจะต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าและความเห็นชอบของชุมชน การละเมิดโดยการใช้น้ำหรือจับปลาโดยพลการ มีโทษที่รุนแรงมากและมีได้เลือกปฏิบัติแม้บุคคลนั้นจะเป็นผู้ใหญ่บ้านก็ถูกให้ออกจากตำแหน่งได้ ด้วยวิธีการควบคุมทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านเช่นนี้ และมีสถาบันของชุมชนเป็นกวีกระทำการทำให้หมู่บ้านอีสานไม่รู้สึกแปลกแยกกับคณะกรรมการประมงหมู่บ้านของกรมประมงและธรรมเนียมปฏิบัติของชาวอีสาน คือ การปล่อยพ่อแม่พันธุ์ปลาลงในแหล่งน้ำเมื่อเริ่มต้นฤดูฝน การปล่อยนี้มิได้คำนึงว่าจะอยู่ในบริเวณบ่อปลา (บ่อคักปลาในนาข้าว) ของตนเองเท่านั้น เมื่อถึงฤดูน้ำหลากลูกปลาจากบ่อปลาของแต่ละนาจะกระจายไปในที่นาของเพื่อนบ้านแต่ก็ยังคงเป็นปลาของพวกเขาอยู่นั่นเอง^๑ ซึ่งคาดว่า จะเป็นธรรมเนียมปฏิบัติทั่วไปของชาวอีสานเพราะแม่เมื่อเลี้ยงปลาพันธุ์ต่าง ๆ ของกรมประมงชาวบ้านหนองหว้าก็ได้ระบุว่า ความรู้ในการเลี้ยงปลาของพวกเขาไม่มีเพียงพอแต่ยังไม่สามารถเพาะได้ "เพียงแต่เอาพ่อแม่พันธุ์แม่พันธุ์มาไว้รวมกันให้ไข่" ซึ่งอาจเป็นการเลียนแบบการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่บรรพบุรุษของเขาได้ปฏิบัติมากับปลาพันธุ์ธรรมชาติ

ปัญหาขององค์กรชาวบ้านที่ได้จากการพูดคุยกับอนุกรรมการประมงหมู่บ้าน คือ (1) การไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในเรื่อง การขโมยปลา การทำนุ้ยคอกหมัก และ (2) การแตกแยกภายในกลุ่มอนุกรรมการประมงหมู่บ้าน

ปัญหาที่ 1 เนื่องจากชาวบ้านขาดแหล่งหาปลาธรรมชาติ จากที่พวกเขาเคยได้ใช้แหล่งน้ำนี้เป็นแหล่งหาปลาลอดอกบี่ อีกทั้งเป็นแหล่งที่อยู่ใกล้ชุมชนที่เหมาะสมในการหาปลาในเวลากลางคืน ส่วนความไม่ใส่ใจในบ่อปลาอีกประการหนึ่งนั้น สาเหตุตรงกันข้ามคือมีแหล่งหาปลาธรรมชาติที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าบ่อเลี้ยงของชุมชน เช่น ชุมชนที่อยู่ใกล้ข้างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ เขื่อนลำปาว เขื่อนน้ำอูน เป็นต้น

ปัญหาที่ 2 คณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้านเป็นองค์กรระดับชุมชนที่บริหารแหล่งทรัพยากรส่วนรวมของหนึ่งชุมชน ปัญหาที่หลายแหล่งน้ำประสบคือ แหล่งน้ำเลี้ยงปลาเป็นสมบัติของมากกว่า ๗ ชุมชน อันสืบเนื่องมาจากประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ได้ร่วมกันพัฒนาแหล่งน้ำนั้นขึ้นมา เมื่อยังไม่มีผลประโยชน์เป็นตัวเงินที่เป็นของส่วนรวม ทุกคนในทุกชุมชนก็ยังคงได้ประโยชน์จากการหาปลาตามริบโคก เก็บฝอยมาทอดเสื่อ มีวัวควายก็ได้บริโภคน้ำ เมื่อมีเงินพัฒนาจากรัฐบาล (กสร./อื่น ๆ) ผู้ขายแรงงานก็มีรายได้ แต่การทำเป็นโครงการประมงเป็นกิจกรรมที่ก่อรายได้เป็นจำนวนเงินที่สามารถนำไปทำกิจกรรมอื่น ๆ ได้ ดังนั้นชุมชนที่เคยมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำนี้มา และถือว่าเป็นมรดกของชุมชนร่วมกัน จึงขอมีส่วนแบ่งปันผลประโยชน์ด้วย โดยการเข้าร่วมร่วมในคณะอนุกรรมการประมง และขอแบ่งปันเงินรายได้จากการขายปลา แหล่งน้ำเลี้ยงปลาลักษณะนี้เช่น

กรณีที่ 1 หนองสีหนาท (26-1-011) จังหวัดขอนแก่น เริ่มจาก 2 หมู่บ้านทำโครงการรายได้จากแหล่งปลาในปี 2527 จากการขายบัตรจับปลา เป็นจำนวน 16,000 บาท ทำให้อีก 2 หมู่บ้านซึ่งเคยมีประวัติศาสตร์การบันทึกกันอยู่กันมาตั้งแต่หนึ่งวันร่วมกันมา และ ๑ ใน 2 นั้นเป็นหมู่บ้านของกำนันได้ขอเข้าร่วมโครงการ ในปีที่ 2 ของการจับปลาจึงต้องแบ่งเงินรายได้ระหว่าง 4 หมู่บ้าน รายได้สุทธิที่แต่ละหมู่บ้านได้รับลดลงจากหมู่บ้านละ 8,000 บาทในปีแรกเป็นหมู่บ้านละ 3,500 บาทในปีที่สอง และ 2,500 บาทในปีที่สาม ไม่มีการแบ่งรายได้ไว้ซื้อพันธุ์ปลาหรืออุปกรณ์แหล่งน้ำเลย หมู่บ้านที่เคยจัดการแหล่งน้ำมาแต่ละบ้านเป็น “บ้านลูก” ส่วนบ้านกำนันซึ่งเข้าร่วมภายหลังเป็น “แม่บ้าน” ด้วยศักดิ์ศรี ๒ ประการนี้ทำให้กำนันมีอำนาจในการจัดสรรรายได้ ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่ชุมชนที่เคยจัดการมาก่อน โดยกล่าวว่า “ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะครบ 3 ปีประมงจะถอนโครงการก็ยังไม่กันเงินค่าพันธุ์ปลา เพราะอยากได้ (เงิน)”

กรณีที่ 2 คือห้วยคำสี (25-1-033) จังหวัดสกลนคร เป็นกรณีศึกษาของความไม่สำเร็จ ถือเป็น “มรดกที่แบ่งแยกไม่ได้” เช่นเดียวกับหนองสีหนาท

กรณีที่ 3 หนองบ่อ (25-1-050) จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่เคยใช้ประโยชน์ร่วมกันของราษฎร 2 ตำบล ในการทำโครงการจับปลาหนองบ่อได้รับการสนับสนุนในโครงการ แต่เมื่อมีผลได้จากแหล่งปลาในปีแรก เป็นเงินจำนวน 28,000 บาท ทำให้ตำบลข้างเคียงไม่พอใจ มีการร้องเรียนต่อทางอำเภอว่าหนองบ่อเป็นกรรมสิทธิ์ของตน การพิพาทที่เกิดขึ้นเป็นเหตุให้ในที่สุดหนองบ่อต้องเปิดเป็นแหล่งหาปลาลอดอกบี่ดังเดิม ไม่มีองค์กรใดจัดการบริหารแหล่งปลานี้เลยในขณะที่ทำการศึกษา

กรณีที่ 4 หนองแวงคงสวรรค์ (26-1-034) จังหวัดสกลนครเป็นแหล่งปลาที่ชุมชน 3 หมู่บ้านเป็นเจ้าของร่วม คือบ้านศาลหนึ่ง บ้านคงสวรรค์ และบ้านโนนทุม บ้านคงสวรรค์อยู่ติดแหล่งน้ำจึงทำหน้าที่เป็น “ผู้รักษา” บ้านศาลหนึ่งเป็น “บ้านแม่” และบ้านกำนันจึงเป็น “ผู้มรดกกรรมสิทธิ์” ส่วนบ้านโนนทุมเป็น “คนห่าง”

แก่นับเป็นบ้านลูกของบ้านศาลหนึ่งและเคยร่วมพัฒนาแหล่งน้ำนี้มาด้วยกัน รายได้จากแหล่งน้ำจึงแบ่งให้ศาลหนึ่ง 45 เปอร์เซ็นต์ กองสวรรค์ 35 เปอร์เซ็นต์ และโนนตุ่ม 25 เปอร์เซ็นต์ การขายบัตรจับปลาปีแรก (2526) ได้เงิน 17,000 บาท หัก 1,500 บาท เป็นค่าจ้างแรงงานชาวบ้านบ้านละ 500 บาท ชดเชยของน้ำ เนื่องจากความขัดแย้งในการแบ่งปันรายได้ ปีที่ 2 จึงไม่ได้ขายบัตร แต่ให้ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านลงจับปลาฟรี ปีที่ 3 เบียดขายบัตรแก่อนุกรรมการที่เป็นชาวศาลหนึ่งเป็นผู้รวบรวมรายได้ อนุกรรมการบ้านกองสวรรค์ซึ่งได้สัมภาษณ์ว่าไม่ทราบจำนวนเงินเพียงแต่ทราบว่าเงินจำนวน 1,500 บาทถูกกันไว้ปรับปรุงท่าบปลา ปีที่ 4 ชาวบ้าน 3 หมู่บ้านจับปลาฟรี ความขัดแย้งทำให้ไม่มีหมู่บ้านใครรับผิดชอบต่อการบูรณะดูแลแหล่งปลา เช่น การให้อาหารปลา การซื้อพันธุ์ปลา มาปล่อย หรือการจับเวรยามป้องกันการขโมยปลา และเจ้าหน้าที่ประมงเห็นว่าหากปล่อยให้สภาพการดังกล่าวดำเนินไปเช่นนี้ แหล่งเลี้ยงปลาจะไม่สามารถดำเนินงานต่อไปได้ จึงได้เสนอแนวทางแก้ไขโดยการแบ่งปันผลประโยชน์จากแหล่งน้ำคนละปีเริ่มจาก (2529) บ้านศาลหนึ่ง ทำคอกบ่อบุ้ยหมัก สถานีประมงอุครธานีปล่อยปลาและศาลหนึ่งดูแลรักษาแหล่งน้ำเลี้ยงปลา แล้วรายได้จากการขายปลาในปีถัดมา (2530) เป็นของศาลหนึ่ง แล้วศาลหนึ่งจะต้องจ่ายค่าพันธุ์ปลา 6,000 บาท แก่บ้านกองสวรรค์ ซึ่งจะเป็นผู้ดูแลแหล่งเลี้ยงปลาในปี 2530 บ้านกองสวรรค์ก็จะต้องจ่ายค่าพันธุ์ปลาแก่บ้านโนนตุ่มจำนวน 6,000 บาท ภายหลังจากมีรายได้จากการขายปลา (2531) เช่นเดียวกัน แต่ผลปรากฏว่าบ้านศาลหนึ่งไม่ยอมจ่ายค่าพันธุ์ปลาจำนวน 6,000 บาท แก่บ้านกองสวรรค์ เนื่องจากอ้างว่าสถานีประมงสกตนครปล่อยพันธุ์ปลาให้น้อยทำให้ศาลหนึ่งขายเหมาปลาเพียง 6,000 บาท ส่วนเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการให้เหตุผลว่าที่ปล่อยพันธุ์ปลาให้น้อยเนื่องจากศาลหนึ่งทำคอกบ่อบุ้ยหมักไม่ครบตามจำนวนที่เจ้าหน้าที่กำหนด

จึงเห็นได้ว่าปัญหาของ “มรดกที่แบ่งแยกไม่ได้” ได้มีผลกระทบต่อบุคลากรบริหารจัดการแหล่งน้ำเลี้ยงปลา นอกจากนั้นการแทรกแซงของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูเหมือนจะทำให้แก้ปัญหาได้ก็กลับทำให้ข้อขัดแย้งบาดลึกลงไปอีกในความรู้สึกของชาวบ้าน

ปัญหานี้เจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดได้พยายามแก้ไขโดยการไม่เลือกแหล่งน้ำที่มีหมู่บ้านครอบครองมากกว่า 1 หมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม หากเป็นหมู่บ้านที่เป็นชุมชนเดียว แต่แบ่ง 2 หมู่การปกครอง ปัญหานี้ดูเหมือนจะไม่มี เช่นหนองโจก (25-1-038) จังหวัดอุครธานี หนองคอนทราย (26-1-016) จังหวัดสกตนคร หนองโจกเป็นแหล่งน้ำเลี้ยงปลาที่ได้ชื่อว่าประสบผลสำเร็จมีรายได้จากการขายปลา และกิจกรรมอื่น ๆ ที่ได้รับการช่วยเหลือจากองค์กรของรัฐ เช่น หมู่ เบ็ด เมล็ดพันธุ์ผัก องค์กรบริหารจัดการซึ่งประกอบด้วยอนุกรรมการจากสองหมู่บ้านเริ่มมีความขัดแย้ง ส่วนหนองคอนทรายนั้น เนื่องจากมิได้ศึกษาเจาะลึกจึงไม่ทราบว่ามีความขัดแย้งหรือไม่

โครงการประมงโรงเรียน

โครงการประมงโรงเรียนมีลักษณะที่ควรพิจารณา คือ

1. มีขนาดเล็ก คือประมาณ 2-0-0 ไร่ ซึ่งเป็นขนาดที่กรมประมงเห็นว่าครูและนักเรียนสามารถจัดการได้ผลดี แม้ 1 ใน 6 ของตัวอย่างที่ศึกษามีขนาดถึง 7-0-0 ไร่ก็ยังอยู่ในขนาดที่จัดการได้
2. หลักสูตรประมงศึกษาพุทธศักราช 2521 ได้ให้แนวทางในการที่โรงเรียนจะต้องทำกิจกรรมที่สนับสนุนโครงการประมงในลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น การปลุกผัก การเลี้ยงไก่-เบ็ด-หมู เพราะ

การมีสระน้ำทำให้ได้น้ำรดผัก ได้น้ำให้สัตว์เลี้ยง ในขณะที่เกี่ยวกับปลาได้ผักและไข่-เบ็ด-หมูเป็นอาหาร ซึ่งหากโรงเรียนไม่มีกิจกรรมการปลูกผักและเลี้ยงสัตว์อยู่แล้วการลงทุนซื้ออาหารและเตรียมอาหารปลาที่จะลดน้อยลง

3. องค์การบริหารจัดการแหล่งปลารองโรงเรียนมีส่วนผสมสองส่วน คือ ครูและนักเรียน ซึ่งสามารถบริหารจัดการและควบคุมให้มีการปฏิบัติงาน (คำแนะนำของเจ้าหน้าที่ประมง เนื่องจากมีลักษณะพื้นฐานที่เป็นวิชาเรียนซึ่งมีการให้คะแนนอยู่ด้วย) อย่างไรก็ตามทุกกรณีศึกษาไม่พบว่าปัจจัยนี้เป็นตัวกระตุ้น แต่จะมีปัจจัยที่เป็นแรงดึงดูด คือ การเห็นผลคือตัวปลาและการเติบโตของปลาเป็นสำคัญ แตกต่างจากองค์กรชาวบ้านที่มีส่วนผสมส่วนเดียวคือชาวบ้าน แม้จะเป็นคณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้านก็ไม่มีอำนาจในการให้ลูกให้โทษ หรือให้ผลตอบแทนที่เป็นผลผลิตปลาเป็นที่พอใจของชาวบ้านได้เช่นครูกับนักเรียน

ด้วยการเป็นโครงการที่มีขนาดเล็กอยู่ภายใต้โครงสร้างที่มีกิจกรรมอื่นสนับสนุนและมีองค์การบริหารที่มีแรงงานที่ควบคุมได้ จึงดูเหมือนว่าโครงการประมงโรงเรียนจะประสบผล คือ มีผลผลิตปลาสูงกว่าโครงการประมงหมู่บ้านทั้ง 2 แบบ และค่อนข้างจะเป็นโครงการในอุดมคติของเจ้าหน้าที่ เช่นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการประมงหมู่บ้านยากจนได้แสดงความคิดเห็นว่า "ประมงโรงเรียนดีที่สุด" ด้วยเหตุผลว่ามีการจัดการที่ดีกว่าประมงของชาวบ้านเพราะครูควบคุมนักเรียนในการเอาเบ็ดออกลงแหล่งน้ำได้ดีกว่าชาวบ้านคุณกันเอง ขนาดของบ่อเล็กและอยู่ในโรงเรียนง่ายต่อการดูแลและจากตัวอย่างที่ศึกษา 6 โรงเรียนก็พบว่าโครงการประมงโรงเรียนสามารถจัดเป็นโครงการในอุดมคติได้หากได้รับความเอาใจใส่จากครูผู้รับผิดชอบโครงการ เพราะมีปัจจัยเกื้อหนุนต่อการดำเนินการดังได้กล่าวแล้วอยู่หลายประการ

ผลทางสังคมอันเกิดจากผลผลิตปลา

ผลผลิตปลาทั้ง 6 โรงเรียน โรงเรียนเดิมถ่อน (28-3-040) จังหวัดอุดรธานี มีผลผลิตปลาที่สม่ำเสมอและสูงกว่าอีก 5 แห่ง (ดูตารางที่ 5) อีกทั้งสัดส่วนของผลผลิตที่จับได้นำไปใช้ในโครงการอาหารกลางวันกับกิจกรรมอื่น เช่น การขายเพื่อมีรายได้เป็นเงิน คือ ในปี 2528/29 ผลผลิต 756 กิโลกรัม สัดส่วน นำมาทำอาหารกลางวันให้นักเรียน : ขาย - 381 : 375 และในปี 2529/30 ผลผลิต 522 กิโลกรัม สัดส่วนคือ 272 : 250 โรงเรียนบ้านเข็ม (27-3-017) ปี 2528/29 ผลผลิต 122 กิโลกรัม สัดส่วนทำอาหารกลางวัน : ถวายวัด = 112 : 10 ปี 2529/30 ผลผลิต 30 กิโลกรัม เป็นอาหารกลางวันทั้งหมด ผลผลิตปลาของโรงเรียนต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะใช้ในโครงการอาหารกลางวัน บางแห่งสัปดาห์ละ 2 ครั้ง บางแห่งเดือนละ 2 ครั้ง และปลาก็มีใช้อาหารโปรตีนชนิดเดียวกับที่ใช้ในโครงการอาหารกลางวัน ดังนั้นแม้จะมีการวัดระดับภาวะโภชนาการของเด็กนักเรียนก็ยังไม่สามารถชี้ให้เห็นว่าโครงการประมงโรงเรียนเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาวะโภชนาการของนักเรียนแต่อย่างใด

ผลลัพธ์ที่เกิดจากการมีโครงการประมงโรงเรียนนอกจากจะได้ปลาเป็นผลผลิตแล้ว บางโรงเรียนยังสามารถใช้โครงการเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาของโรงเรียนด้านการเรียน-การสอน และเป็นวัตถุประสงค์ของความสนใจของนักเรียนให้เกิดความขยัน กระตือรือร้นในการทำงาน ส่งผลผลิตต่อออกไปถึงผู้ปกครองนักเรียน และชุมชนหมู่บ้าน อีกทั้งปรากฏการณ์ที่เกิดจากโครงการนี้ยังสะท้อนสภาพการณ์ด้านสังคมได้ด้วย ดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงข้อมูลของแหล่งน้ำเลี้ยงปลาของ 6 โรงเรียน

	โรงเรียน					
	ห้วยเม็ก (กาฬสินธุ์) (28-3-026)	เลิงถ่อน (อุทธรธานี) (28-3-040)	บ้านเข็ม (สกลนคร) (27-3-017)	ตะโนนใหญ่ (นครพนม) (28-3-029)	หนองบัว (หนองคาย) (27-2-037)	นาค้อ (เลย) (28-3-045)
1. ขนาดบ่อปลา (ไร่)	2-0-0	7-0-0	-	2-0-0	1-0-0-2 บ่อ	1-2-0
2. ผลผลิตปลา (กก.)						
2528/29	-	756	122	80	ไม่มีบันทึกข้อมูล	-
2529/30	80	522	80	95	20	461
3. ปัญหา	1. น้ำขุ่น-แคง 2. ชาวบ้านขโมยปลา	1. คุชากความรู 2. ชาวสวนจับปลา	1. ชาวเครื่องมือจับปลา 2. ปลาตาย - น้ำขาค ออกซิเจน	1. น้ำแห้งในฤดูแล้ง 2. ปล่อยปลาล่าช้า	1. น้ำขุ่น 2. ชาวคนจับปลา	ชาวบ้านขโมยปลา
					3. ชาวเครื่องมือจับปลา	
4. กิจกรรมของบ่อปลา		1. เลี้ยงไก่ 2. ให้ชาวบ้านปลุกผัก	1. เลี้ยงเบ็ด-ไก่ 2. ปลุกพืชผักขอบบ่อ	ฤดูหนาวนักเรียนปลุก ผักขอบบ่อ	-	ปลุกผัก
5. ความรู้นักเรียน	ประมงเป็นวิชาเลือก	ป. 5-6 ทุกคนได้ ปฏิบัติ	ได้เรียนในห้องเรียน ได้เลี้ยงและประกอบ อาหาร	ครูและนักเรียนรู้ว่า ชีวิ-ควายก็เป็นอาหาร ปลาได้	ครูและนักเรียนได้ ความรู้เรื่องเลี้ยงปลา จากประมง	เด็ก ป. 6 ทุกคนเป็น กรรมการหมุนเวียนกัน ปฏิบัติหน้าที่

	โรงเรียน					
	ห้วยเม็ก (กาฬสินธุ์) (28-3-026)	เลิงด่อน (อุดรธานี) (28-3-040)	บ้านเรียม (สกลนคร) (27-3-017)	ชะโนดใหญ่ (นครพนม) (28-3-029)	หนองบัว (หนองคาย) (27-2-037)	นาค้อ (เลย) (28-3-045)
6. ประโยชน์ของ- โครงการในความ ถึกเห็นของครู	<ol style="list-style-type: none"> 1. เด็กนำไปปฏิบัติ ได้เมื่อจบ 2. อาหารกลางวัน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. แก้ปัญหานักเรียน 1.1 ขาดเรียน 1.2 ขาดแคลน 2. ผู้ปกครองนักเรียน ชั้นชั้น/เด็กพบนัน ร่วมมือกับโรงเรียน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้ปกครองสนใจ 10 ราย ได้พันธุ์ปลา จากโรงเรียน 2. ชาวบ้านมาช่วยจับ ปลา 3. รายได้เข้าโรงเรียน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. รู้อาหารที่ใช้เลี้ยง ปลาได้ 2. อาหารกลางวันราคา ถูกแก่นักเรียน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. นักเรียนรู้การเลี้ยง ปลา 2. อาหารชาวบ้านที่มา ช่วยนักเรียน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. อาหารกลางวันทำ โดยผู้ปกครอง 2. รายได้เข้าโรงเรียน
7. การแพร่กระจาย ของโครงการ	-	<ol style="list-style-type: none"> 1. นักเรียนที่จบ ป. 6 7 ราย ได้รับพันธุ์ ปลาไปเลี้ยง 2. มีครูหมู่บ้านอื่นมาคุ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. มี 3 โรงเรียนมาซื้อ พันธุ์ปลา(โรงเรียน ในกลุ่ม 8 โรงเรียน นอกกลุ่ม 4 โรงเรียน โรงเรียนนอกอำเภอ 1) 2. ชาวบ้าน 15 ราย ซื้อ พันธุ์ปลา 3. ครู 4 ราย และภาร- โรง 1 ราย ชุบย่อ เลี้ยงปลา 	เวลาปล่อยปลาชาวบ้าน ที่สนใจจะมากุแล 2 ราย ซื้อพันธุ์ปลาไปปล่อย ในบ่อคักปลา ในนา ข้าว	ชาวบ้านมาช่วยจับปลา เห็นทั่วโต มี 1 ราย ชุบย่อเลี้ยงปลา	ชาวบ้านทำไร่ข้าวโพด ไม่ค่อยสนใจเลี้ยงปลา แต่ชาวบ้านคิดว่าเลี้ยง ปลาไม่ได้เพราะเหตุผล ทางภูมิศาสตร์

1. ใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาของโรงเรียน เช่น โรงเรียนเล็งดอนพบว่า การแต่งตั้งเด็กนักเรียนที่ชอบชากเรียนให้เป็นกรรมการประมงมีหน้าที่รับผิดชอบให้อาหารปลาแก่ปัญหาได้ศึกษากัน เด็กที่เคยชากเรียนจะไม่ชากเรียนอีกเลย ส่วนเด็กที่มาจากครอบครัวยากจนก็เช่นเดียวกันได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรรมการประมงทำหน้าที่จับปลา โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นปลาเครื่องกิโลกรัมเพื่อนำกลับบ้านให้พ่อแม่ประกอบอาหาร มีนักเรียนที่ชากเรียนและชากแกลนได้รับการแต่งตั้ง 7 คน สมทบกับกรรมการประมงนักเรียนจำนวน 14 คน ซึ่งจะแบ่งจำนวนรับผิดชอบโครงการวันละ 2 คน สัปดาห์ละ 7 วัน นักเรียนโควตาพิเศษนี้จะร่วมทำงานวันละ 1 คน ทำให้ในแต่ละวันจะมีกรรมการประมงดูแลโครงการ 8 คน หน้าที่คือ เช้า (ประมาณ 7.00 น.) ก่อนเวลาเรียน ท้มอาหารปลา ซึ่งประกอบด้วยปลายข้าวและผัก วันละ 7 กิโลกรัม สาย (ประมาณ 10.00 น.) ให้อาหารปลาและจับปลาขึ้นมาให้แก่ฝ่ายโครงการอาหารกลางวันสัปดาห์ละ 2 ครั้ง

2. ครูและนักเรียน ได้มีการปฏิบัติ ในการเลี้ยงปลาซึ่งหากต้องการทำการเลี้ยงปลาเป็นของส่วนตัวแล้วสามารถกระทำได้ ครูโรงเรียนชะโนดใหญ่กล่าวว่า นักเรียนต่างแปลกใจที่ทราบว่าข้าว-ควายก็เป็นอาหารปลาได้ เพราะในการเลี้ยงปลาของชาวนาอีสานในอดีตก็คิดว่าแมลงตัวเล็ก ๆ และปลวกเท่านั้นที่ปลากินได้ ดังเช่นโรงเรียนหนองบัว ซึ่งครูจะพานักเรียนไปหาปลวกในป่าช้าหลังโรงเรียนมาเลี้ยงปลาในบ่อปลา เป็นต้น

3. ผลที่ติดตามมาจากการที่โรงเรียนสามารถเลี้ยงปลาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการเลี้ยงโดยเด็กนักเรียน เช่น กรณีโรงเรียนบ้านเล็งดอน ทำให้ชาวบ้านคิดว่าตนก็อาจจะเลี้ยงได้ ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนชายชั้นและเด็กเล่นการพนัน (ยกเว้นหวย) หันมาร่วมมือกับโรงเรียนมากขึ้น และกรณีโรงเรียนบ้านเขื่อนและโรงเรียนหนองบัวก็ได้แรงงานชาวบ้านมาช่วยจับปลาและทำงานอื่น ๆ ให้แก่โรงเรียน เช่น การทำถนนและปลูกต้นไม้ภายในโรงเรียน เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบ้านและโรงเรียนในลักษณะประโยชน์เกื้อกูลมิใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์จากอีกฝ่ายหนึ่งเท่านั้น

4. อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์หลายอย่างสะท้อนปัญหาของโรงเรียนของชุมชนและของสังคม โดยส่วนรวม เช่น กรณีโรงเรียนห้วยเม็ก ครูเล่าว่า ปลาในบ่อปลาโรงเรียนเด็กชาวบ้านขโมยบ่อยมาก แม้จะมีครูอยู่เวรประจำโรงเรียนตลอดคืนก็มิได้รับการเกรงใจจากชาวบ้านผู้ขโมย ซึ่งสะท้อนปัญหาความไม่ร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียน โดยครูกล่าวว่าคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ไม่เคยมาโรงเรียนและไม่ยอมแก้ปัญหาชาวบ้านขโมยปลาในขณะที่ชาวบ้านก็กล่าวว่าครูไม่เคยออกมาสัมผัสกับชาวบ้าน

หรือกรณีโรงเรียนหนองบัว แม้จะมีปลาในบ่อมาก ทั่วโค และไม่มีการขโมยปลา แต่มีสถิติการจับปลาขึ้นมาทำประโยชน์น้อยมากเพราะครูจับปลาไม่เป็น ต้องอาศัยแรงงานชาวบ้านมาเหียงแห แต่ชาวบ้านหนองบัวยากจนต้องไปรับจ้างแรงงานนอกหมู่บ้าน ไม่ค่อยมีเวลาว่างมาจับปลาให้แก่โรงเรียนได้ ซึ่งครูโรงเรียนหนองบัวกล่าวว่าคนก็เป็นลูกชาวนา แต่เนื่องจากไม่เคยจับปลาจึงทำไม่เป็น สะท้อนให้เห็นปัญหาของการศึกษาของไทยที่สอนให้คนไม่สามารถประกอบกิจกรรมพื้นฐานที่บรรพบุรุษของตนเคยกระทำสืบต่อกันมาได้

เทคโนโลยีที่ครูและนักเรียน ได้รับ

กรมประมงได้ให้การอบรมความรู้เรื่องการเลี้ยงปลาแก่ครู 3 คน และนักเรียนชั้น ป. 6 จำนวน 7 คน ความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมทั้งครูและนักเรียนสามารถนำไปปฏิบัติได้และได้รับผลผลิตปลาทุกแหล่ง (ส่วน

ปริมาณที่จับได้หรือได้นำมาทำเป็นอาหารให้นักเรียนบริโภคหรือไม่นั้นเป็นเรื่องของการจัดการ) และการที่โรงเรียนบรรจุกาษาประมงเป็นวิชาเลือกก็มีส่วนส่งเสริมให้เด็กได้ฝึกปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม 4 ใน 6 โรงเรียนที่ศึกษาได้มีการจัดการให้เด็กระดับ ป. 5-6 ทุกคน และ ป. 4 ทุกคน (ในกรณีโรงเรียนหนองบัว ซึ่งมีเพียงระดับ ป. 4) ได้มีส่วนร่วมในการเลี้ยงปลา โดยการจับเวอร์คูแลให้อาหารปลา ซึ่งเป็นการได้รับความรู้และประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับการเลี้ยงปลา อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเล็งดอนและบ้านเข็มนได้กล่าวว่า เด็กนักเรียนต่างถิ่นคนที่จะเป็นผู้ให้อาหารปลา เนื่องจากได้เห็นภาพปลาขึ้นมากินอาหารและความเจริญเติบโตของปลา ซึ่งถือเป็นผลงานของพวกเขา นอกจากนี้ยังได้รับความรู้ที่พวกเขาไม่เคยคิด เช่น ไข่วัว-ควาย นอกจากจะเป็นปุ๋ยคอกแก่พืชยังเป็นปุ๋ยในน้ำและเป็นอาหารปลาได้ด้วย ยิ่งในกรณีที่มีกิจกรรมชობบ่อ เช่น การเลี้ยงเบ็ด-ไก่และปลุกผักชობบ่อ เด็กนักเรียนก็จะได้รับความรู้เกี่ยวกับอาหารปลาหลายชนิดขึ้น (นอกจากอาหารปลาข้าว-รำ-ผัก (ใบกระถิน) ที่พวกเขาต้องกมให้ปลาทุกวัน) โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีโรงเรียนเล็งดอน เพราะชาวบ้านที่มาปลุกผักชობบ่อจะต้องรับเงินเดือนของทางโรงเรียนที่ว่าจะต้องทั้งเศษใบผักลงในบ่อปลา เพื่อเป็นอาหารของปลา นับว่าเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับอาหารปลาแก่ชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

ส่วนความรู้ที่เป็นที่ต้องการในบางโรงเรียน เช่น ความรู้ด้านการเพาะฟักลูกปลาของครูโรงเรียนเล็งดอน ความรู้ด้านการจับปลาของครูโรงเรียนหนองบัวและความรู้ด้านการเลี้ยงปลาแบบผสมผสาน (ระหว่างปลาพันธุ์ต่างๆ ที่ประมงส่งเสริมกับปลาธรรมชาติ เช่น ปลากุฏ ปลาช่อน) ของครูโรงเรียนชะโนดใหญ่ ซึ่งครูที่รับผิดชอบโครงการได้เรียนรู้จากชาวบ้านในหมู่บ้านและโรงเรียนนาค้อต้องการให้เด็กนักเรียน ป. 6 ได้ร่วมรับการอบรมจากประมงด้วย ทั้งนี้เพราะนักเรียนระดับ ป. 6 จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบงานในปีต่อมา นับเป็นความต้องการที่สามารถตอบสนองได้โดยประมงและประมงสามารถเรียนรู้ได้จากชาวบ้านที่มีประสบการณ์ เช่น กรณีการเลี้ยงปลาแบบผสมผสานของชาวบ้านชะโนดใหญ่ จังหวัดนครพนม ส่วนวิธีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างนักเรียนก็มีการปฏิบัติ โดยการตั้งกรรมการประมงจากเด็กนักเรียน ป. 5 เข้ตามบ่ออีก 7 คนให้เข้าทำงานควบคู่กับกรรมการประมงระดับ ป. 5 จำนวน 7 คนที่ได้รับการอบรมซึ่งโรงเรียนเล็งดอน โรงเรียนบ้านเข็มน และโรงเรียนชะโนดใหญ่ได้กระทำอยู่แล้ว

การแพร่กระจายของโครงการ

4 ใน 6 โรงเรียนที่ศึกษา มีชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่างๆ เช่น โรงเรียนหนองบัว ชาวบ้านมาช่วยจับปลา เนื่องจากครูและนักเรียนไม่มีทั้งเครื่องมือและความชำนาญในการจับปลา โรงเรียนชะโนดใหญ่ชาวบ้าน 2 ราย ซื้อลูกปลาจากบ่อของโรงเรียนไปเลี้ยงในนาข้าว โรงเรียนบ้านเข็มนชาวบ้านมาช่วยจับปลาและได้รับแจกพันธุ์ปลาจากโรงเรียน 10 ราย และซื้อพันธุ์ปลาจากโรงเรียน 15 ราย ส่วนโรงเรียนเล็งดอนนั้น ผู้ปกครองนักเรียนเห็นประโยชน์ที่ลูกของตนได้รับจากโครงการประมงโรงเรียนได้ร่วมมือกับทางโรงเรียนมากขึ้น เช่น การมาใช้แรงงานให้แก่โรงเรียน เด็กนักเรียนที่ผู้ปกครองมีบ่อปลาได้รับแจกพันธุ์ปลาจากโรงเรียน 7 ราย ส่วนโรงเรียนนาค้อนั้น ปัญหาของสภาพภูมิประเทศของชุมชนนั้นเป็นภูเขา ทำให้ชาวบ้านคิดว่าไม่สามารถชุกบ่อเลี้ยงปลาได้อีกทั้งอาชีพการทำไร่ทำให้ชาวบ้านใช้เวลากลางวันทั้งวันอยู่นอกชุมชน อย่างไรก็ตามหากพวกเขาได้เรียนรู้ว่าที่ภูเขาก็สามารถชุกบ่อเลี้ยงปลาได้ดังเช่นกรณีของห้วยน้ำเมย ตำบลปากหมัน อำเภอคำชะอี ในจังหวัดเดียวกัน

ซึ่งมีแหล่งน้ำเลี้ยงปลาขนาดเล็ก 1-0-0, 0-2-0 ไร่ โดยที่มีภูมิประเทศลักษณะเดียวกันก็อาจทำให้เกิดแนวคิดในการเลี้ยงปลาของตนเองได้ สำหรับโรงเรียนห้วยเม็กนั้น แม้ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและบ้านไม่มี (มีเป็นลบ) ก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่าชาวบ้านได้เรียนรู้โครงการประมงโรงเรียน นักเรียนของโรงเรียนก็ยังนับเป็นบุคคลที่ได้รับความรู้ด้านการประมงไปจากโรงเรียน เนื่องจากเป็นประมงวิชาเลือก

ความน่าสนใจของโครงการประมงโรงเรียนมีได้อยู่ที่จำนวนบ่อที่ชาวบ้าน-ครู-หรือภารโรงขุดเพื่อเลี้ยงปลา แต่อยู่ที่การแพร่กระจายแนวคิดนี้ไปในกลุ่มของโรงเรียน ซึ่งทุกโรงเรียนจะต้องสังกัดกลุ่มโรงเรียนหนึ่ง หากบ่อปลาของโรงเรียนในโครงการได้ผลผลิตปลาในลักษณะเช่นโรงเรียนเลิงก่อน โรงเรียนบ้านเข็ม โรงเรียนชะโนดใหญ่แล้วจะได้รับความสนใจจากโรงเรียนอื่น ๆ ในกลุ่มที่จะนำไปทำตามและได้ผลดีด้วย ซึ่งนับเป็นการแพร่กระจายโครงการที่กว้างกว่าโครงการประมงหมู่บ้านอีก 2 รูปแบบ เพราะเป็นการแพร่กระจายโครงการในทั้งค้ำนแนวราบ (ระหว่างโรงเรียนต่างๆ ภายในกลุ่มและนอกกลุ่ม) และในค้ำนมิติของเวลาในอนาคตด้วย (หมายถึงนักเรียนที่จะเป็นชาวบ้านในอนาคต)

สรุปผลกระทบทางสังคมของโครงการประมงหมู่บ้านยากจน

จากผลของการสำรวจการดำเนินงานโครงการประมงหมู่บ้านยากจนของกรมประมงพบว่า ชาวชนบทมีความพอใจและต้องการโครงการนี้อย่างยิ่งเนื่องจากเหตุผล

1. ปัญหาการขาดแคลนปลาธรรมชาติอันเนื่องจากสาเหตุหลายประการ แต่สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกรุนแรงของปัญหานี้คือ การที่ปลารวมชาติเกิดโรคระบาดในช่วงปี 2525-2530 ในขณะที่ปลาจากโครงการนี้ไม่เป็นโรค ทำให้ผลผลิตปลาที่ได้จากโครงการเป็นอาหารโปรตีนทดแทนปลารวมชาติ

2. ผลประโยชน์ของชุมชนคือการมีรายได้จากแหล่งเลี้ยงปลานำมาสร้างศาลาวัด ศาลากลางบ้าน และอื่น ๆ ที่เป็นสมบัติของชุมชน ซึ่งโดยนัยทางอ้อมคือลดรายจ่ายที่พวกเขาต้องจ่ายเพื่อการก่อสร้างสิ่งเหล่านี้

3. ชาวบ้านที่ตระหนักถึงปัญหาความขาดแคลนอาหารปลาจากแหล่งธรรมชาติได้แนวคิดความรู้ในการเลี้ยงปลาในบ่อในนาที่มีอยู่แล้วหรือขุดบ่อเลี้ยงปลา ซึ่งนอกจากจะได้ปลาบริโภคในครอบครัวแล้วยังก่อให้เกิดรายได้เพิ่มแก่ครอบครัวอีกด้วย

4. ในกลุ่มคณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้าน (บางแห่งเป็นกลุ่มเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้าน) ที่ดำเนินงานประสบผลสำเร็จได้รับการยกย่องจากบุคคลภายนอก โดยการเยี่ยมชมกิจการแหล่งน้ำเลี้ยงปลาของหมู่บ้านนั้น และบางแห่งอนุกรรมการบางคนได้รับการเชิญเป็นวิทยากรไปบรรยายเกี่ยวกับการเลี้ยงปลาให้แก่ชุมชนอื่น ๆ เป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงปลาที่ได้รับจากกรมประมงหรือที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของพวกเขา

5. สำหรับโครงการประมงโรงเรียนทำให้เด็กนักเรียนได้ร่วมกิจกรรมการเลี้ยงปลา ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ ยิ่งไปกว่านั้นบางโรงเรียนยังใช้โครงการนี้เป็นสื่อให้เกิดความกระตือรือร้นในการเรียนของเด็กและให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนและโรงเรียน

6. ที่สำคัญยิ่งกว่าผลผลิตปลาหรือความรู้ในด้านการเลี้ยงปลาก็คือการมีเจ้าหน้าที่ของรัฐ ลงมาช่วยแก้ปัญหาของชาวบ้านและช่วยแก้ปัญหาและให้ความรู้ในด้านที่เขาคือต้องการ ตลอดจนการให้กำลังใจสนับสนุนให้องค์กรชาวบ้านได้มีงานทำเพื่อพัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการกิจกรรมของชุมชน

จึงอาจกล่าวได้ว่าโครงการประมงหมู่บ้านยากจนได้ก่อให้เกิดกิจกรรมที่บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการที่ถึงเอาไว้ ในข้อที่ว่าด้วยการมีแหล่งปลาประจำหมู่บ้าน และปลูกฝังในด้านการเลี้ยงปลาแก่ชาวชนบทและนักเรียนซึ่งจะเป็นประชากรของชุมชนในอนาคต ซึ่งถือเป็นผลกระทบบางด้านสังคมของโครงการและเป็นผลที่จะแสดงออกในอนาคตในด้านการเพาะเลี้ยงปลาของแต่ละครอบครัว

และหากจะต่อเชื่อมแนวโน้มนำของความสามารถในการเลี้ยงปลาของแต่ละบุคคลกับความตระหนักในการเลี้ยงปลาเพื่อแก้ไขปัญหาขาดแคลนปลา โดยกับแนวคิดในการเกษตรเพื่อพึ่งพาตนเองของชาวอีสาน ทั้งที่เรียกว่า "อีสานบ้านแตก" ของ สส. ประสพ บุษราคัม แล้ว โครงการประมงหมู่บ้านยากจนของกรมประมงได้ช่วยสนับสนุนแนวคิดนี้มีความเป็นไปได้ประการหนึ่งคือเมื่อแต่ละครอบครัวมีความรู้ความสามารถในการเลี้ยงปลาและขุดบ่อเลี้ยงปลาในถิ่นของตน ปลูกผักขบบ่อ เลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก เช่น เป็ด-ไก่-หมูขบบ่อ เป็นเกษตรกรรมผสมผสานพึ่งตนเองได้ภายในแต่ละครอบครัวและด้วยความเชื่อว่าหากแต่ละครอบครัวพึ่งตนเองได้แล้ว ชุมชนก็สามารถพึ่งตนเองได้ด้วย

แต่หากโยงพฤติกรรมการแตกบ้านของชาวชนบทอีสานกับองค์กรชาวบ้าน อาจมีคำถามว่าจะมีปัญหารวมตัวกันเป็นองค์กรบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำและแหล่งเลี้ยงปลาของชุมชนดังนี้ กรมประมงได้ตั้งโครงการนี้หรือไม่ เพราะจะตั้งคำถามขึ้น 2 คำถามว่า (1) หากครอบครัวที่มีความรู้ความสามารถในการเลี้ยงปลาแตกบ้านออกจากชุมชน การศึกษาคือสื่อสารในฐานะสมาชิกของชุมชนจะกลายตัวลงยังการเป็นกรรมการใด ๆ ของหมู่บ้านเพื่อทำกิจกรรมร่วมยังจะจางลงหรือไม่ (2) เมื่อครอบครัวส่วนมากของชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในด้านอาหารปลาบริโภค ความสนใจใส่ใจกิจกรรมประมงของหมู่บ้านจะยังคงเหนียวแน่นอยู่หรือไม่

จากสองคำถามนี้จะทำให้เกิดคำถามที่สามว่า แล้วองค์กรชาวบ้านเพื่อบริหารจัดการแหล่งน้ำเลี้ยงปลาของหมู่บ้านจะยังคงมีความจำเป็นอยู่หรือไม่ ?

ทั้งนี้เพราะในสภาวะปัจจุบัน องค์กร ชาวบ้านภายใต้สภาพแวดล้อมที่เป็นชุมชนอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน มีปัญหาเคือกร้อร่วมกันเรื่องขาดแคลนปลาธรรมชาติบริโภค มีเจ้าหน้าที่ของกรมประมงเข้าไปให้ความรู้ พร้อมทั้งการสนับสนุนด้านวัสดุ เช่น พันธุ์ปลา เครื่องมือเครื่องใช้บางอย่างยังคงมีปัญหาในเรื่องการบริหารจัดการแหล่งปลาให้สามารถพึ่งตนเองได้ หากต้องตกอยู่ในสภาวะ "อีสานบ้านแตก" แล้วองค์กรชาวบ้านจะมีชีวิตอยู่หรือไม่ หากมีชีวิตอยู่จะจัดการบริหารแหล่งน้ำเลี้ยงปลาได้หรือไม่อย่างไร ?

ส่วนที่ 2 : บทเรียนจากการศึกษาโครงการประมงหมู่บ้าน ในแผนพัฒนาชนบทยากจนของกรมประมง

จากการตระเวนสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับโครงการประมงหมู่บ้านยากจนได้พบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของกรมประมงหลายระดับ ชาวบ้าน ครู อนุกรรมการประมงและที่ไม่ใช่อนุกรรมการประมง ทำให้คิดว่าน่าจะได้สรุปเป็น

บทเรียนเพื่อเป็นการสะท้อนความคิดเห็นจากบุคคลภายนอกที่เพิ่ง ได้มีโอกาสเข้ามาสัมผัสกับงานของกรม ประมง โดยหวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินโครงการประมงที่มีจุดมุ่งเพื่อการพัฒนาชุมชน

1. **ปรัชญาของโครงการ** กรมประมง ได้นิยามการพัฒนาการประมงน้ำจืดในชนบทที่อยู่ห่างไกลไว้ว่า หมายถึงขบวนการเพิ่มผลผลิตสัตว์น้ำเพื่อเป็นแหล่งอาหารปลาสำหรับชาวชนบทผู้ยากไร้ (grass rooted) ในเขต ทุรกันดารที่ห่างไกลในระดับหมู่บ้านบนหลักการ “รัฐอุปถัมภ์ภายใต้เงื่อนไขของการช่วยตนเอง” โดยทุกโครงการ จะต้องสอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัด ซึ่งเน้นโครงสร้างประชาธิปไตยพื้นฐาน โดยมีสภาตำบลและ/หรือคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นแกนนำ

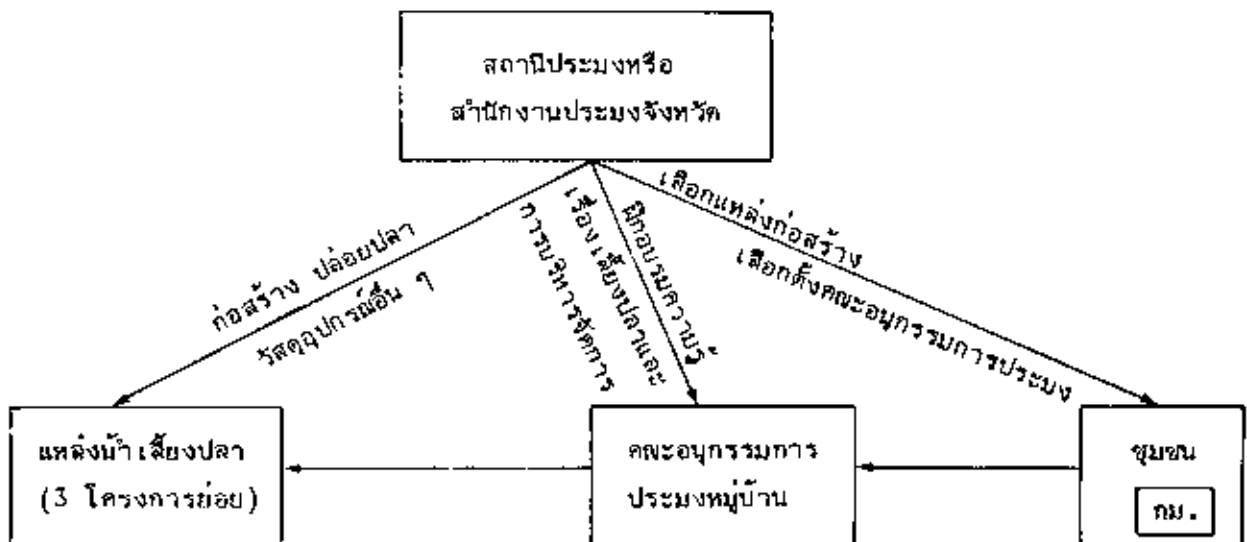
2. **วิสัยทัศน์ปัญหาและดำเนินการ** โครงการ ประมงหมู่บ้านจึงเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนอาหารปลา ซึ่งเป็นแหล่งโปรตีนของชาวชนบทที่เคย “แสวงหาอย่างเสรี” โดยมีกลวิธีการแก้ปัญหาตามลำดับขั้น¹⁰ คือ

- (1) จัดตั้งและ/หรือบูรณะแหล่งปลา
- (2) จัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อทำหน้าที่บริหารและรับผิดชอบโครงการของตน
- (3) ใช้แหล่งปลา (แหล่งน้ำ) เป็นจุดเริ่มต้นและศูนย์กลางของการพัฒนา (nucleus) ตามแนวการผสมผสาน (integrated) โดยเน้นในเรื่องเป็นแหล่งอาหารชุมชน (community food bank) เพื่อให้สามารถผลิตอาหารเพียงพอแก่การบริโภคในระดับพื้นฐานขั้นต่ำ

(4) โครงการที่ประสบผลสำเร็จในระดับพื้นฐานจะพัฒนาไปสู่ระดับประกอบการค้าขนาดเล็ก เพื่อให้เกิกรายได้เสริม (prosperous level)

(5) ทุกขั้นตอนของขบวนการราษฎรจะต้องมีส่วนร่วม (local participation) และมีทิศทางของการพัฒนาเป็นแบบ “ล่างสู่บน” (bottom-up approach) โดยมีรัฐเป็นผู้ชี้แนะ แต่การตัดสินใจขั้นสุดท้ายเป็นของราษฎร

3. **การแปรปรัชญาและขั้นตอนไปสู่การปฏิบัติ** ภายใต้กลวิธีการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนอาหารปลาและปรัชญา รัฐอุปถัมภ์ภายใต้เงื่อนไขของการช่วยตนเอง โครงสร้างของการบริหารในระดับปฏิบัติ อาจแสดงเป็นภาพดังนี้

ถนนทุกสายมุ่งสู่แหล่งน้ำเลี้ยงปลา (กายภาพ) นับตั้งแต่การเลือกพื้นที่ทำโครงการก็ผ่านระบบ กชช. คือโครงการผ่านสภาตำบลภายใต้การชี้แนะของเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล/หรือพัฒนากร ซึ่งทำเป็นงานฝาก บัญหาที่พบคือ “การร้องขอโครงการอาจไม่ใช่ความต้องการที่แท้จริง... แต่หน่วยงานพยายามเขียนขึ้นไม่มั่นใจว่าเป็นความต้องการที่แท้จริงต้องลงไปตรวจสอบข้อมูล”¹⁷ เพราะการเลือกไม่ค่อยสนใจเงื่อนไขที่ประมวงวางไว้¹⁸ ข้อความนี้มีความจริงอยู่ในหลายท้องที่ โดยการสะท้อนของนักวิชาการสถานีประมงสกนครว่า “ยังไม่เคยได้มีการชี้แจงแผน (ประมงหมู่บ้าน) คือสภาตำบล” เพียงแต่สถานีประมงส่งกรอบนโยบายเงื่อนไขของการเลือกพื้นที่ลงไปให้สภาตำบลเสนอโครงการขึ้นมา และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่ออกไปดูพื้นที่ใช้เงื่อนไขการคัดเลือกที่ *กรมกำหนด*¹⁹ และอาจมีเพิ่มเติมจากกฎเกณฑ์ที่กรมกำหนดโดยเพิ่มนโยบายการกระจายพื้นที่ (ภายในจังหวัด) ที่จะลงโครงการ¹⁴ ด้วย ยกเว้นจังหวัดกาฬสินธุ์ที่มีได้ดำเนินการกฎเกณฑ์ของกรมประมง แต่ได้ให้ความสำคัญกับการบูรณะแหล่งน้ำที่เสื่อมโทรมไม่อยู่ในสภาพที่ใช้ประโยชน์จากน้ำหรือสัตว์น้ำได้²⁰

เงื่อนไขที่กรมประมงกำหนดในการคัดเลือกพื้นที่¹⁹ ได้ให้ความสำคัญกับสถานีมากกว่าบุคคล และมีได้ระบุถึงองค์กรใดๆ ของชาวบ้าน ในขณะที่หัวหน้าสถานีประมง ประมงจังหวัด เจ้าหน้าที่ประมง เจ้าหน้าที่เกษตรกรในท้องถิ่น และชาวบ้านต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า องค์กรชาวบ้านที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของความสำเร็จหรือล้มเหลวของโครงการ และจากกรณีศึกษาโครงการทั้ง 6 ก็พบว่า 5 แห่งที่ผู้นำเป็นตัวกำหนดความสำเร็จและล้มเหลวของโครงการ

เป็นที่น่าประหลาดใจว่า เมื่อถามถึงการปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติรับนโยบายจากเบื้องบน ล้วนเริ่มด้วยยุทธวิธีถนนทุกสายมุ่งสู่แหล่งน้ำ นับตั้งแต่การคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมต่ออาคารทำเป็นแหล่งน้ำเลี้ยงปลา การก่อสร้างหรือการจัดตั้งองค์กรชาวบ้านก็เพื่อสนองความสำเร็จของแหล่งน้ำเลี้ยงปลา แต่เมื่อถามถึงปัจจัยแห่งความสำเร็จหรือล้มเหลวของโครงการทุกคนกลับพูดถึงชาวบ้าน องค์กรชาวบ้าน จากการศึกษาวิธีการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ประมงในสถานีประมงน้ำจืด ประมงจังหวัดพบวิธีการทำงานซึ่งพอจะเปรียบเทียบให้เห็นได้ 2 แบบคือ แบบที่หนึ่งทำตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ทุกคนเคยทำ ซึ่งเป็นรูปแบบส่วนใหญ่ของเจ้าหน้าที่ประมง แบบที่สอง ทำคามวิธีการที่ทันสมัยกันขึ้นจากประสบการณ์ การแลกเปลี่ยนกับบุคคลอื่นแล้วปรับใช้โดยตนเอง ซึ่งประชากรส่วนน้อย แต่ก็น่าสนใจนำมาเป็นบทเรียนการทำงานได้ ยกตัวอย่างเช่น สกจจ. ทาบ็วย สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดอุดรธานี สุคนธ์ศรีรัตน์ สำนักงานประมงอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ลำดับขั้นตอนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมประมง

สุกิจ ทาบ็วย	อื่น ๆ
1. เลือกเจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะทำงานด้วย (เกษตร. พช. ครู เป็นต้น)	1. เลือกพื้นที่ทำเป็นแหล่งน้ำเลี้ยงปลา
2. เลือกชุมชน (ผู้นำ/ชาวบ้าน) ที่จะทำงานด้วย	2. ขอกรมคณะอนุกรรมการประมง/ชาวบ้าน
3. เลือกพื้นที่ทำแหล่งน้ำเลี้ยงปลา	3. ปลดปล่อยพันธุ์ปลา
4. ติดตามการทำงานของคณะอนุกรรมการประมง	4. ติดตามการทำงานของคณะอนุกรรมการ
5. ขยายงานในแหล่งน้ำอื่น ๆ ของโครงการ	5. ขยายงานเลือกพื้นที่ทำแหล่งน้ำใหม่ต่อไป
ทำงานกับคน เน้นคุณภาพ	ทำงานกับกายภาพ เน้นปริมาณ

สุกิจ ทาบุญเลือกตัวบุคคลที่จะทำงานด้วยเป็นขั้นตอนแรก เนื่องจากตระหนักว่าตัวเองซึ่งมีพื้นที่รับผิดชอบ 4 อำเภอ 20 แหล่งน้ำ (โครงการย่อยที่ 1 = 15, ที่ 2 = 13, ที่ 3 = 1) กับโครงการอื่น ๆ อีก (โครงการประมงหมู่บ้านยากจนเป็น 1 ในโครงการหลัก 7 โครงการของสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดอุดรธานี) ดังนั้นการติดตามโครงการและร่วมงานกับคณะกรรมการประมงหมู่บ้านจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากสมาชิกคณะทำงานอื่น คือ เกษตรตำบลและ/หรือ พัฒนาการประจำตำบล ฉะนั้นสุกิจจึงได้เริ่มจากการเข้าไปศึกษาเรียนรู้เจ้าหน้าที่ของรัฐ และเมื่อเลือกได้คนใดคนหนึ่งแล้ว เขาจึงลงพื้นที่ที่เกษตรตำบลหรือพัฒนากรนั้น ๆ รับผิดชอบ ภายใต้พื้นที่ตำบล ชุมชนหมู่บ้านจะถูกเลือกโดยคุณสมบัติของผู้นำและชาวบ้านที่มีความต้องการจริง กระทั่งวิธีที่ทำงานให้ชุมชนที่จะทำโครงการแหล่งน้ำเลี้ยงปลา ซึ่งก็ได้กล่าวแล้วว่าทุกชุมชนในอีสานมีแหล่งน้ำสำหรับวัว-ควาย ซึ่งในขณะเดียวกันเป็นแหล่งอาหารสัตว์น้ำของชาวบ้านด้วย

วิธีการที่สุกิจผูกมัดใจเพื่อนร่วมงานคือ “เราต้องให้ความช่วยเหลือเขาก่อนที่จะเรียกร้องความช่วยเหลือจากเขา” เช่นกับวิธีการต้อนรับเมื่อผู้บังคับบัญชาของเขาเข้าไปเยี่ยมหมู่บ้านโครงการแหล่งน้ำเลี้ยงปลา หรือให้ความร่วมมือในการสานต่อโครงการเลี้ยงปลาในหมู่บ้านของเขาโดยการขอพันธุ์ปลาจากสถานีประมง เป็นต้น

นอกจากนี้ด้วยจำนวนโครงการที่มากและพื้นที่กว้างขวาง สุกิจมีการจัดลำดับความสำคัญของโครงการและแหล่งน้ำในการทำงานให้ตัวเองด้วย ซึ่งนับเป็นเจ้าหน้าที่ประมงรายเดียวจากที่ที่มีศึกษาได้สัมผัสมีการกระทำเช่นนี้

ด้วยวิธีการทำงานเช่นนี้ ทำให้โครงการ ภายใต้พื้นที่ที่สุกิจรับผิดชอบประสบผลสำเร็จหลายโครงการ ยกตัวอย่างเช่น โครงการหนองโจก (26-1-038) (ดูรายละเอียดในกรณีศึกษาประสบผลสำเร็จหนองโจก) เป็นกัน

ส่วนสุคนธ์ ศรีรัตน์นั้น มีจุดที่น่าสนใจคือ เทคนิคการสร้างเชื่อมั่นในตัวเองให้แก่เกษตรกรผู้เพาะปลุกปลา โดยการลง (งจโจกทำ) ผิดให้เกษตรกรดูและปล่อยให้พวกเขาเพาะฟักเองในขณะที่สุคนธ์ไม่อยู่ ณ สถานที่นั้น ทั้งนี้หากเกิดภาวะผิดปกติขึ้นเกษตรกรจะรู้สึกว่ “แม้เจ้าหน้าที่ประมงยังทำพลาด นับประสาอะไรกับเราชาวบ้านจะพลาดไม่ได้” ซึ่งนับเป็นเทคนิคที่น่าสนใจซึ่งควรจะได้ รับการเผยแพร่ในหมู่นักส่งเสริมเพราะความกล้าเสี่ยงที่จะลงผิดลงถูกในคนปฏิบัติงานเป็นบทเรียนให้เกิดความแม่นยำทำให้เกิดแหล่งเพาะฟักปลุกปลาจำหน่ายอย่างน้อย 2 รายภายใต้พื้นที่รับผิดชอบของสุคนธ์ (3 อำเภอ 347 หมู่บ้าน)

สาเหตุที่เจ้าหน้าที่ประมงแต่ละคนมีวิธีการทำงานที่แตกต่างกันได้นั้น ต้องยอมรับว่าหน่วยงาน ระดับจังหวัดของกรมประมงมีอิสระในการทำงานพอสมควร เช่น การจัดลำดับความสำคัญของโครงการที่ทำอยู่ ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่ (8 จังหวัดที่ศึกษา) ให้ลำดับความสำคัญกับโครงการประมงหมู่บ้านยากจน ยกเว้นสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดสกลนครที่มีโครงการสนองโครงการพระราชดำริเป็นลำดับความสำคัญแรก¹⁷ ส่วนเหตุผลของการให้ความสำคัญกับโครงการประมงหมู่บ้านยากจนนั้น อาจเป็นด้วยนโยบายของกรมประมงตามแผนฯ 6 ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิธีการทำงานของสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดต่าง ๆ ด้วย อคติกรมประมง *ทำงานกับปลา* คือ สำนวนที่ว่าแหล่งน้ำใดเหมาะสมต่อการเลี้ยงปลาก็นำพันธุ์ปลาไปปล่อย แล้วอาจแจ้งให้ผู้นำหมู่บ้านที่เป็นเจ้าของแหล่งน้ำทราบหรือไม่ทำได้ เจ้าหน้าที่ประมงผู้หนึ่งบอกเล่าว่า “ปล่อยปลาแล้วก็ไป”¹⁸ แต่โครงการประมงหมู่บ้าน

บ้านยากจนนี้ทำให้ *ต้องหัวงวมกับคน* ดังนั้นความชำนาญในลักษณะการทำงานจึงมีน้อยดังที่นักวิชาการประมงท่านหนึ่งยอมรับว่า “เราไม่รู้จักชาวบ้าน ผิดหวัง เขาควรจะรู้สึกเป็นบุญคุณเราที่ให้น้ำให้ปลาแต่เขาลับคิดว่าเขามีบุญคุณต่อเรามากแต่แหล่งน้ำประมงให้เรา”²⁹

นับเป็นการสะท้อนทัศนคติของเจ้าหน้าที่ประมงในระดับปฏิบัติได้ศึกษามากกว่าการทำงานที่ไม่รู้จักคน (ชาวบ้าน) และการวางเป้าหมายไว้เพียงผลผลิตปลาทำให้เจ้าหน้าที่ทำงานเพียงแต่ให้บรรลุเป้าหมายที่กรมตั้งไว้เท่านั้น โดยปราศจากแนวคิดในการทำงานพัฒนาชุมชน

และกล่าวอ้างข้างต้นนี้ยังสะท้อนทัศนคติของชาวบ้านว่ามองโครงการแหล่งน้ำเลี้ยงปลาว่า *เป็นของกรมประมง* กรมประมงก่อสร้าง กรมประมงดำเนินการ ชาวบ้านเป็นแค่เพียงผู้ดูแล มิใช่เจ้าของ ซึ่งกรมประมงก็ได้ตระหนักในทัศนคตินี้และยังตระหนักด้วยว่าทัศนคติเช่นนี้นำไปสู่การไม่สนใจดูแลแหล่งปลา ดังนั้นรองอธิบดีกรมประมง (ปลอกประศพ สุรัสวดี) จึงได้คำริให้มีวิธีสร้าง *ความรู้สึกเป็นเจ้าของ* แหล่งน้ำเลี้ยงปลาของชาวบ้าน โดยการมอบเอกสารยืนยันการเป็นเจ้าของแหล่งปลาแก่ชาวบ้านจากทางราชการ³⁰ (ดูตัวอย่างเอกสารที่ทางราชการมอบแก่ชาวบ้าน : เอกสารหมายเลข 1 หน้า 106)

กรณีตัวอย่างทั้งสอง (การทวงบุญคุณจากชาวบ้านที่ดูแลแหล่งปลาให้ประมงที่สกลนครกับกรณีมอบเอกสารความเป็นเจ้าของแก่ชาวบ้านที่นครพนม) สะท้อนความรู้สึกที่ตรงกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ประมงคือ ชาวบ้านพูดถึงแหล่งน้ำว่า “แหล่งน้ำ (ของ) ประมง” ในขณะที่เจ้าหน้าที่ประมงก็จะพูดว่า “ประมงทำให้ชาวบ้าน” ทั้งสองความคิดก็อยู่บนฐานว่า แหล่งน้ำเป็นของประมง ประมงทำการปรับปรุงแล้ว *ยกให้* ชาวบ้าน ไม่ว่าจะป็นด้วยวิธีการทั้งคณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้านขึ้นมารับผิดชอบแหล่งน้ำหรือการมอบเอกสารกระดาษ 1 แผ่นแก่ชาวบ้านก็ตาม เป็นขบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของที่สวนทางกับความจริงที่ว่า แหล่งน้ำนั้น ๆ เป็นของชาวบ้านของหมู่บ้านอยู่แล้วตั้งแต่ก่อตั้งเป็นชุมชน พวกเขาได้อาศัย “หนองบ้านหนองเมือง” มาตลอด อีกทั้งยังพึ่งผู้ดูแลคือ “เจ้า” ชาวบ้านคนใดละเมียดกฏที่ชุมชนได้ตั้งไว้ก่อนแหล่งน้ำถูกลงโทษ ต่อเมื่อกรมประมงมีโครงการประมงหมู่บ้านได้เข้าไป “เอา” แหล่งน้ำของพวกเขามาทำเนินโครงการ มิใช่การเข้าไป “สนับสนุนและร่วมมือ” กับพวกเขาทำเนินโครงการจึงได้เกิดปัญหาว่า “ชาวบ้านไม่สนใจแหล่งน้ำ” “ไม่เลี้ยงดูปลา” “ไม่สนใจโครงการ” ซึ่งในที่สุดก็ “ยังไม่สามารถพึ่งพิงตนเองได้เมื่อครบ 3 ปี” ดังนั้นประมงก็ไม่สามารถถอนตัวออกได้ (ดูแผนภูมิที่ 1 หน้า 106)

หากพิจารณาถึงแหล่งน้ำเลี้ยงปลาทั้งหลายที่มีแนวโน้มพึ่งตัวเองได้ล้วนเป็นแหล่งน้ำที่อยู่ในชุมชนที่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่แสดงบทบาทเป็นเจ้าของแหล่งปลาหรือเป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านดำเนินการเอง โดยที่ไม่ถูกจำกัดอยู่ในโครงการประมงหมู่บ้านยากจน ตัวอย่างเช่น ที่จังหวัดสกลนคร บ้านผักตบ (หมู่บ้านข้างเคียงหนองแวงวงสวรรค์) มีแหล่งน้ำเลี้ยงปลา 2 แหล่งคือ แหล่งน้ำทำนบปลา (ของประมง) และหนองเป็น ทีมศึกษาได้รับทราบจากเจ้าหน้าที่ประมงว่า “หนองเป็นนั้นมีผลผลิตปลามากกว่าทำนบปลาที่ประมงเข้าไปดำเนินการเสียอีก” นับเป็นกรณีที่น่าสนใจศึกษาว่ามีปัจจัยใดบ้างทำให้แหล่งน้ำทั้งสองภายในชุมชนเดียวกันมีผลผลิตแตกต่างกัน ผู้ศึกษาได้เสนอต่อเจ้าหน้าที่ประมงที่รับผิดชอบว่า ถ้าเราจะกระตุ้นให้ชาวบ้านผักตบหันมาสนใจเพิ่มผลผลิตในแหล่งทำนบปลาให้สูง

เช่นหนองเป็น โดยการ่วมกันกับชาวบ้านวิเคราะห์เปรียบเทียบถึงสาเหตุของความแตกต่างของผลผลิตปลาของสองแหล่งน้ำจะได้หรือไม่ คำตอบที่ได้รับคือ “ชาวบ้านไม่รู้จักการวิเคราะห์”²²

วิธีการ *ทำงานกับ* ชาวบ้าน *ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา* ของ ชุมชน หรือวิเคราะห์กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งที่เป็นความถนัดหรือความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐ และชาวบ้านในฐานะเจ้าของโครงการจะเป็นการช่วยให้ทั้งชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ประมงได้มองเห็นปัญหาของตนเองและของอีกฝ่ายหนึ่งด้วย

แนวทางปฏิบัติตามแนวคิดที่ได้จากบทเรียน

ดังนั้นมองจากระดับบนของกรมประมงลงมายังระดับปฏิบัติ จึงน่าที่จะต้องมีการ *เตรียมคน* ให้เข้าใจถึงปรัชญาของโครงการที่กรมได้วางไว้ ด้วยการตั้งเป้าหมายสูงสุดของการทำงานให้ชัดเจน แล้วใช้กิจกรรมอันเป็นงานในหน้าที่รับผิดชอบของตนเอง (เจ้าหน้าที่ประมง) เป็นแกนนำสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดนั้น เมื่อพิจารณาถวิลวิถีแก้ไขปัญหาก็กรมได้ตั้งไว้ในข้อที่ว่าด้วยการมีส่วนร่วมของราษฎร ทิศทางการพัฒนาแบบ “ล่างสู่บน” และการตัดสินใจขั้นสุดท้ายเป็นของราษฎร แล้วพอที่จะแปรเป็นกิจกรรมตามแนวคิดที่ได้จากบทเรียนได้ว่า (ดูแผนภูมิที่ 2 หน้า 107 และที่ 3 หน้า 108)

1. การมีเป้าหมายสูงสุดของหน่วยงานเพื่อเป็นเป้าหมายร่วมของทุกคนในกรณีของหน่วยงานที่ทำงานกับชุมชน เป้าหมายสูงสุดน่าจะเป็น *การพัฒนารวมชน* ในความหมายที่ว่า การมีองค์กรชาวบ้านที่สามารถปรับตัวให้รับการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นบังจัญทั้งภายนอกและภายในชุมชนได้ ทั้งนี้เพื่อที่จะกระตุ้นให้คนทำงานเกิดจินตนาการของความเติบโตของชุมชนที่ตนเองร่วมทำงานด้วย และมีแรงใจที่จะทำงานและทำอย่างอึดใจว่าตนได้มีส่วนผลักดันให้เกิดการพัฒนาชุมชนขึ้น แต่การทำเป้าหมายสูงสุดให้บรรลุมิใช่เจ้าหน้าที่ประมง ย่อมเป็นชาวบ้านเองที่จะทำให้บรรลุได้ บทบาทของเจ้าหน้าที่ประมงคือการ จัดลำดับความสำคัญของงาน ของตนเองแต่ละคน การ “รู้เรา” ก่อนที่จะลงนามปฏิบัติงานจะทำให้รู้ทิศทางที่จะเดินไป ดังเช่นกรณีของคุณสุกิจ ทาบุญ กับโครงการทำแบบปลาหนองโจดในหมู่บ้านหนองแวง

2. การทำองค์กรชาวบ้านให้แข็งแกร่งจนสามารถรับการเปลี่ยนแปลงได้จะต้องมี *แบบฝึกหัด* ให้ทำ เพื่อฝึกฝนความสามารถและความชำนาญในการเผชิญปัญหา ในกรณีของการพัฒนาประมงน้ำจืด กิจกรรมคือแหล่งน้ำเลี้ยงปลา บริหารจัดการโดยคณะกรรมการประมงที่สนับสนุนโดยการ ประมง หรือจะเปรียบได้ว่าโครงการประมงหมู่บ้าน (รวมทั้งแบบปลาและแหล่งน้ำ กสช.) โครงการประมงโรงเรียน เป็น *เครื่องมือ* (means) หนึ่ง ที่องค์กรชาวบ้าน (คณะกรรมการประมงหมู่บ้าน) ได้ฝึกหัดการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ/การบริหารจัดการ/การแก้ไขปัญหของชุมชน ซึ่งในกรณีนี้คือปัญหาการขาดแคลนปลาบริโภค การดำเนินกิจกรรมขององค์กรชาวบ้าน ในระบับนั้นนอกจากจะแก้ปัญหาของชุมชนแล้วยังทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกรมประมงที่ว่าให้มีปลาเพิ่มมากขึ้น ให้มีรายได้เพิ่ม และให้มีความรู้ในการเลี้ยงปลาและอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ

ในระบับนี้บทบาทของเจ้าหน้าที่ประมงจะปรากฏในฐานะของผู้สนับสนุนส่งเสริมให้มีกิจกรรม การทำงานกับชาวบ้านก็ควรจะ “รู้เขา” หลังจากที “รู้เรา” (รู้เป้าหมายสูงสุด) ก็จะต้องรู้จักชาวบ้าน รู้พื้นที่ รู้ขนบธรรมเนียมปฏิบัติท้องถิ่น รู้สถาบันต่างๆ เพื่อกำหนดยุทธวิธีในการทำงานของแต่ละคน การไม่รู้เขาอาจทำให้เกิดปัญหา

ได้ เช่น กรณีมรดกที่แบ่งแยกไม่ได้ ทำให้แหล่งน้ำเลี้ยงปลาหลายแห่งของคณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้านต้องหยุดกิจกรรม เนื่องจากความขัดแย้งภายในของอนุกรรมการจากต่างหมู่บ้าน หรือกรณีวัตถุประสงค์แรกและวัตถุประสงค์หลักของชุมชน คือ น้ำบริโภคของครัวเรือน ทำให้แหล่งน้ำ กสช. หลายแห่ง คณะอนุกรรมการประมงหมู่บ้านไม่สนใจดำเนินกิจกรรมใดๆ ของโครงการหรือกรณีถึงความศักดิ์สิทธิ์ของแหล่งน้ำเป็นที่เกรงขามของชาวบ้าน ทำให้แหล่งน้ำ กสช. หนองบัว ไม่ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านซึ่งแสดงออกโดยการไม่ใส่ใจว่าคณะอนุกรรมการจะดำเนินกิจกรรมหรือไม่และไม่กล้าจับปลาจากแหล่งน้ำนั้น ใญ่บอกว่าเป็นการของ “ตาม” การ “ต้อง” ทำให้เกิดอาเพศและ “ขี้เกียจ” เพราะเป็นที่รวมของน้ำใช้ของครัวเรือนของชาวบ้าน

การ “รู้เขา” หลายๆ แหล่งยังช่วยในการเปรียบเทียบ กรณีที่น่าสนใจเช่นเปรียบเทียบแหล่งน้ำ (2 แหล่ง) เลี้ยงปลาภายในชุมชนเดียวกัน แต่มีผลผลิตแตกต่างกันทั้งกรณีของบ้านผักกอก เปรียบเทียบแหล่งน้ำเลี้ยงปลาที่มีลักษณะมรดกแบ่งแยกไม่ได้ ทั้งกรณีของหนองสีหนาท หนองเวงตงสวรรค์ ห้วยคำดี และหนองบ่อเป็นต้น หรือเปรียบเทียบความแตกต่างของผลผลิตระหว่างบึงของแหล่งน้ำเดียวกันประโยชน์ของการเปรียบเทียบจะเกิดเมื่อมีการร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของความเหมือนความต่างระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพราะคงที่ คุณนวนโยกล่าวไว้ว่า “ชาวบ้านไม่รู้จักการวิเคราะห์” นั้นมีความจริงอยู่มาก หากจะนิยามการวิเคราะห์ในความหมายว่าจะต้องมีวิชาการสนับสนุน แต่ถ้าใช้คำอย่างที่บ้านในอีสานใช้และให้ความหมายเดียวกันคือ “การโศก” คือการนั่งดูผลผลิตกันว่า กิจกรรมที่กำลังทำอยู่คืออะไร มีขั้นตอนอย่างไร ใครทำอะไร ผลเป็นอย่างไร ปัญหาคืออะไร วิธีการแก้ไขที่ใดกระทำเป็นอย่างไร? บนพื้นฐานของความรู้ที่ตนมีอยู่ของทั้งสองฝ่ายเพราะผลของการพูดคุยซักถามจะก่อให้เกิดความคิดที่จะกระทำ ตัวอย่างเช่น หนองนาแซง (25-1-064) จังหวัดหนองคาย อนุกรรมการประมงหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ประมงและผู้ศึกษาได้นั่งสนทนาถึงปัญหาของโครงการทำนบปลาแห่งนี้ว่าเนื่องจากบัวหลวงเกิดแน่นแหล่งน้ำ จนกลายเป็นอุปสรรคในการจับปลาและชาวบ้านยังเชื่อว่า “การมีบัวหลวงทำให้ปริมาณปลาน้อย เนื่องจาก “ปลาบ่กัน” (ปลาไม่คุ้นเคยกับกันที่มีหนามของบัว) ชาวบ้านต้องการกำจัดบัวหลวง และได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ประมงให้เอาผักกอกมาปล่อยและได้มีแผนร่วมกันแล้วระหว่าง 2 ฝ่าย ในขณะที่สนทนาอนุกรรมการคนหนึ่งซึ่งเคยมีประสบการณ์ในการเป็นลูกจ้างบ่อเลี้ยงปลาในจังหวัดปทุมธานีได้เล่าว่าที่นั่นเขาจากตัดบัวหลวงในบ่อปลาโดยการใส่เรือหางยาว (ใส่ใบพัดชนิดยาวกว่าใบพัดปกติ) ตักบัวบึงละ 2-3 ครั้ง เมื่อเหง้าบัวไม่ได้รับอาหารจากใบก็จะหายไปเอง เขายังเล่าว่าชาวบ้านกยงนาง (หมู่บ้านเลี้ยงปลาในจังหวัดหนองคาย) ซึ่งมีอาชีพหลักเลี้ยงปลาเขาก็ใช้วิธีกำจัดบัวหลวงด้วยวิธีนี้ และเขาเสนอวิธีนี้ต่อเจ้าหน้าที่ประมงและต้องการสนับสนุนจากกรมประมงเป็นงบประมาณ 10,000 บาท เพื่อซื้อเรือมอเตอร์เรือ หาง และใบพัด รวมทั้งค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ส่วนเรือนั้นชาวบ้านมีอยู่แล้ว นับเป็นข้อเสนอที่สามารถทำได้โดยชาวบ้านเองและประหยัดกว่าการทำโครงการขุดลอกแหล่งน้ำด้วยงบ 70,000 บาทของกรมประมง

ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ การสัมภาษณ์อนุกรรมการประมงหนองกุง (28-2-031) ปรากฏว่าผลผลิตปลาปีแรกสูงกว่าปีที่ 2 (120 และ 60 กิโลกรัม) ทั้งๆ ที่พวกเขาคาดว่าปลาจะมากกว่า แต่เนื่องจากปลาตัวเล็กกว่าปีแรกแม้ปริมาณปลาจะเท่าเทียมแต่น้ำหนักปลาน้อยกว่า ณ ที่สัมภาษณ์ซึ่งประกอบด้วยอนุกรรมการประมงหมู่บ้าน นักวิชา

การประมงและผู้ศึกษาได้ร่วมกันพูดถึงสาเหตุที่ทำให้ปลาน้อยหรือปลาลดขนาด ทั้งที่สถานีประมงกาฬสินธุ์ปล่อยพันธุ์ปลาให้ในปริมาณที่เท่าเดิม นักวิชาการประมงชี้ว่าเนื่องจากน้ำขุ่นมาก ซึ่งมีสาเหตุมาจากการลอกหน้าดินหมด ได้เคยแนะนำให้ปล่อยคอกลง แต่อนุกรรมการได้ชี้แจงว่า เนื่องจากเป็นหมู่บ้านเล็กยากจน วัว-ควายมีจำนวนน้อย วัว-ควายที่มีชาวบ้านจะเก็บไว้เพื่อเป็นปุ๋ยพืชผัก ได้เปิดให้วัว-ควายของชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านลงวันละประมาณ 200 ตัว คิดว่าน่าจะเพียงพอ ชาวบ้านวิเคราะห์ว่าสาเหตุปลาค็วเล็กคือระยะเวลาเลี้ยงสั้น เพราะประมงมาปล่อยปลาซ้ำ หากปล่อยกันปีคือประมาณเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงเริ่มฝนน้ำยังใสลูกปลาไม่ตาย การปล่อยเมื่อฝนลงมากน้ำจะขุ่นซีโคลนบึกเทือกปลาทำให้ลูกปลาตาย อีกทั้งช่วงเดือนพฤษภาคมชาวบ้านมีเวลาดูแลได้ดีกว่าการปล่อยเดือนสิงหาคม ซึ่งเป็นช่วงเวลานักค้าหน้าที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะอยู่ในท้องนาคลอค และการปล่อยปลาล่าช้าทำให้ช่วงเวลาเลี้ยงปลาสั้น ถึงเวลาจับปลาปลาจึงเล็ก นักวิชาการประมงได้ชี้แจงให้อนุกรรมการประมงหนองกุงเข้าใจว่า สาเหตุของการปล่อยพันธุ์ปลาล่าช้าในปีที่แล้ว (2529) เพราะสถานีไม่สามารถเพาะพันธุ์ปลาได้เพียงพอกับปริมาณที่ต้องปล่อยและเพื่อให้ได้ปลาครบทุกพันธุ์ จึงต้องรอพันธุ์ปลาจากเอกชนกว่าจะได้พันธุ์ปลาครบทั้งปริมาณและชนิดก็ตกถึงเดือนสิงหาคม

และที่หนองคูไซ (28--1-017) จังหวัดขอนแก่น อนุกรรมการประมงหมู่บ้านมีความกระตือรือร้นที่จะได้พบเจ้าหน้าที่ประมงเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องการปรึกษาเรื่องการแก้ไขปัญหาน้ำขุ่น พวกเขาเล่าว่าอดีตหนองคูไซน้ำใสเป็นบ่อบัว เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำแห่งเดียวของหมู่บ้าน จึงคิดว่าถ้าได้ขยายขนาดให้กว้างขึ้นและลึกมากขึ้นคงได้น้ำมาก แต่เมื่อเข้าโครงการและขุดลอกในปี 2528 การขุดลอกหน้าดินหมดทำให้น้ำขุ่น "เป็นยาง 2 ชั้น" ปลาที่ปล่อยลงตั้งแต่ปี 2528 เพิ่งเบ็ดจับครั้งแรกในเดือนกุมภาพันธ์ 2530 ได้ปลาตัวเล็กเท่า "หัวแม่มือ" เพราะความขุ่นของน้ำและน้ำก็ลึกมากด้วย ปัญหาที่ปรึกษาหารือวันนั้นมี 2 ประการคือ (1) การแก้ปัญหาน้ำขุ่น ซึ่งคุณวิไล โคลิเสน เจ้าหน้าที่ประมงได้แนะนำให้เอาปุ๋ยคอกลง และ (2) ชาวบ้านต้องการระบายน้ำเพื่อเก็บกักในนาข้าง ๆ หนองน้ำเพื่อใช้เป็นน้ำรดพืชผัก โดยคาดว่าถ้าน้ำที่เป็นยาง 2 ชั้นออกหมด เมื่อฝนใหม่ลงมา อาจทำให้ได้ชั้น เพราะน้ำตั้งแต่ก่อสร้างปรับปรุงใหม่ระดับน้ำในหนองน้ำไม่เคยสูงถึงระดับระบายน้ำออก ทำให้ชาวบ้านที่ปลูกผักคือคร้อน อดีตพวกเขาสามารถระบายน้ำออกไปเพื่อการรดพืชผักที่ปลูกได้ การที่ระบายน้ำออกไม่ได้เนื่องจาก (1) หนองน้ำลึกเกินไป และ (2) ระดับระบายน้ำของที่ระบายน้ำสูงเกินไป ระดับน้ำไม่เคยสูงถึงขั้นท่อระบายเลย ความต้องการนี้คุณวิไลได้แจ้งว่าสามารถยืมเครื่องสูบน้ำจากสถานีได้และมีค่าใช้จ่ายของโครงการได้ด้วย เนื่องจากแหล่งน้ำยังไม่ครบ 3 ปี แต่ก่อนการระบายออก อนุกรรมการประมงจะต้องแจ้งขออนุญาตทางราชการปกครองเนื่องจากเป็นการระบายน้ำออกจากแหล่งน้ำสาธารณะ

กรณีนี้ทำให้ผู้ศึกษารัฐมีความคิดมากที่สุดที่เสนอให้ตัดโครงการที่เริ่มปี 2529 ออกจากตัวอย่างการประเมินทั้งหมด ด้วยเหตุผลว่าไม่สามารถประเมินได้เมื่อยังไม่จับจ่ายเข้าไม่ครบตามกฎเกณฑ์ของโครงการ แต่กรณีหนองคูไซได้ให้บทเรียนว่า หากมีการประเมินไปด้วยในขณะดำเนินโครงการจะช่วยให้มีการแก้ไขปัญหาคัดกันทั่วทั้งที่ไม่ต้องรอทำโครงการปรับปรุงใหม่ ซึ่งต้องใช้เวลากับขั้นตอนของระบบราชการอีกหลายเดือน และอาจมีโครงการอีกจำนวนมากที่กำลังประสบปัญหาแต่ชาวบ้านไม่ทราบวิธีแก้ไข และไม่มีเจ้าหน้าที่ประมงเป็นผู้เลี้ยงที่ปรึกษาได้

ผู้ศึกษามองว่าวิธีการที่ร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและปัจจัยประกอบต่าง ๆ ของทั้งฝ่ายชาวบ้าน และนักวิชาการประมง นอกจากช่วยให้เกิดแนวทางแก้ไขปัญหาแล้วยังได้ทราบข้ออุปสรรคของแต่ละฝ่ายที่ไม่สามารถทำตามคำแนะนำหรือข้อเสนอของอีกฝ่ายได้ ความเข้าใจซึ่งกันและกันจะเกิดขึ้น จะไม่เกิดความรู้สึกว่าอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องไม่ทำตามคำแนะนำทั้งที่เป็นผลประโยชน์แก่หมู่บ้านตน หรือว่าอีกฝ่ายหนึ่งมาทำให้หนองน้ำที่เคยใสกลายเป็นน้ำขุ่น แต่ยังไม่รู้ระยะเวลาเหมาะสมที่ควรปล่อยลูกปลาอีก และการมีบุคคลภายนอกเข้าไปศึกษาผลในระหว่างดำเนินโครงการจะช่วยให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้ทันเวลาที่ภายในระยะเวลาดำเนินโครงการควรมิใช่จบโครงการจึงเริ่มการประเมินและเป็นการประเมินแบบจบสิ้น

กรมประมงและจังหวัดนครพนม

โดย

ผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม

ขอมอบ

แบบแปลนการก่อสร้างทำนบปลาหนองพระธาตุนาคู
บ้านสร้างหิน ตำบลนาราชควาย อำเภอเมืองนครพนม

ให้แก่

ราษฎรหมู่บ้านสร้างหิน หมู่ที่ 3

เพื่อเป็นการยืนยันว่า ทำนบปลาแห่งนี้เป็นของประชาชนหมู่บ้านสร้างหินสำหรับเป็นแหล่งอาหารค้ำ
สัตว์น้ำ ทั้งเพื่อเกษตรกรรม และปลุกสัตว์ของหมู่บ้าน ขอให้ใช้ทรัพยากรจากแหล่งน้ำนี้โดยประหยัดและถูกวิธี

ให้ไว้ ณ วันที่ 10 เดือนเมษายน พ.ศ. 2530

(ลงชื่อ) วิเชียร วิทโยภาส

(นายวิเชียร วิทโยภาส)

รองผู้ว่าราชการจังหวัด ทำการแทน

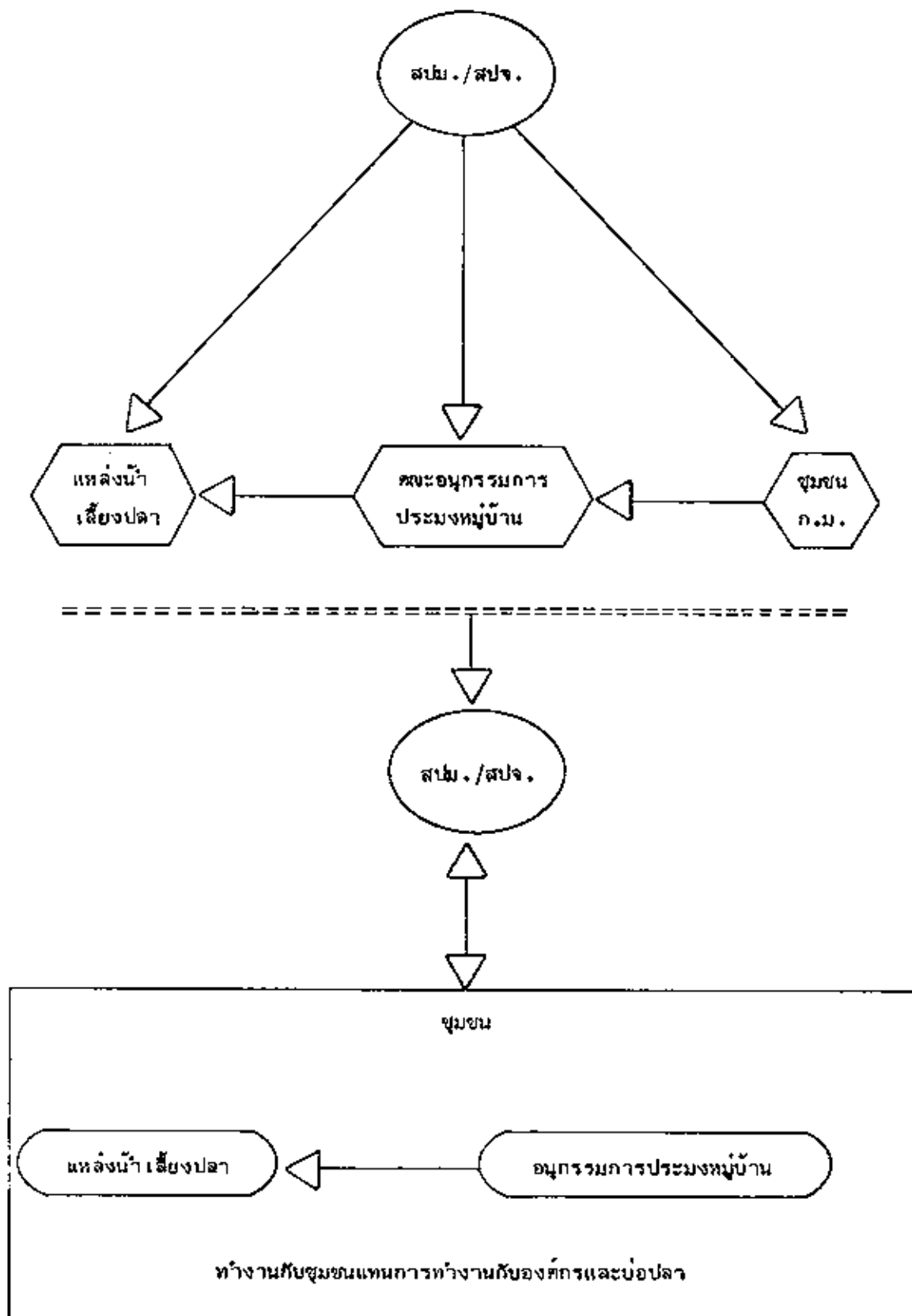
ผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม

(ลงชื่อ) สุขเมธ ขวัญภูมิ

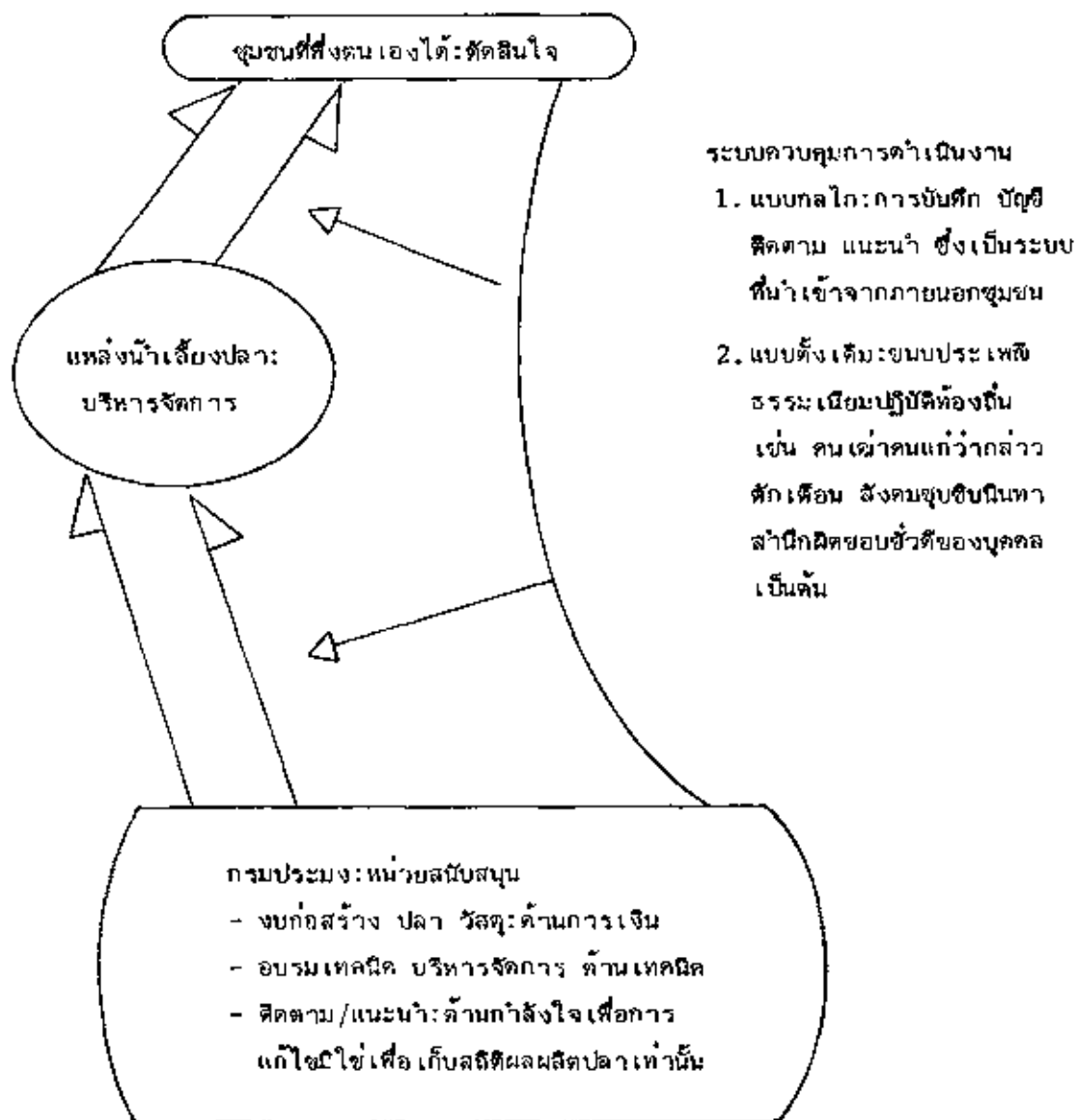
(นายสุขเมธ ขวัญภูมิ)

ประมงจังหวัดนครพนม

แผนภูมิที่ 1 ปรับแนวคิดและวิธีการทำงานของโครงการ

แผนภูมิที่ 2 สร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งโดยมีการบริหารจัดการแหล่งน้ำเลี้ยงปลาเป็นเครื่องมือ

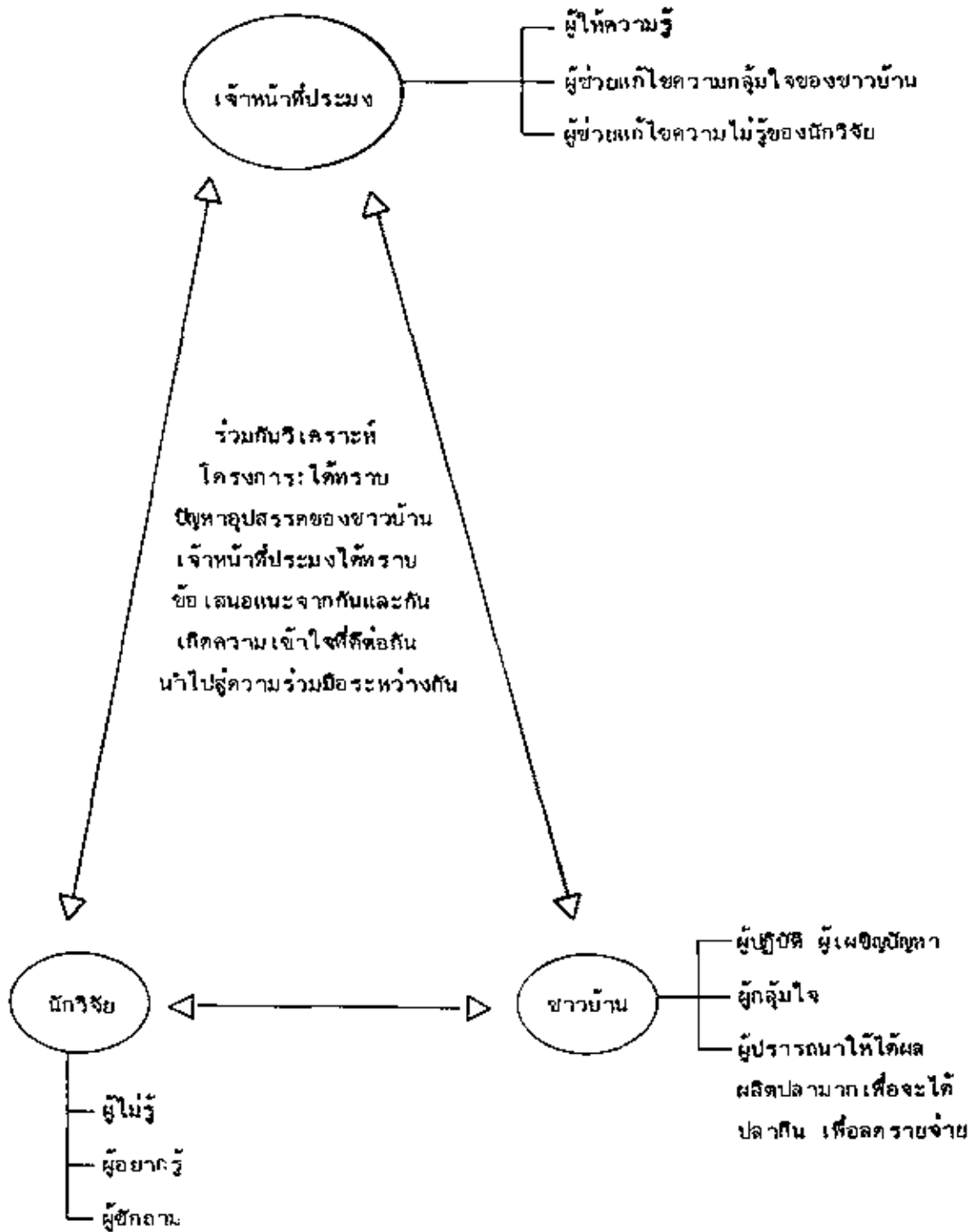
หมายเหตุ

← = หน่วย/สถาบันสังคม

←← = องค์กรบริหารจัดการ

แผนภูมิที่ 3 ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับชาวบ้านโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยน : ใสกัน

บรรณานุกรม

- ¹ (อศิต) ผู้ใหญ่บ้านโคกก่อง ตำบลโคกก่อง ตำบลโคกก่อง จังหวัดอุบลราชธานี (เก็บข้อมูลช่วง การศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมการกินของคนไทยอีสาน, กรกฎาคม 2528-มิถุนายน 2529 โครงการศึกษาของ สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล)
- ² สัมภาษณ์ประจวบ ศรีภิรมย์ (อศิต) ประธานสหกรณ์ประมงน้ำจืดหนองหาน จังหวัดอุบลราชธานี (เก็บข้อมูลช่วงการศึกษาการประเมินผลโครงการสหกรณ์ประมงน้ำจืดหนองหาน มกราคม-มีนาคม 2529 โครงการ ประเมินผลของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น)
- ³ กุเอกสาร การฝึกอบรมคณะทำงานโครงการประมงหมู่บ้าน จัดโดยศูนย์ปฏิบัติการพัฒนาประมงน้ำจืด กองประมงน้ำจืด กรมประมง, 7-9 กุมภาพันธ์ 2526 ณ สถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งแห่งชาติ จังหวัดสงขลา, หน้า 18-21; และ โครงการประมงหมู่บ้าน เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการทีมประเมินผลโครงการ ประมงหมู่บ้าน, 30 มกราคม 2530 ณ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ
- ⁴ จุฬาทพร โชติช่วงนิรันดร์, นลณี กันธวนิชย์และปัทมา เพ็ชรสิงห์, รายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์หมู่บ้านคำม่วง, รายงานสังคมศาสตร์ โครงการวิจัยระบบการทำฟาร์ม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, กรกฎาคม 2529, หน้า 54-57
- ⁵ เพิ่งอ้าง, หน้า 83 ผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งของหมู่บ้านต้องออกจากตำแหน่งเนื่องจากหนองน้ำสาธารณะของหมู่บ้านเพื่อจับปลา
- ⁶ จากการพูดคุยกับ ดร. ปรีดา ประพฤติกอ, อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ดร. ปรีดา กล่าวว่า “เป็นธรรมชาติที่พบในชานนาเขตทุ่งกุลาร้องไห้”
- ⁷ “บ้านแม่-บ้านลูก” ชุมชนดั้งเดิมเรียก “บ้านแม่” ชุมชนที่แยกตัวออกมาเรียก “บ้านลูก” ในกรณีนี้บ้านลูกคือบ้านสีหนาทและบ้านรัคนะอยู่ใกล้แหล่งน้ำและได้จัดการบริหารแหล่งน้ำเลี้ยงปลามาก่อนในปีแรก
- ⁸ ดู ดร. ม.ร.ว. อภิน รพีพัฒน์, ข้อคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับการพัฒนาการประมง เสนอในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ผลการพัฒนาประมงตามแผนฯ 5 และแนวทางพัฒนาการประมงในแผนฯ 6” จัดโดยกรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เมื่อวันที่ 17-21 กันยายน 2529 ณ สถาบันประมงน้ำจืดแห่งชาติ
- ⁹ ศูนย์ปฏิบัติการพัฒนาประมงน้ำจืด แผนปฏิบัติการโครงการประมงหมู่บ้านประจำปี 2529 กองประมงน้ำจืด กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, หน้า 2
- ¹⁰ เพิ่งอ้าง, หน้า 4
- ¹¹ สืบพงษ์ ฉัตรมาลัย, หัวหน้าสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดเลย, 3 มิถุนายน 2530
- ¹² พินิจ สิริพิทักษ์ไชยศิริ, หัวหน้าสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดสกลนคร, 14-15 พฤษภาคม 2530
- ¹³ นวลโย เจริญศรีผ่อง, นักวิชาการประมง, สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดสกลนคร, 18 พฤษภาคม 2530
ปกรณ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมประมง, สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดอุบลราชธานี, 5 พฤษภาคม 2530, อุปลัดัมภ์ ภวภูพานนท์
ณ มหวนสารคาม, หัวหน้าสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดหนองคาย, 28 พฤษภาคม 2530, เป็นต้น

¹⁴ สุเมธ ขวัญภูมิ, ประมงจังหวัด, สำนักงานประมงจังหวัดนครพนม, 15 พฤษภาคม 2530

¹⁵ วสันะ สีสลักทรร, หัวหน้าสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดกาฬสินธุ์และสิวพันธ์ุ สาคกริกานนท์ นักวิชาการประมง, สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดกาฬสินธุ์, 28 เมษายน 2530

¹⁶ ศูนย์ปฏิบัติการพัฒนาประมงน้ำจืด, ย่างแล้ว, หน้า 7-8 ว่าด้วยเงื่อนไซ และหลักการคัดเลือกสถานที่จัดตั้งทำนบปลา, หน้า 14-15 การคัดเลือกพื้นที่ (แหล่งน้ำ กสร.) และหน้า 17-18 การคัดเลือกพื้นที่โครงการประมงโรงเรียน

¹⁷ พินิจ สีสลักทรร, หัวหน้าสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดสกลนคร

¹⁸ วิไล โคริเสน, เจ้าหน้าที่ประมง, สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดขอนแก่น, เมษายน 2530

¹⁹ นวลโย เจริญกิจผ่อง, นักวิชาการประมง

²⁰ สุเมธ ขวัญภูมิ, ประมงจังหวัดนครพนม

²¹ การถอดรื้อนี้มีวัตถุประสงค์สะท้อนความบริสุทธิ์ใจของเจ้าหน้าที่ของกรมประมงต่อการที่ยอมรับว่า “เราไม่รู้จักชาวบ้าน” และการเสนอข้อมูลนี้ของผู้ศึกษาก็เป็นด้วยความบริสุทธิ์ใจที่ยากสะท้อนความจริงโดยมิได้มีอคติใดๆ ต่อบุคลากรของกรมประมง เพราะผู้ศึกษารู้สึกชื่นชมการทำงานหนัก รับผิดชอบและอุทิศตัวของเจ้าหน้าที่ทั้งหลายของกรมประมงที่ได้สัมผัสตลอดเวลาที่ร่วมในโครงการศึกษา

²² ความเชื่อนี้ผู้ศึกษาพบอยู่ในทุกแหล่งน้ำที่มีบัวหลวงขึ้น เช่น ที่ห้วยคำดี (25-1-033) หนองบัว (26-2-322) เป็นต้น

